SAIKUTI CHANCHIN

SAIKÛTI CHANCHIN

Ziaktu

Selthuama (*Pu Lena*)

HEADMASTER

GOVERNMENT THINGSAI MIDDLE ENGLISH SCHOOL

THINGSAI

First Edition 1964 Copies—1000
Printed at J.B. Press, Lunglei.
Published by : Pu C. Lalrema, M.A., I.A.S.

Second Edition 2003 Copies—1400
Published by P. Rohmingthanga I.A.S. (Rtd.)

Second Edition : Revised & Enlarged by K. Pakunga

Rs. 60/-

PRINTED AT :

MUALCHIN PUBLICATION & PAPER WORKS
PETER STREET, KHATLA,
AIZAWL – 796 001
TELE : (0389) 2333243
E-mail : mualpub@yahoo.com

LAWMTHU SAWINA

SAIKÛTI chanchin chhut-hnihna peih fel a lo ni ta, a lawm awm hle mai. Mi hrang hrang hnênah lâwmthu sawi tur a tam hle a, hmai chhanah ka sawi vek sêng lo va; heta ka han sawi hi min lo pawmsak ṭheuh turin ka ngen tak meuh che u a ni.

A hmasa berin Pu C.L. Reman Saikûti chanchin hi ṭhangtharten an rawn hriat ve atan a bua siam thaa a hriatna atangin Pu Selṭhuaman a lo ziak a; anni pahnih hian hmanlai mite chanchin kan hriat phak hauh loh tur leh chhuichhuah phâk hauh loh tur Saikûti chanchin a bua an lo buatsaih hi a lawmawm hle a ni.

A dawtah chuan he lehkhabu, 'SAIKÛTI CHANCHIN, Revised & Enlarged min phalsaktu leh, chhuthnihna min published saktu Pu P. Rohmingthanga I.A.S. chungah ka lawm em em a ni.

A dawt lehah chuan Pu Pakunga, Headmaster, Gov't. H/S Thingsai-in hun leh tha tam tak seng leh chîk taka Pu Selṭhuama ziak bâk a lo chhui a, Saikûti pianna khua Mualcheng 'N' te tlawhin a hming phuah chhante a lo dap chhuak a; Fanai-ho inthlah chhawn dan thlengin a lo chhui chhuak a, hman lai deuhva Saikûti hla atanga hmun hrang hranga awmten Thingsai khua leh Saikûti an lo hriat dan a rawn tarlang theite hi a fakawm hle a ni.

Saikûti hming chawia Mizoram Sorkarin N.E. India-a Hall ṭha ber pawl sum tam tak senga a din hi Saikûti tunu la dam chhun Zaithangi Cherhlun leh khaw hrang hranga Saikûti tuchhuante, Mizoram sorkar chungah kan lawm em em a ni.

A tawp berah chuan M.c. Awia, Mualchin Publication & Paper Works, Peter Street. Khatla-in uluk taka min chhutsak leh a kawmte min ngaihtuahsak avangin a chungah ka lawm em em a ni.

Saikûti tuchhuante aiawhin

Sd/-

Dated Aizawl
the 31.7.2003

K. ROṬHUAMA
Lunglei, Chanmari

Saikûti Chanchin Ziaktu

Selthuama *(Lena)*
Headmaster
Government Thingsai Middle School
Thingsai

Saikûti thlan leh a ſapa naupang ber
Pu Chalriauva a ni.

[Photo By Thangrıdema]

SAIKÛTI CHANCHIN A CHHUNGA THU AWMTE

THENKHATNA

THENHNIHNA

SAIKÛTI

THUHMAHRUAI

Kum 1950 vel khân Pu Lalreman Saikûti chanchin ziak turin min râwn a, kei pawhin ka lo ngaihtuah ve zâwng tak a ni a. Chuta ţang chuan Saikûti chanchin hre âwm apiangte ka zâwt vêl a, a sûlhnu awm chhunte enfiahin ka chhui ta a. Amah hi Thingsai khuaah a dam chhûng hun rei zâwk hmangin a thi a. A tar lam hmel hmu phâk pawh an la dam nual a, a fapa naupang ber pawh kum 80 vel min a la dam a, amah pawh mi nun tluang tak a ni. Amaherawh chu Saikûti hi a naupan lai leh a nulât lai chanchin hre chîk tumah an awm tawh lo

He lehkhabu ziaka min puitu te :- Pu Chairauva (Saikûti fapa), Pi Zausangi (Saikûti monu), Pi Dartinthangi, Pu Lalsailova (Lunglêng lal), Pastor Thanzinga, Pu Aiburha (Patlaia fapa), Pu Lalbuana (Thingsai lal) Pu Bâwktaia Pu Thâla, Pu Saikeuva, Pu Ralchheuva, Pu Nikhâra, Pi Zânengi Pi Chêmtawni Pi Chhunzîngi Pu Chhâwnvela, Pu Aichîna

Hla thu hrilhfiahah hian Pu Thandâla Headmaster, Dârzo, Pu Bawrhthanga, Pu Aizáma leh Pu Chhingtawia ten min pui a An vaia chungah ka lâwm hle

Saikûti chanchin ziak hi a famkim lo tih ka hria a, khawngaih taka min ţanpui theite chuan ka hnênah emaw Pu Lalrema, M.A I.A.S. hnênah emaw min hrilh theih chuan ka lâwm hle ang.

He lehkhabu buatsaih tur hian Pu Lalrema M.A , I.A.S. in min buaipui nasa hle a, min endik sak a, rem ţha zawk min ruatpui bâkah khawla chhu tûrin amahin a buatsaih vek avângin a chungah ka lâwm êm êm a ni.

Selţhuama
Headmaster
Govt. M.E. School,
Thingsai

Dated Thingsai
the 1.6.1963

SAIKÛTI CHANCHIN

ENNAWNTU THU KHAWCHANG

Saikûti chanchin, Pu Selṭhuama, Headmaster, Govt Middle School, Thingsai, chuan a pawimawhzia leh a ṭulzia hriain fakawm takin kum 1963 khan a lo ziak a. Chu chu Pu C. Lalrema, M.A. I.A.S. in ṭhahnem ngai takin a lo pui bâwm a. Lehkhabu ṭha leh ṭangkai tak an lo puitlin tawh a. Saikûti chanchin leh Hlate hi mahni rem chân angin chhuizawn zel hi ṭul ka tiin ka theih ang angin ka dap ve a. A thlân pawh ni 31.1.1980 (Tuesday) khan hmuh chhuah a ni ta a. Tin, Lungleiah Saikûti Hall Mizoram sorkarin a lo sak leh tak avangin a chanchin kan hriat theih ang ang lehkhabua dah ngei hi ṭhain kan hre bawk a. Kan mihluite kut chhuak lehkhabuah hian khung vek theih nise ṭhain ka hria a. Pu C.L. Rema M.A, I.A.S. in a hma lo lak tawhna a theih ang anga belhchhah leh siam rem min phalsak avangin a chungah ka lawm hle a, indaih lo leh buai tak chungin heti hian ka han dah ta a ni. Duh thu a sam lo hle ang tih ka ring a. Hun engemaw chhung atan Saikûti chanchin tam zawk hriat anih hma chuan he lehkhabu hi i lo hmang rih phawt mai ang u.

Saikûti chanchin leh he lehkhabu chungchangah hian min ṭanpui thei apiang kan ngai chang reng e.

Sd/-

K. Pakunga
Headmaster
Govt. High School, Thingsai

Dated Thingsai
the 15th March, 2003

SELŢHUAMA CHANCHIN

P. Rohmingthanga I.A.S.

Ka pa Selţhuama hi kum 1910-ah Thiltlang khuaah a lo piang a. A pa chu Lianthuama a ni a, a nu chu Selthangi a ni. Kum 1935 aţanga 1948 thleng, Serkawn sikulah zirtirtu a ni a. Kum 1946 thleng khan Hostel Superintendent a ni bawk. Sport lam zirtirtu pawh a ni ţhin. Solfa thiam tak a ni a, Serkawn sikula a thawh chhung zawng hian Solfa leh hla zirtirtu niin sikul Concert-a Zaipawl Conductor a ni ţhin.

Kum 1948-ah Thingsai Middle English School-a Headmaster turin sawm a ni a. Hetah hian 1968 thleng a thawk a, Kohhranah Rawngbawltu a ni.

Thingsaia a awm chhung hian Thingsai khua leh a chheh vel khuaa mite nen nasa takin zirna leh khawtlang nunah hma an sawn a. Kum 1969-ah Zobawkah insawnin 1970 thleng Zobawk M.E. School-ah Headmaster a ni. Chhim Lungleng lal, Lalsailova fanu, Ţaihnawli nen inneiin fapa 6 leh fanu 4 a nei a, a fate chu an upat dan indawtin :

1. P. Rohmingthanga B.A. Hons. I.A.S.
2. Lianchhungi w/o K. Saptawna
3. P. Lianchhuma I.P.S. (L)
4. Liankungi S.N.
5. P. Lalbiaka Ex. Minister
6. P. Romawia H.A.
7. P. Lallianmawii P/S Teacher
8. P. Lalmalsawmi S.T.O.

9. P. Lianhnuna U.D.C.
10. P. Lianngura P/S Teacher

Ka pa hi zai ngaina mi a ni a, hla pawh tam fe a phuah a, a hla phuah tam ber chu Thingsaia a awm laia a phuah a ni. A hla phuah chhinchhiah tlak tak chu Nature mawizia leh ropuizia lam a phuah hi a ni. Chuvang chuan Lalsangzuali Sailo Padma Shri pawhin, "Mizo William Wordsworth" a lo ti tawh thin a ni. A hla phuahte zinga lar zualte chu : Furkhaw Thiang, Arsi Hla, Tukram Châltlâng, Chhuahtlâng Siahthing, tihte a ni. Lehkhabu pathuma ziak a; Saikûti Chanchin, Mithianghlim Thangbawnga, Kan Ram. A hnuhnung ber hi a manuscript ram buai lai khan a bo hlauh mai a, chhuah (Published) a ni ta lo

Ka pa hi mi nun tluang, zaidam, inzirmi leh thiamna ngai sang mi a ni. Infiam leh inkhelh (Sports and Games) lamah pawh hlimhlawpna satliah ni lova a dan dik tak (Techniques) anga tih tum tlat mi a ni. Mizo inbuan chak leh tuihleuh pawh thiam tak a ni bawk.

Ni 18 November 1971 khan Serkawnah a boral a. A thlanah lung phun a ni bakah, Thingsai khaw mipuiin a mah chawimawina leh hriatrengna lung kawtchhuahah an phun bawk. Thingsai a chhuahsan tawh hnu daiha lo boral pawh nise, Thingsai khaw mipuiin amah chawimawina leh hriatrengna lung an han phun hian ka pa an ngaihsan zia an lantir chiang hle mai.

SAIKUTI NU LEH PA LEH FÂNAI THLAHTUTE

ṬHENKHATNA

Bung 1-na

Saikûti pa chu Thangâwna Fânai Khîntin hnam a ni a. A nu chu Ngûrchuailovi a ni. Fânai-ho thlahtu an chhui theih chin chu Ṭhatinkuala thleng a ni a. Fânai inthlah chhâwn dân chu hetiang hi a ni.

I Ṭhatinkuala'n

1) Hniarthluaia – (Hniarthûl thlahtu)

2) Bawitlunga – (Bawitlung thlahtu)

3) Hniarchênga – (Hniarchêng thlahtu)

4) Khênzahnawka te a hring a.

II Khênzahnawka'n

1) Khênhrânga (Chênhrânga ti an awm bawk)

2) Hlâwndawhthanga – (Hlâwndo thlahtu)

3) Zachhûma te a hring a.

III Zachhûma'n

1) Tluangzachhâwna

2) Fânaia te a hring a.

IV Fânai'n

1) Chhuanchhira – (Chhuanchhir thlahtu)

2) Khîntina – (Khintin thlahtu)

3) Hrângtlinga – (Hrângtling thlahtu)
4) Zarêpa – (Zarêp thlahtu)
5) Torêla – (Torêl thlahtu)
6) Ţhaaia – (Ţhaai thlahtu)
7) Pakhûpa te a hring a. – (Pakhûp thlahtu)
8) Nihliapa – (Nihliap thlahtu)

V Pakhûpa'n
1) Ţhatluanga (Thathrânga ti an awm)
2) Râlzatluanga
3) Khawtinnâwla
4) Chhanruanga te a hring a.

VI Chhanruanga'n
1) Chhunhleia (fa a nei lo)
2) Rorehlova te a hring a.

VII Rorehlova'n
1) Aithangvunga (Samtawia)
2) Khawtinkuala (Kualsawia)
3) Khawtindâla (Pâwta) te a hring a.

VIII Aithangvunga'n (Samtawia)
1) Dokhama a hring a.

IX Dokhama'n
1) Zadûna 2) Lianchema
3) Zakâpa 4) Pazîka te a hring a.

X Zadûna'n
1) Kaphleia a hring a.

XI Kaphleia'n

1) Sangluaia
2) Rokhûma

XII Sangluaia'n
1) Lalhleia
2) Laldûna te a hring a.

XIII Rokhûma'n
1) Khamliana 2) Lianrawka te a hring a.

XIV Lianchema'n
1) Kâpchhûnga 2) Suakhnûna te a hring a.

XV Kâpchhûnga'n
1) Lalkanglova 2) Zatâwna
3) Lalzâma te a hring a.

XVI Lalkânglova'n
1) Biaktluanga 2) Biakliana te a hring a.

XVII Zakâpa'n
1) Thanchhûma 2) Thangsîra te a hring a.

XVIII Thanchhûma'n
1) Lalhulha 2) Lalhrânga te a hring a.

XIX Pazîka'n
1) Saihnûna 2) Lallûra te a hring a.

XX Saihnûna'n
1) Lalhrângchuanga (Lalchuanga)
2) Lalthanga 3) Lalvânsânga
4) Ngûrsailova te a hring a.

XXI Lalhrângchuanga'n
1) Lalnuntluanga

2) Ronguauva te a hring a.

XXII Khawtinkuala'n (Kualsawia)

1) Hnochhûma (Nochhûma)

2) Pahnûna 3) Lalthâwma

XXIII Hnochhûma'n

1) Lianbûka a hring a.

XXIV Lianbûka'n

1) Lalsailova 2) Lalkhama te a hring a.

XXV Lalsailova'n (fapa a nei lo) S. Lungleng Lal, lal banin a nang.

XXVI Lalkhama'n (Dârzo Lal, lal banin a nang)

1) Lalrohnûna 2) Lalluaia

3) Lalsanglûra 4) Lalzidinga te a hring a.

XXVII Pahnûna'n

1) Dokâpa 2) Hêmphunga

3) Sabuta te a hring a.

XXVIII Dokâpa'n (Dawithiam râwt vângin a tang bo)

1) Sângburha a hring a.

XXIX Hêmphunga'n

1) Thanlinga

2) Lalsânga te nu hmasa lakah a hring a.

XXX Sabuta'n (Tlang a nei lo)

1) Chhanreia 2) Ṭhakûnga

3) Lalhrima te a hring a.

XXXI Khawtindâla'n

1) Patlaia (Rothâwmliana a hring a)

XXXII Rothâwmliana'n (Patlaia)

1) Lalchhûma 2) Lallianhleia (Hleibâwra)
3) Liankulha 4) Dophunga
5) Aiburha (Nu hnuhnung fa)
6) Aitlawha (Aibuta)
7) Sawithanga 8) Rothanga te a hring a

XXXIII Lalchhûma'n

1) Liannâwla 2) Rokhûma te a hring a.

XXXIV Liannâwla'n (Khawhri Lal)

1) Lallâwta 2) Lalngûra te a hring a.

XXXV Lallianhleia'n

1) Lalbuana (Thingsai Lal hnuhnung ber)

XXXVI Lalbuana'n

1) Lalluaia 2) Rev. Lalchungnunga
3) Lalhmingliana 4) Lallûra
5) Lalthanliana te a hring a.

XXXVII Liankulha'n fapa a nei lo.

XXXVIII Dophunga'n

1) Thangdûla 2) Lalhrima
3) Fanai te a hring a.

XXXIX Aiburha'n (Tlâng a nei lo)

1) Lalhleia 2) Taichhûma
3) Vankhûma 4) Thanghulha te a hring a.

XL Aitlawha'n (Tlâng a nei lo)

1) Thangluaia 2) Vânkûnga
3) Vânṭhuama 4) Laibuanga te a hring a.

XLI Sawithanga'n (Tlâng a nei lo)

1) Hrangluaia 2) Bawichhûnga

3) Thanliana te a hring a.

XLII Rothanga'n (Tlâng a nei lo)

1) Rêngchhâwna 2) Thanzâma te a hring a.

XLIII Dosavunga'n (Dopawrha)

1) Saihêma 2) Saichhûnga

3) Lalphuta 4) Vanlaiphaia

5) Saipianga 6) Tlungchîna

7) Keiṭiala (Sakeia te a hring a)

XLIV Saihêma'n

1) Chhâwnkima a hring a.

XLV Saichhûnga'n

1) Pawibawia (Bawihlawka) a hring a.

XLVI Lalphuta'n fapa a nei lo.

XLVII Vanlaiphaia'n (Chawngtlâng-ah leh Saisih-ah lal banin a nang)

XLVIII Saipianga'n (Saihri-ah, Thalhmunah, Mamte-ah a Lal)

1) Sangdûna

XLIX Chhâwnkima (Saihri-ah a kai a, Sangdûna Mamte-ah a fin)

L Sangdûna (Mâmte-ah a Lal a, lal bânin a nang a, a fate lal hman an awm lo)

1) Rongênga 2) Lalnghînglova

3) Lalhmingthanga 4) Lalhuthanga

5) Lallûra 6) Lalhluna

7) Lalrotluanga te a hring a.

LI Dokhâra (Fanai Pakhûp) Ṭawipuiah a lal.

1) Aichhûma a hring.

LII Aichhûma'n (Ţawipui-ah a pa a thlâk)

1) Sanghleia (a hring a) 2) Sainâwla

3) Danghleia 4) Liankhûma

5) Lalmâma 6) Lalsângzuala (Tepuia)

7) Liansânga 8) Lalzuala

LIII Sanghleia (Ţawipui-ah Lal bânin a nang, a unaute Lal an awm lo.

Tichuan, Fânai thlahtu an hriat theih chin hla ber Ţhatinkuala aţanga Chhanruanga thleng hi Ţiauchhak lamah an lal tawh a. Thlânrâwn hovin Chhanruanga fapa upa zâwk Chhunhleia an thah tâk avângin an lalna chu a tâwp ta rih a Chutih lai chuan Ţiau thlang lamah Selesih-ah Sailo lalho infinkhâwmin khaw ropui tak, in 7000 (sangsarih) lai tlingin an awm a. Chutah chuan Chhanruanga fapa naupang zâwk Rorehlova chu a ni Hluanin a luhpui a, Rohnâ-a hnênah an khawsa a. Rohnâ-a fapa neihchhun Lallula leh Rorehlova chu unau piang hmun ang maiin an inngainâ-in an inkawmngeih ta zêl a. Tlangvâl hotu an ni ta ber a. Hetih lai hian, Chawr ram a kâng ta vak mai a; an ţhelh thei lawk lova Rohnâ-a mangang chuan "Rorehlo, Chawr ram kâng hi in ţhelh theih chuan Bêlrawhmual ka siam ang che, Sihthu ram nên," a rawn ti ta a. Ţhiante sâwm khâwmin an ţhelh thei ta a. Rorehlova chu Bêlrawhmual (Lalna khua) neiin a awm ve leh ta a ni.

Tichuan Lallula leh Rorehlova chuan khua an nei ve ve ta a. An pahniha ţang rualin Thlanrâwnho tun hmaa an nu leh pate hmêlma ber leh chhiah rawn khawn ţhîntu chu râwt tuma inrep rûin an chah ta a. Thlânrâwnho chu an lo thawk

chiam a, an Lal ropui Phunthanga leh a mihruai tam zawk chu Lallula khua Zopui-ah an lût a. Thanchhûma leh a zuitu tlêm zâwk chu Rorehlova khua Bâwlte-ah an lût a. Lallula khuaa lût Phunthanga leh a hote chu an that vek a, chutih laiin Bâwlte-a lût Thanchhûma chuan, Rorehlova sûtpui a pawm ta tlat a, "Min nun rawh u, ka intlan ang e" a ti ta tlat mai a. Sûtpui pawm na nâ nâ chu an that thiang si lova, an nun ta a. A intlanna dârkhuang pawh Rorehlova thlah te hnênah, tun thlengin ala awm ta a ni.

Lallula chu inthiar fihlîm tûrin thlang a tla ta a. Tlawng lui thlang lam Hreichhuk thlengin a chhuk a, a zu thi ta a. Rorehlova pawhin Pilêr thlengin a zuk thlah a, tlai khawhnu deuhah Rorehlova pawh thlang a tla ve a. Bâwlte aṭangin Ţiauchhak Dâwn ram Pu Rova Hmûnkâwnah, Rûnzâwl (Cherhlun)-ah, Pângzâwl-ah, Baichi-ah, Zobâwk (Sianglâwn)-ah Phailêng-ah, Kawlri (Serchhip kiang) ah, Hriangtlângah, Vânchêngte-ah, hetah hian Aithangvunga (Samtawia) leh a nupui Tâwlthliahi te an pu Nicheuva bêla Ţiauchhaka awm chu an han hruai thla a, Aithangvunga chu a thi ta a. A fapa Dokhama leh Rorehlova te chu Pilêr-ah an kai a, Chawngtleng-ah an kai leh a, Khamliana (Chinzah) in a rawn bêl a. Lungchhuanah hian Rorehlova a thi a. Bêmtâr (Khâwnglung) ah an kai a, chutah chuan Khawtinkuala a thi. Khawtinkuala hovin Khuanghlumah an kai a, Thiltlângah, Ralvâwngah, Dâwn-ah, Hnahchangah; Lalluauva Khâwngbâwkah, Lungmawiah; Zadâla, Khâwngbâwkah, Khâwnglungah, Khuanghlûmah an kai leh a. Aithangvunga nupui Pi Tâwli an hnuṭchhiah a. Aithangvunga fapa Dokhama chu Sialsîrah a kai hrang ve ta bawk.

Chhim leh hmâr indo ṭan lai a ni a, Lalpuithanga'n Dokhama chu lamṭanga siam tumin a han ṭhutchilh a.

Dokhama'n Lungchhuanah a insawn san a. Lalthuama chuan Pi Tâwli Khâwnglunga awm chu lamṭanga siam duhin a han kai chilh bawk a, mahse an inti thiam ta lova Fânaiho leh Lungzarh leh Thlântlang te leh Vûta thlahte ṭangrualin Khâwnglung rûn râpthlak tak hi an bei ta a. Khâwnglung an run hnu chuan Dokhama chu Mualchêng (Kêlzâng)-ah Dokhama hmun an tihah hian a kai chhova. Khawtindâla pawh tûna Mualchêng khaw hmun chhimlama Khawtindâla Hmun an tihah hian a kai chho bawk a; *{Dokhamate nên inhnaih takin an awmho ta a. Heta an awmlai hian Saikûti hi apiang niin sawi a ni a. A hunlai leh thil awm dân ngaihtuahin a pawmawm hle-in a lang bawk. (K. Pakunga) }*

SAIKÛTI HMING CHAWILUNG

Saikûti pian dâwn lai vêla thil awmdân hi sawi dân riruang inang tlang deuh ṭhûm, mahse a thu kipkawi ngun deuha han chîk chiana thil ni thei âwm lo deuh leh ni thei âwm deuh te a inpawlh nual a. A pianna khua leh a chhehvêl ram leh lui te, tlângte nên han tlawh kual vel a, chhui ngun deuh hnuin, hetiang hi niawm berin a lang ta a ni.

Chapchâr a lo ni a, Lal leh upa ten Chapchâr Kût hman dan tur an rêl fel a. Kût sa zawn hun chhûng tur leh Kût hun tûr âwmte nizât bi an thliah fel a. Khawtlângah tlangau pawh hmangin an than fel a, tichuan kûtsa zawng leh kûtna tur zû leh kût hman dân tûr ngaihtuahin khawtlang chu an buai ta mam mam mai a. Pa ṭhenkhat chu lui lamah an kal a, ṭhenkhat Sahdâl leh Beai thang kamin an chhuak a. Ṭhenkhat Dokhama khaw pasalṭhate chu Ramthlohva hovin Sai ramchhuakin an thawk chhuak a. Suangawk (Zuva) luiin Ṭiau lui a finna lai ram Suangawk luichhuah khawthlang lam Saisarih (Luite) vêlah an va che tla hlawm a.

Hmun lai chuan Sa a tam êm êm a, 'Min liak dê dê anih loh chuan tuman Thal thlah mai loh tur', tih hi an pasaltha-te thupui a lo ni a. An duh anga Sa lian kah tûr an hmuh tak loh avâng chuan Fânai Bûk mual an tih tlang dungah chuan an lo haw a, Hlingvawm hmunah an lo haw chho va, hmanlaia Betlu hnamho awmhmun lo khuarna hmun hi 'Betlu Hmun,' tiin an lo kova, chulai hmun chu an lo thleng a, Saitluang kawngpuiah chuan Sai an hmu ta a. A Silai nei zawng zawng khan a rualin Sai chu an kâp ta a; vanneih thlak takin an Sai kah chu a tlu ta a, a ngho chuan a bula thing, Chhohêk zung, a pir a, a tâng ta a, an kahna a lo na bawk a; Sai chu a thi ta a Tichuan Ramthlohva hote chuan Saruang chu lâwm takin an hlâwm a, an sakah chu an han en a, anniho chuan an phur haw zo dâwnin an inhre si lova, an hotupa chuan, "I chhâwlchhin mai ang u", tiin a rawt a, tha an titlang a. Chutia an kal hma chuan Lalvunga leh a hote ramchhuak ve bawk kha an lo thleng ve a, Lalvunga chuan, "E, kan Sai kah tûr engahnge min kah khalh ? nangni michhe ho kha hâw rawh u," a ti a, Ramthlohva leh a hote chu lunghnûr takin an haw ta a.

An Lalpa Dokhama chuan a pasaltha te ramchhuak chu a lo thlir reng a, tichuan ramchhuakho chu Lal in-ah chuan an han thleng a, tah chuan Dokhama chuan, "Engnge ni in chanchin le?" a lo ti a. "A, engmah chanchin pawh sawi ngam emaw ni dâwn, hlawhtling pawh kan inti ngam lo ve; Betlu hmun kan lo thleng a, Saitluangah khân Saichal a lo kal a, kan han kâp a, a tlu ta hlauh mai a, kan lâwm hle a. I chhâwl chhin mai ang u hmiang, keiniho hian kan phur zo dâwn si lova, Khua-te pawh han pun ila, tiin ro kan rêl a, tichuan kan kal dâwn a, Lalvunga leh a hote an lo thleng ve a; "Engahnge kan Sai kah tûr min kah khalh ? nangni michhe ho, haw rawh u" min ti a, kan lo haw ta a ni," an ti a.

Dokhama hian a fapa Zadûna te unau a hrilh a, an insiam thuai thuai a, midang pawh tlêm azâwng chu an hruai ve a, an kal ta vang vang a, Dokhama chuan, Zadûna leh a pasalṭha te hnenah chuan, "Nangni, Suangawk Luidung lamah chhuk ta ula, kei Lêngtlâng dungah ka kal ang e," a ti a. A eng zâwk emaw chu Lalvunga hote an lo kalna ngei ngei tûr a ni reng a, (hetih lai hian Lalvunga hi, East Lungdâr bul lawk Lailên hmuna a awmlai niin an sawi.) Zadûna, Suangawk Lui dung lama kal chu a zuk thlen thlâk chuan Lalvunga ho chuan Sai lu chu an zâwn a, tuna Sailulâk ram hi an lo kai tawh hial a. Zadûna te chuan an han umpha a, "Thlah rawh u, engtizia nge mahni Sa kah pawh ni hlei lo, in lo lâk a, in lo zâwn daih mai ? Thlah rawh u, thlah rawh u, kal lui mah ula khitah ka pa in a lo dang tho ang che u," a ti ṭhin a, mahse engah mah an ngai lova, an kalpui lui ta zêl tho va. Tûna Sailulâk tlâng hi an han thleng ta a. Helai hmun hi Dokhama pawhin a lo thleng phei ve hman tawh a, kâwn hmun ṭha rem laiah kawngsîr Lungpui chungah hian alo ṭhu rân tawh mai a. (Dokhama hi hetih lai hian pa upa lam deuh a ni ve tawh a) Dokhama bul lawk chu an lo thleng ta a; a fapa Zadûna leh a pasalṭha te chuan Lalvunga ho Sailû zâwn chu an rawn chhawm ve zêl bawk a, Dokhama chuan Lalvunga chu a han en ran ran a, heti hian a ti ta a. "Lalvung, Nihinah hin nang leh kei râl kan si chang maw ? Hi Sai lu tluni naniam lohvah chun, ka muzuk fei hin na rîl ka chuah lai," a lo ti a. Hemi ṭawngkam Dokhama'n a hman hi a Mizo ṭawngin "Lalvung, vawiinah hian nang leh kei hi râl kan ni ta a ni maw? He Sai lu chungah hian i in phahhniam loh chuan ka muzuk fei hian i rîl ka khei ang," Ṭhenkhat sawi dan chuan, "Lalvung, i va lo vir ve le, mahni sakah ni hlei lo, engtizia-a lo chuh ngawt mai nge in nih le? Kei pawh hian ka huai vâng ringawtin mî ta chuh ka ngam hlei nem, Fanghmir ang maia hetia in tih rikngawt! mihring in ni a, keini pawh

mihring ve bawk kan ni a, vawiin hian ka chhuhsak ngam loh che u chuan ka nun engmah a ni lovang," a tih pahin an Sailu zâwn ngul dawmlai chu chemin hlawi a tum ta mai a. Lalvunga hote chuan an vawn chu an thlah ta ur ur mai a; Dokhama vêk chuan, "Tukin ni chhuak a chang rêm râwm ka tih, ka fei tammung leh Lalvunga ril alo inzawm dâwn vâng anih hi! michhia tuman lo khawih suh u, in tih tûr a awm lo ve, lal leh lal kan inbei ang, Lalvunga ruang a hoten an zâwn ang a, ka ruang hi ka hoten an zâwn bawk ang," tiin Lalvunga chu a fei chuan chhun a tum ta mai a, Lalvunga chuan, engmah a sawi ngam ta lo va. Chutah zawng le, Lalvunga-ho chuan an ngam ta lo va, mahni sa kah lohva chungah eng tuar mah an huam ta lo a ni ang, Sai sa hâwn lo chuan an haw ta nghuai nghuai mai a ni, an ti. Tichuan Dokhama pasalţha te chuan Saichal lû chu an zâwn haw ve ta thung a. Hlado te an chham pah zêl a.

1. *Au ral ral tâng e, hmâr tlânga'n lunglên daiah,*
Rodâng tuchhuan kan than lai ler vung ngai e;
Tumpâng Sai lian lû kan rûnah.

2. *Hmârtlâng lian mah zingţianah dan lai kan rêl,*
Siali chûn leh zua min hal di ka ţian e;
Khua ţuan a'n hril mâ nâng e.

3. *Ka lenrualin bêl zû-ah hrân lai in rêl,*
Hawi ka kawmte phuaivawm sial lo chhun lo chuan;
Mi hrâng sakhming chhâl lo u.

4. *Ka nu, ţap ţap hlah law,*
Bilhpuan khum lai rak hlip u law;
Rairah than nâkah e, kâwlin vuitum lu a thlung e.

5 *Sai lian, nang hmasa law, buher, fung tian a kip ten e,*
Ptairal kai khamlu e. vawmkhuai kal law, ka hmaiah e.

tiin, kawtchhuahahte chuan tlang an tlir ta hem hem mai a. Naupang te, ṭhalai te leh nu leh pa a tar a zûr thlu lovin, Sai lu chu an lo hmuak a. Zû thlum tui tak tak nên an lam ta mup mup mai a. 'Sai lian e,' an ti reng mai a, Silai nên an ri ta ul ul mai a.

He Saichal sa hian, Dokhama khua chuan Chapchâr Kût an hmang ta chur chur mai a. Hetia Chapchâr Kût hlim tak leh lâwm êm êma an hman lai tak hian Thangâwna leh Ngurchuailovi te chuan fa hnukhâr tûr an nei ta hlauh mai a, an Sailu inchuh thâwm a nâ-in, an sawi nasa êm êm bawk a, an khawtlang kût sa a lo ni bawk nên, Sai leh Sai ngawt mai chu, khawtlang titi berah an hmang a, khua a khat tlat reng mai a. An fanu lo piang pawh chu **SAIKÛTI** tih hming hi an lo chawi ta a ni, an ti.

Hemi ṭuma Sai ramchhuakho riahbûk khuarna lai hi, 'Fânai riahbûk' tih hming a pu hlen ta zêl a. Tin, Saichal lû an lalpa Dokhama hova an lâk lêt lehna lai hmun hi 'Sailulâk' tih a ni hlen ta bawk a. Khaw thar kai nân an hmang a, khaw hmingah pawh Sailulâk tih a la ni leh ta zêl a ni, an ti bawk a. Tin, Mualchêng Dokhama Hmun tih ṭhin hi, ṭhenkhatin Hmunpui tiin an sawi bawk ṭhîn a, kum 1955 kum khân Mualchêng lal Saihnûna'n Lo atân a nei a, chuta chinah chuan 'Lal lo tlâng' tih a ni ta deuh ber. Helai hi hmun thengthaw nuam tak a ni a; ni 11.2.94 (Friday) khan ka va tlawh ve nghe nghe a. Pu Lalsâwma'n lo atân a lo vât duai mai a. Mualpâwng tê tê leh hmun zâwl zau tak tak khelmuala ṭha âwm tak takte a awm bawk a. Khaw hmun nuam tak tûr niin ka hria.

Hemi hmun aṭang hian Dokhama chu Sailulâk, Hlingvawm ramah a chhova, Hlingvawm khuaa hmârlam vêng chu 'Hmarthanga Vêng' an ti a, Saikuti naupan laia a hla phuah

"Zawlbûk knuaiah buhlem kan ṭhâp chiam a,
Hmarthanga zai kêl bê lo ang e,"

a tih tak, Hmârthanga hi niin an sawi bawk.

Dokhama chu Hlingvawm aṭangin Thingsai ram Tumtu tlangah Khawtindâla rualin a phei ve a. Thingsai aṭangin Sailulâkah a kîr leh a, Sailulâka a awm lai hian ạ thi a, a lungphun pawh Sailulâkah hian a la awm a ni.

Tin, Thangâwna leh Ngûrchuailovin te hian Khawtindâla chu an thlawp ta zêl a; Thingsaiah an awm hlen ta a ni. ·*(K.Pakunga)*

Bung 2 – na

A NAUPANLAI THU

Saikûti hi fatlum ber a ni a, a unaute chu an upat dân indawtin - Chawngvungi, Dârbawii, Thangchiauva leh Zakûngi te, Rokîla te an ni.

Saikûtite chhûng hi zai ngaina chhûng tak an ni a; amah Saikûti tak phei hi chu zai a thiamin hlaphuahte a lo thiam bawk a, zai a uar êm êm a; a hla hmingah pawh **'SAIKÛTI ZAI'** tih hial a lo ni ta a ni. Saikûti pa hi Mizoram Ţiau thlanglama Fânai leh a thlahte chanchin aţangin Saikûti pianna leh a chanchin pawh chhui a ni ber a.

Saikûti naupan lai chanchin hi kan hre tlêm hle a; a pianna North Mualchêng Dokhama khua-ah hian rei tak chu an awmin alang lova; N. Mualchêng aţangin naupang tê ala nih laiin Hlîngvawmah Dokhama hovin an kai chhova, Hlîngvawm khaw chhung si, a hmârlam vêng tâwp hi Hmârthanga vêng a ni a. Naupang tê ala nih laiin a ţhiante nên Zawlbûk hnuaiah buhlêm an ţhâp a, pathlawi pakhat Hmarthanga hi, Zawlbûk chhuatah bawk chungin a zai a, a thiam vak lo a ni ang; Saikûti chuan :

"Zawlbûk hnuaiah buhlem kan ţhâp chiam a,
Hmârthanga zai kêl bê lo ang e",

tiin hla-ah a phuah ta a ni.

Hei chauh hi a naupan laia a hla phuah kan hriat theih chhun chu a ni mai.

Saikûti naupan lai thu kan hriat leh chu a Se en (Se vên) lai thu a-ni a. Hman lai chuan naupang, ram ṭang tham lote hian Se en (Se vên) hi an tum a ni ve a. Kum 8 leh kum 12 inkâr mi vêl an ni ber ṭhin. Ṭawngna mahah 'Se en an lal' an ti mathlâwn lovin, naupang Se ena kalte chawchhûn hmeh atan Se nei ve si, vêng thei lote leh an nu leh pate'n chawhmeh ṭha ṭha an fûnsak a; tichuan ramah chawhmeh ṭha ṭha an va ei a, chuvângin, 'Se en an lal' an lo ti ṭhîn a ni.

Hmâr Vanlaiphai kiang, a chhak lama Varhva lui kamah hian, Saikûti te ho chuan Sial an vêng ṭhin a. An paten lui kamah chuan Se ven bûk sâng fe in an sak-sak a, a chung an zâr a, a chhûngah chuan Talhkhuang an dah a, naupangho chuan an khawng ri a, a changin an zai a, a changin an au thûl a; hetiangah hian Saikûti pawh a tel nilêng ve ṭhîn a ni.

Tîn, ṭhenkhat chuan an Sial chu ṭhî an awrhtîr a, an tlat pah khan an ti ri rul rul ṭhîn a, an tlatna chin a hriat theih hle bawk. A chang chuan mipa naupangho chuan sangha te an vua a, a ṭhenin an thliar a, luiah chuan an chiau chêl chûl bawk ṭhin. Tlailam a lo nih chuan Sialte chu in lamah an khalh hâwng a, a huangah an khung leh ṭhîn a. Chutiang chuan Saikûti pawhin a naupan lai hunte chu a lo hmang ve ṭhin a. Hetihlai huna rannung tinrêng leh Sava hram mawi tak tak a hriatte chu, a bêngah a châm reng a rin awm, Chubâkah pangpâr mawi tak tak te, luite luang dem dem te leh ramhnuaia hnimhring ze tinrêng mawi tak tak a lo hmuh ṭhîn te pawh chu a mit thla-ah a châm reng ngei ang a; chung a naupan laia a thil hmuh leh hriatte chu a lo puitlin hnu pawhin a la theihnghilh chuan a rinawm loh va. A hlaphuahte pawh hi a rawn ṭanpui hle anih te pawh a rinhleih awm loh.

Bung 3 – na

A TLEIRAWL LAI

Nikhua a lo rei a, Saikûti chuan tleirâwl a lo hriain, nula leh tlangvâl titi khawchang a lo dawngsawng thiam ve ṭan ta a, miten Tâtkâwng thei tuizia an sawi hi a lo hre ve a, ei a châk rilru ta hle mai a; nikhat chu a vanneih a siamin, Tâtkâwng rah tla pum khat a chhar ve hlauh mai a, mi'n an hmuh hlau fahran hiaṇ a puan hnuai ta thuai a. Tichuan Tâtkâwng thei kuttum pahnih tiat lai mai chu lehlam hawi chungin puanhnuaiah chuan a zuk dît ṭâwk ṭhîn a, an sawi ang teh ual chuan alo tui hauh lo mai a; a han hawi vêl a, mite ei dan a han hmu a, a zah leh hnuhnawh si zia a upat hnu thlengin a hrilhfâk a ni, an ti.

Hmâr Vanlaiphai kiang Hlingvawm-a an awmlai hian Saikûti hian nulât a hre ṭan tawh ngeia hriat a ni a; he khuaah hian zai pawh an uar hle a ni ta ve ang. Saikûti zai kan tih pawh hi 'Hlingvawm Zai' an lo ti ve rêng ṭhin a ni. Chûng laia Saikûti zai pakhat chu, Khuangthing kai vêl lai hla :-

"Khuangkhaw zopui a ngûr mah kai sela,
Chunnu hneha ka duh Saihniangi kai si love"

tih hi a ni ve a. Tin, amah Saikûti ngei pawhin hemi khuaa an awm laiin Lungkawlh tlangvâlte heti hian hlain a han fiam a:-

"Chhimtlangvâl chu in kalna mah lênkâwl a tâwp e,
Keini lênna Selâwn zopui sahmul dum dûr e"

tiin.

Hlingvawm aṭang hian Thingsai-ah an lo kai phei a hetih hun lai hi kum 1848 a ni mai thei e. Mi ṭhenkhat chu Tûmtu tlângah an inthlawhbâwk a. Tlâng sâng (4980 ft) hmun thengthaw nuam tak a ni a. Hetiangin hla-ah pawh an lo phuah ve rêng a ni.

"Khua kan siam e, Tûmtu Zopui pangah,
Dârngo lêṇna khawtlâng romei alo kai chiai lo maw

Lo kai ve la, ka u Dârkhama pa,
Tûmtu Zopui zâwl a zau ve, i hrai tual nên nan,

Zâwlkhaw phunchawng kan hêlna mah Tûmtu Zopui chêng lûr e,
Sakâwl kai nan vân a zau ve, i hrai tual lênna

Tûmtu tlâng leh Thingsai kan chan chuan,
Thlohmu angin kan chuanna tlâng a sâng lo ti u",

tiin. Hlingvawm aṭanga Thingsai an lo kai phei hian, an khaw hmun pakhat 'Aiduzâwl' tûna a vênglaiah hian an lal pakhat Hnochhûma hovin in 150 in an awm a, Saikuti te in chu vêngchhak tlângchhip ft.4848 a sângah hian an awm a, an in aṭang chuan khua a lang thui hle a; Mizoram leh Pawi ram te alang thui êm êm a, Saikûti pawhin khua a han thlîr vêl a.

"Khuatin lang tlâng ka pa rûn a zau.
Khawla vânrâng chhim angin lêng rih nâng ka ti",

a lo ti ta a ni.

Tin, Aiduzâwl aṭanga khawchhak lawkah chuan Khawtindâla hovin in 350 zetin an awm a, inhnaih tê an ni bawk a, khawkhat vêng hrang ang maiin an awm a, an khaw

hnih chuan in 500 zet an tling a. Hetih lai hian nikhat chu Kâwlhâwk a lo thlâwk a, khuaah chuan a fu a, an man ta a; tihhlum zai pawh rêl lêm lo chuan an vawrh a, hmar lam panin a thlâwk leh ta luah luah mai a. Chu chu Saikûti chuan hlaah a phuah zui ta a.

"Khuatin rawn fang ka chung Kâwlngo lêng khaw zokaiah,
Hmârtlang chenah Aichhûng lal lai, a sâng va ti la",

tiin.

Thingsai an kai hlim hian ropui an intiin, an rilru pawh a chapo ta deuh a ni âwm e. Hmâr lam kawt chhuahah Sahlâm (Milu khaina thing) atân thing pakhat an hual lâwk a. An beisei angin mi Lu khai meuh chu a awm lawk ta si lo va, Saikûti chuan :-

"Ral in rêl a, kai lo lalnêma te,
In zuat sual e, chhuahtlâng thing lenbuang,

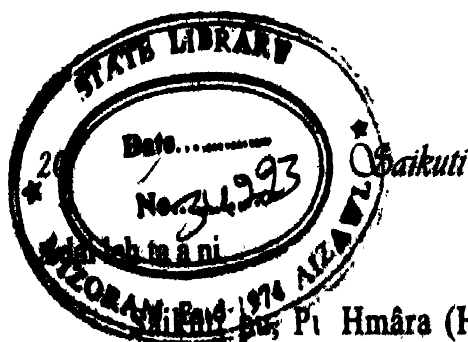
In zuat sual e, chhuahtlâng thing lenbuang,
Chunglûm Lianâk chhûnrawl a vai e.

In zuat sual e, chhuahtlâng thing lenbuang
Pâr a chhuang e, Mihrâng lû ngênin",

a han ti ta a. An lalpa Khawtindâla'n chu chu a lo hriat chuan a thinur ta hle mai a; "Ka Saikûti zit zet hi, engnge maw a hriat ni," tiin a âng ta a. Chu chu Saikûti'n a lo hriat chuan a hlau leh hnuhnawh ta si a:-

"Saikhaw tlângah lal lai a zîng dâwn e,
Chhimtlâng naufa bânah kai i, ka rûnpui mawiin",

tiin a han phuah leh ta hlauh mai a, an lalpa thinrim pawh chu

Saikuti

leh ta a ni.

pu; Pi Hmâra (Hmarsuka) Khawlhring (Thlaute) an tih chu pa hausa tak leh thil tithei tak a ni a. Khuang vawithum a chawi a; zau a dawh a, Nauawm a hrai a, Zuva a hrai a, Keipui pahnih a ai bawk a. Saikûti nulât lai leh avâng lai a lo ni bawk a. Chawngchen lâmna a, Saikûti'n ṭhut hmun a han ngheh tlut mai hi zawngin zai hi a tui hle rêng ṭhin a ni âwm asin.

Bung 4 – na

A PIANPHUNG LEH A MIZIA

Saikûti hi a pianphung awm dân chu, nula lian tâwk fang, hmai bial lam ni lo, khabe phîr, tisen sawk, ngo lêm lo a ni. A nulât lai chuan Saiha bengbeh a beh ţhin a, chûng hun lai chuan an incheina neih ţhat ber a ni. Nu anih hnu chuan tleng bengbeh, khei hnawihsen a beh ţhîn.

Thingsai khuaah hian a vânglai hun ţha zawng zawng a lo hmang zo va. A nulât lai hian hlate a lo phuah tamin zai a lo thiam kher bawk a; chuvângin tun hmaa 'Chhim Zai' emaw 'Khawnglung Zai' emaw an lo tih ţhinte chu 'Saikûti Zai' an lo ti ta hial a ni.

A hming than avâng hian Saikûti chuan inlêng leh diltu pawh a ngah viau a. Chûng a dîltute ţhenkhat chu mi îtawm tak tak pawh an ni ve âwm e. A nu leh pa phei chuan an ît zâwng deuhte chu neih luihtîrte pawh an tum deuh ţhîn a. Nimahsela, Saikûti hian nulât vânglai han chen rih hi a tum lui ve tlat a. Heti hian a hnial ţhin a :-

"Min ţîr lo la, Siali thlang khuandîmin,
Fapa lenbuang ka awihna khua tlai lo ve;

Lungtlu lo chu pawmlai a har ka nu,
Min ţîr lo u, Siali khuandîmin ka mawi lo ve",

Vawikhat chu a nu leh pain an ţîrlui deuh tlat a ni âwm a. ani chuan :-

"Ka chun leh zua suihlung in rual em ni ?
Ka kal tâng e, Saikhaw Zo nêmah tual lêng lovin"

a han ti hlerh hlerh mai a. A pa chuan a ngai ngam leh ta lo va, an thulh leh ta nge nge a.

Chuti taka Saikûti hi a to avângin tlangvâlho thenkhat hian pasal a nein mai an lo hlau ve tum hrang bawk a :-

"Lam khuangawiin chun nu'n a tir che maw?
Thapui lêng reng rawh vâl za zêlin",

an lo ti ve kawkalh bawk si a.

A diltute hlawhchhami lunghnûr lah chuan a tihngaihna dang hre hek lo ;

"Tânkâ mah tui ang hêm sela,
Nang zawng cho laiah ka ring lo che;

"Chûn leh zua chawi dâwntuai ka phû nêm maw !
"Rai ka rah pui ânnêm ngai tang e"

tiin an lo phun lungawi ve mai mai bawk thîn a ni.

Saikûti zai hian mula leh tlangvâl inzaikhmna lam hla a tam hle a. Hetiang hla hi 'Lêngzêm Zai' an lo ti thîn a ni. Hetiang hla tam berte hi Saikûti pulât lai hun chhûnga phuah an ni âwm e. Heng hlate hi then hnihnaah a hrana dah a ni.

Thingsai daikiang kawt chhuahah hian Hlai kûng a ding a. Dâwn khaw lal Sailuaia'n chhim a rûn dâwn tumin, peng chhinchhiah nân chu Hlai thing kâkpuiah chuan lung a zep a. [illegible] a. Tukkhat chu Saikûti leh a thianteho thingphur tûr innghâk khâwm hian,

phawk an chhuah ta a. Saikûti chuan, "Sailuaia lan nân lung ka han zeh belh ang e," a ti a. Tichuan thingkâkah chuan lung dang chu a han zep ve ta a. A tih ang ngeiin, "Saikûti lung zeh," tih a lo ni ta zâwk a ni. Tun thlengin hmuh tûrin a la awm. Thing khân, a ṭhan hnan zêl avângin tûnah chuan tê tak tê chauh alang thei tawh a; a thing pawhin a lo ṭhan sânpui deuh tawh bawk.

Saikûti hi thil mawi ngaina mi tak a ni a, pangpârte hi a ngaina hle a; tlangvâlhovin Ṭiau kama phunchawng zâwla Phunchawng pâr mawi zia an sawi hi a lo hria a, hmuh a châk ta êm êm mai a. A inlêngte hnênah chuan, "Phunchawng pâr in tih teivet hi min rawn hawn ve teh u, ka hmu ve châk êm mai," a ti a. Tlangvalho tha thona zâwng tak a lo ni a; an hawnsak ta ngei a. Saikûti pawh chuan a lo lâwm thiam kher mai a :-

"A hei hi maw phaia Phunchawng a pâr vâlin an sêl chu ?
Ka lawm ang e, sênlai nau angin".

tiin, zaiin a lo chawi ta a. Tlangvâlho chuan chu hla chu an hriatin an lâwm êm êm a, amah Saikûti ai mah chuan an lâwm zâwk âwm e.

Saikûti te in bulah hian Thingse buk zet hi a awm a, Saikûti hian a ning rilru deuh ṭhîn a, thlâk kawlh vekah a ît hle mai a. Nikhat chu an ina Zû an zûk laiin tlangvâlho chu Thingse buk thlâkah chuan a sâwm ta a:-

"Thingfûn tulâwr pualleng a fam ngai lo,
Khawzo siahthing a ai nêm duai e".

a han tih meuh chuan pathlawi hai fê fê tawhte pawh hian, "Keiman ka han thlâk kawlh ang e," an ti a, thingbul chu an vêl that that mai a ni, an ti.

Hla phuah a thiam êm avâng hian miin hla phuahah an ţîr fo ţhin a. Mitthi chhûngte hian an tîr duh bîk chuang a. Vawikhat chu mitthi tuia tlahlum te, thinga tla hlum te, khama tla hlum te, Sai chil hlumte chhûngin hla phuahah an ngên a. Heti hian a han phuah sak ta a ni :-

"Hnâwmtui senvung, siahthing, Saipui lunglian,
Khâmrâng senvung, Puallênga fam na;

Chhîngkhual angin zîng zîn theih chang se la,
Hmuh ka nuam e, thlafam buantual ropui an rêlna",

tiin.

Tum khat chu Sazuk lû an men a, Zâmpher hlai pui an phah a, tah chuan Zû an zû a; zîngah pawh chuan Saikûti chuan hâwn zai a rêl ta lova, a nuin a rawn ko ta hial a, "I lâwm ten kawtchhuahah an nghâk reng tawh che asin, Saikût lo chhuak tawh rawh," a han ti a. Saikûti chuan engdanga chhang ta lo chuan :-

"Zâmpher chungah ka nu, tuanphung loh chu,
Tumpâng ki vialvâr vûkin zû kan dâwn rih e",

a lo tihsan ta thîn a. A nu pawh chu a hrilhhai letling viau ţwm e.

Tumkhat chu Pawi khualin a ngaizâwng a, hâwn zai rel lovin zantin mai hian a rim thut thut mai a. Saikûti ţawngkam tha chu titakah ngaihin neih theih a inring ta a ni ţwm a, Saikûti chuan hla in :-

"Kan lutchhuanah krâwn sâwm a zân chhûn e,
Changpial lovin tunge thut nîra lêngi hêl le",

han ti ta a. Chu Pawi tlangvâl chu zah tâk aruangin a uang leh ta nghâl zâwk a. Saikûti chuan :-

"I ţawng tam e, chhîngkhual vâl uang a,
Saikhaw lânu zâwl hlui lêng angin",

nan ti leh a. Chu tlangvâl chu a ţawng uangin, a ngai ta hial i âwmin a insawi ta a. Saikûtite nufa chuan Lal Dawvân an ai a, thubuai an sawi a ngai ta a. An sawi dâwn tûk zîngah huan pawi khual chu Lal inah chuan a lo thleng hmasa a, Saikûtite nufa chu an va lût ve ta a, a hmêl an han hmu chu a âm a, a khûr ta dar dar mai a; Saikûti chuan a nu kawhhmuhin la in :-

"En teh ka nu, hrûmsâwm vâl uanga kha,
A ngûr rûn rem dawhtling laichhuatah vâl a khûr e"

han ti mai a. An thu pawh chu a fumfe ta vak lo a niang, pawi khual chu an khaw lamah a haw dâwn tâkah chuan :-

"Bêla zû leh Saihniangi zai ka rui,
Ka kal tâng e, ka khua dang a e",

ti ta ngawt mai a.

Vawikhat chu an Sepui Sakeiin a sehsak a, a nuţa tân nupui tur khualkhuaa mi an biak lai a ni leh nghâl a, pawi a ti êm êm a, a pa chuan hla phuah hial a duh thu a sawi ri bawk a; Saikûti chuan :-

"Chhîngkhuala mi dawi ang kan zawn laiin,
Kan Changsialin kamkei lunglian ţâm lai a tâwk e",

tiin hla a phuah ta a ni.

Bung 5 – na

A NULAT LAI HUN

Saikûti nulât lai hun hi râl hlauh lai hun a la ni a. Nu leh pate chuan an ro ṭha ber leh nauchaw tûr buhfai tlêm thûlah an khunga englai pawha phurh mai theih turin Thûlah chuan hnam an bang rêng a, an zân mu puan inzawn te hi, an bân pahnih puan chung lamah an dah chhuak a, an zakzeh ṭhâm ṭhin a. An intuam lum lutuk chuan an lo mu lumin an lo muhil nghet lutuk palh ang a, miten 'Râl' ti a, an au hunah an hre ve lo hlauh ang tih an hlauh vâng a ni a. Lova feh tûra an kalin Silai puin hma an hruai a, hnung an dâwl bawk a, hlo thlawhna hmunah pawh Silai an inchhawp zêl ṭhin a; râl laka an him theih nan mipa ten hmeichhiate tlawmngai taka an lâwm a tûl bawk a, chutilo chuan hmeichhiate tan a ralmuan awm loh êm êm a ni. Saikûti pawhin ṭumkhat chu tleirawl hmêlṭha deuh tak a lâwm a, a rilru-in ral lakah a ring zo lo deuh a ni ang, an feh tlâng a, lo an han thlo chu ram a lo reh si a, a khua a har rû ta tlat mai a. A lâwmpa chu engang rilru pu nge ni tih hriat duhin hlain a han fiam ta a:-

"Tleitûr lâwm chu râlah ka ring nêm maw !
Pathlawi lungliana ka lâwm lo chu",

a han ti a. A lâwmpa chu a lungni ta chiah lova, ṭawng pawh ṭawngṭha duh mang lovin a ngawi ta deuh tlat mai a. Saikûti chuan tisual inti deuhin engtin tin emaw a be sawm lui hrâm hrâm a, hla'a han chham leh a :-

"Lui tui luanglai Suar 'n a châwi lo,
Nichhûn ka lâwm, biahnêm Thangte ânkâ a châwl e.

a lâwmpa chu a la ṭawng duh chuang lova, tihlâwm leh ṭûl a ti si a, hlain a han chhaih leh a :-

"Dawn chhâwng bûrtui lai zûk ka mawi emaw,
A al emaw chhuihthang, tem teh le",

iin, a la ṭawng duh chuang hauh lo mai a, Saikûti chu a mangang rilru ta viau mai a, hla bawkin a han chhaih leh ta a :-

"Saisen naunâwn fângfah angin,
Bûrtui al lai ka fah ang che, Vung dâng, min ân rawh",

iin, mahse a lâwmpa chu Sakhi sih huai biak sual ang maiin a lungawi rêng rêng lo mai a, hla vêkin Saikûti chuan :-

"Chûnnu sak loh zalêng ka bûrtui,
Ruang tha Puallênga'n dâwn nuam lo ve",

a han ti leh a. 'Ruangṭha Puallênga'n' tih chuan a tihlimin a ti lâwm ta viau mai a, a hmêl pawh a nêlawm ṭan ta deuh va. Saikûti chuan hla bawkin a han chhunzawm leh ta a:-

"Tleitîra chuan chulthum zâmzo a tawn e,
A mawi zâwk e, Pa hrâng thlunglû tanchhâwn kai hnehin",

a han tih leh a. A lâwmpa chuan hlain a han chhâng ve ta hial

"Tleitîra hi râlah mi ring zo lo maw?
Leido zalam ṭhuamlaiah kan phar dêr e",

iin, an inhmu thiam leh ta a. Tichuan Saikûti chuan pathlawi iin thlain hla vêkin a han chham leh ta a.

"Pathlawia chu tuiah tla phar se la,
Tleitîra chu mauraw pumlêngah chuang kai rawh se",

tiin a lâwmpa chu a phur ta êm êm a. Saikûti chuan a lâwmpa chu a ring ngam ve ta a. Hla bawk in :-

"Zathang rêlin min bûk Lêntlang chenin,
Fam ka hlau ve, chhaktiang râl daia ram va ṭuan chu'

a han ti leh pek a. A lâwmpa chuan hla vêkin a han thlamuan ve ta a :-

"Lungphâng lo la, ka lâwmlai lêngte nu,
Ka vêng ang che, Bâwlte tui tum zathang râlkaiah",

tiin.

Tichuan an intih thinrim hma aia hlimin an ni lêng ta zawk e, an tia lawm. A lâwmpa tleitîra hming hi hria awm tak ang maw ?

A changin mipate chu Râwlrâla changin Ṭiau râlah te an ram mu ṭhin a, milû te, salûte an rawn hâwn ṭhin a, a changin Salte pawh an rawn kai a. An ram mu haw chu khua aṭanga thawm hriat theihna hmunah an han riak a, zan khuain tlang an tlir a. Chutiang chuan in lama nunauhote an han thâwm vêl ṭhin a; ram mu hâwngin tlâng an han tlir dut dut hi chuan in lama nunauhote chu, chûng rammuho hmuah châk chuan an zauthau helhhawlhin an mu hlei thei tawh ṭhin lo va.

Nulaho lah chu mihuaisen râl va kâp leh mi va that te tawntîr atân, chhâwn leh lênglep te an buatsaih a, an buai phili chûk tawh ṭhin a. A tûkah chuan a khuain rammuho hmuak tur chuan kawt chhuahah an chhuak khâwm a, nulahote pawh hêng Saikûti te hunlai ngeiah pawh hian mi huaisen râl va thatte chhâwn tawntîr tûrin an lo inpeih vek a. Kawt chhuahah chuan pasalṭha milu rawn hawnte chu chhâwn an lo tawntîr a, chutianga chhâwn an lo tawntirte chuan, an milû hawn chu,

Zû leh Sain an lâwm ngei tûr a ni a, Sialte an talh a, zû an inho a, an lam bûng bûng ṭhin a; Saikûti pawhin :-

"Laimi man la, tanchhâwn ka hlân ang che,
Tualah lêng lang lenrual su herin;

Pualchangku ṭuan mihrâng tlâng a au,
Zaiin awi i, Leido thlunglû, haulai Sial ngên e"

a lo ti a ni. An milu lâm chuan nihnih nithum-te a awh ṭhîn a. Mi huaisen thlan chhuahte tan, 'Hrâng Zû' an siamsak bîk ṭhin a, chu chu midangin in ve a thiang ngai lo. Mi huaisente chu an tlawmngaih avângin an bibo daih ṭhîn a. An zawng luai luai ṭhîn a ni. Hei hi chung hun laia an inchawimawina sâng ber pakhat a ni.

Milû lâm nikhua-a an hla sak ṭhinte chu, 'Mihrâng awih hla' an ti a, hemi bu ṭhen hnihnah-ah chutiang hla chu a hrana dah a ni.

Hetih lai hun hian Sakei huaite pawh a tam a, zânah dai a râwn vêl a, kâwmkâr leh daipâwna ran riakte a rawn seh ṭhin a, chutianga Sakei-in ran a rawn seh chuan, a seh tih an hriat veleh 'Sa a tla e' tiin an au va, chutia au an hriat veleh pahote, tlangvalhote chu a rang thei ang berin an lo zuang chhuak a, ṭhenkhatin meichhher hmanhmawh takin an chhî a. Sakei ran seh chu chhuhsak ngei tumin an ûm ṭhîn a. Zân lama an chhuhsak loh pawhin a tûkah an bei zui leh ngei ngei ṭhin a ni. Khawchhiat zânte hi Sakei chet duh hun a ni si a, tlawmngaih chhuah a ṭul êm êm ṭhîn a ni. Saikûti pawhin :-

"Sakâwl lunglianin dai a rawn vêl e,
Tho rawh u le, hrân tum vâl zawng chu",

a lo ti ve rêng a ni.

Thingsai tlâng aṭang chuan Muallianpui tlâng an han thlîr hian, khawthar kai nân an ît hle mai ṭhîn a; mahse râl a tit an ring si a. Kai an châkzia an sawiin an titi a tui hle ṭhîn a. Nikhat chu Saikûti leh a lâwmte chu, Châltlâng Lungbûk khâm kovah an va chuang a, Muallianpui ram chu a lo lang rai dup mai si a, Saikûti chuan :-

"Ka zuk thlîr a, Muallianpui khan tlâng a dum dûr e,
Than duh vâl leh lênlai chhâwn ngên kai nân a ṭha e;

Nghosai lênna ka thlang Muallianpui kai,
Lo sêl lo u, Rolûra chawiin",

a lo ti ta a ni.

Tichuan, Muallianpui kai tum chuan an inpuahchah ta a, Chhimtuipui (Kolodyne) fintu Nghachêng lui chhuah bul lawk, Tuipui ṭawngkhawk khâm leh khâm kârcheh Lipui dum kûk chungah chuan Hruipui lei an dawhkai ta ruih mai a, chhak deuhah Zuangva tlângah chuan in 30 vel Hnochhûma Khawtinkuala fapa hovin an va inthlawhbâwk hmasa a, Hnochhûma hi indo mi, mi huaisen anih avângin a pa nau Khawtindâla hian sûl lo su hmasa tûrin a lo kai hmasaktir a ni. An hla-ah pawh :-

"I tel lovin Vakâwlchuan tlâng a lo ngui ruai e,
Leipui su dûm dûm chungah khian nunnêm kai ve maw.

Leipui su dûm chungah va kai ila,
Ka ngaih zâwng mual za te'n an liam ta e.

Maurua lawnglêng tuipui lian cham chungah,
Zalam phei duai an rem thiam e, Puallêng val rualin.

Ka kal tâng e, ngaih zawng lo dam ula,
Kan chhuah tlâng puan ang lo hlui lo u.

Awmlai emaw, Ṭhapui zûn lêng emaw,
Ṭang a vuan e, ka nu, ramṭuanah min tîr lo la,

Chung tûr ni leh ṭhadâng zûn ṭang kawp e,
Ka tuar zo lo phai khaw zaupui hlim thing ka bêl e".

an lo ti a ni.

Chutia an hlauhthawn ang ngei chuan chhim lam Serkawr lal Thangliana'n Sangau Pawiho sâwmin Nochhûma chu a rawn rûn ta a. Nochhûma leh a nupui Dârbilhi rai teuh pawh an man a, Darkhuang tlângah an in nghâkkhâwm a, pa pakhat chuan Nochhûma chu kah hlum a tum ta a. A nupui Dârbilhi chu a thinrim hle mai a, "Nochhûma kha han that teh reng u, in tuar tur chin pawh in hre lovang e," a ti ta tên tên mai a. Dârbilhi chu Thlântlâng lal Zahuata fanu a ni tih an han hriat chhuah chuan an hlau leh hnuhnawh a. Chutih lai tak chuan pa pakhat thi rui hi a tlu ta a, a vir ta chûk chûk a. Râlin chantiangin an rawn kâp anih an ring a, an hlau chu an darh ta vek a. Chutih chhûng chuan Nochhûma chu Dârbilhi chuan a kheuh ru a, a tlanbo tîr ta a. Dârbilhi pawh chu hâwng tûrin an tir a, ani lah chuan, "Ram palailêngah engtinnge keimahin ka hâwn theih ang ?" a ti a, a vîn hlur mai si a. Tichuan an kalsan ngam si lova, a chang leh an pua a, an buaipui ta hrep mai a.

Tin, Nochhûma rûntute khan Thingsai hovin an rawn puih theih loh nan Tuipui lei chu an lo sât chat lâwk vek a. Amaherawh chu an lei khaina an lo sah chah hmaih a, zualko an kai thei hrâm a. Thingsaiho chu an han pun a, anni chu an zuk thawk thla a, râl chu an ûm kian sak ta a ni. Hemi hnu hian

Muallianpuia an kai kim vek chhûng hi kum hnih emaw kum thum emaw lai a nih rin a ni.

Saikûti pawh a unau ţhenkhatte kai hmasa pawla tel an awm avângin Thingsai khua aţangin Muallianpuiah chuan rei tak tak châmin a zuk zin ţhîn a, Lalnu Dârbilhi pawh heti hian hlain a phuah a :-

"Lallianbûk nu'n hrai a awi e, sawngka in lêrah,
Hmûng liai luaiin i rûn thim ruai dokim sal bânna",

tiin. Lalnu Dârbilhi chuan Saikûti chu milu lâmah a sâwm a, Saikûti chuan Selê ki eng pup mai hian zû a chawi a :

"Val namên chu in pa ţhiau ve, zalêng kan tâwnah.
Laimi man chu chhûngah lênchâwm a ring chiarnghian e

Nangmah hi maw Lian khawchhan mihrâng an hrilh chu?
Khawn lai dan u, Ţiau râlah hnam lên vâlte zawng chu",

a han ti ta veng veng mai a, an zai a tui nasa khawp a, bangthlang chu a tla dâwn emaw an ti ţhîn a, Ditipte chu a kang dawr dawrin an hria a. Lalnu Dârbilhi pawh a lâwm thlû a niang chu, a thawk lawk a, a puan thûlkhung a va phawrh a, Saikûti chu a pe ta ringawt mai a, a han silhtîr lehnghâl a, Saikûti lâwm ve chuan :-

"Kâwlngo angin ka chang ka zâr dâwn e,
Lallianbûk nun kâwlah bilh puan a ţial min hlân e.

Lallianbûk nû ânkâ tui ang a nêm e,
Saikhawpui kan thâwm a lian e, Hmâr kâwl a chhun e.

Awrh puan ze ţha ţângah bâng ila,
Saikhaw zâwl mawlin a lêng ti u",

a han ti leh ta hlerh hlerh mai a. A hlim nasa êm êm mai a.

Hetih hunlai hi Zahau an do lai a ni a, ṭumkhat chu 'iau râlah an han rammu a, Saikûti ngaihzâwng Tuvunga pawh tel ve a. An ṭum ṭhat dâwn loh vâng emaw ni, an thangrei hle nai a, Saikûti pawh a lung a lêngin a khua a har hle mai a, a ngaih pawh a tha zân lo a ni awm e :

"Kan khâwvâl ṭha chhaktiangah lêng zove,
Thlenghial vâl ṭha kan rûnah an lawi love

Khalh hreng rawh maw, vuangtu, nghosai lunglian,
Zâm rêl lovin ka khaw vâl ṭha Ṭiau râl an kai e

Chhaktiang ram loh in hrilh pautu bûng phun,
Hmuh ka nuam e, nghosai ṭhiang lênna

Pautu bûng phun hi maw zaiah in chawi ?
A ṭang zar khi dokim thlunglû bân nân a ṭha e",

tiin hla a lo phuah ta hial a. Chutia a hlauhthâwn ang ngei chuan an han che sual a, Tuvunga pawh chu a vanduai zingah a han ṭang ve hlauh mai a. A ruang pawh hlâwm lovin an rawn hâwnsan leh nghal a. Chu thu lungngaih thlâk tak mai chu Saikûtin a lo hriat chuan :

"Senhri pâr iang ka chhak Bâwmzo daiah,
Pual chang hmul ang ka di in hlan e

Han thlir ila chhaktiang Hrûmsâwm daiah,
Senhri pâr iang vungdâng an thlau ve.

Min sêl lo u Zatlangin dawn lungrûkah,
Aitenâwn pâr lênlai ka chuai e.

Min sêl lo û hawihkhawm ka lenrualin,
Di ṭhen chungah suihlunglên tuar har ka ti e.

Ka riang lua e, Liankhaw zathum laiah
Chhailai ka chân hmêlma dî pâr ang lo riam lo u.

Fam zawng tawh nân mîm leh sâwnfâng kan zâr,
Hmêl hmuh lova Vungdânga khân phurhhlân siam ve maw?

Ka kham ang e ka tumloh dârin e,
Vungdâng ka ngaih kumtluang hlui love",

tiin hla a lo phuah ta a ni. A sûn nasa êm êm a, a ṭap a ṭap a ni, an ti.

Bung 6 – na

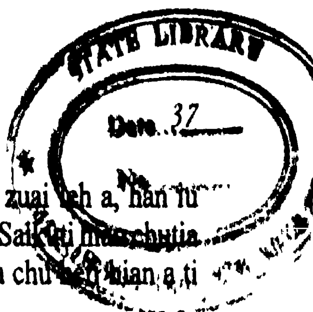
TLANGVALHO NEN AN INDO

Saikûti nulât laia nulate in chei dân chu, ram lama hna an thawh dâwn chuan kawrchhîng tak hnute khuh chauh hi an ha a, in lama an awm chuan kawr ha lovin puan an bih mai a. Mipa inchei dan chu, ram lama hna an thawh dâwnin kawrfual tak khup thleng lai an hâ a, Hrênpereng an kaih a, iptê an ak bawk a. Ina an awm chuan kawr ha lovin puan an veng mai a. Mipa ipte-a thil awm ber chu chemtê, vaibêl (an zûk loh laiin) dumbâwm te, meitalh bâwm te, tuibûr ûm te a ni a, mei an zûk loh chuan tuibûr al an hmuam ber ţhîn a ni.

Thâwkkhat lai chu tlangvâl ţhenkhatin tuibûr ûm ah fo hi an ning ta deuh emaw ni, heti hian an rawt ta a. "Nulaho hian an kawr an ţhuiin ipte siam tel sela, chu ipteah chuan tuibûr ûm pai ţhîn rawh se" an ti a. An thil rawt chu fing an tiin rawt fuh pawh an inti hle a ni ta ve ang. Hlawhtling sela chuan tuibûr ûm iptea ah ziah a ngai tawh lovang a, a engthâwl thlâk hle mai tur hi a ni a. Tlangvâlho thil rawt chu Saikûti beng a lo thleng ve a, a han ngaihtuahin thil âtthlak tak niin a hria a, tichuan tlangvâlho chu an âtzia in hriatchhuahtîr a tum ta tlat a. Nulaho a ko khâwm a, heti hian thu an ti tlu ve ta a. "Tûna chinah chuan keini nulaho pawhin tuibûr kan zuk dâwnin silai kah ţêkah chauh lo chuan mei kan siam kai tawh bik lovang," tiin. Chu chu tlangvâlhovin an lo hriat chuan thiltih mi turah an ruat ta lova, an thu rawt kha an sût leh ta a. Hetih lai hian tlangvâlho nula rîm hian an nula rîmte hnathawh lai thawhpui ve an chîng deuh a ni âwm e. Chutianga nula hnathawh an

thawhpui ţhin pakhat chu la sai hi a ni a. Tlangvâl ţhenkhat lo ve mang lo nula laka tlâktlum duh site hian mi aia taima fâl bik ni âwm tak hian nula ţhenkhat la sai turte hi an lo sai zawh sak ţhîn a. Tlangvâl ţhenkhat taima ve vak mang lo ten an lo ngaimawh ta deuh a, tichuan Zawlbûkah an sawiho ta map map a. Hetiang hian thu an titlu ta pek a. "Tuna chinah chuan tlangvâl tumahin nula la an sai sakin saithum aia tam ţumkhatah saisak tawh loh tur; chumi bawhchhia apiang chu an puan pawh thlêr sak tûr" tiin. Chu chu Saikûtin a lo hriat chuan a nuih a za rilru hle a, tlangvâlho âtzia chu thailan a châk ve ta tlat mai a Tichuan nulaho a ko khâwm ve ta a. Tlangvâlho âtzia leh khawih harh deuh an ţûlziate a sawi a. Heti hian thu a rawt ve ta a, "Tuna chinah chuan nula tumahin ţumkhatah tlangvâl tuibûr vawithum aia tam ţheh loh tur," tiin. Chu chu nulaho pawhin an rem tih pui ve ta a.

Chutia nulaho thu tihtlûk chu tlangvâl-hovin an lo hriat chuan an thin a rim hle mai a; Saikûti an mawhchhiat ta a Tichuan Zawlbûkah an ngaihtuah khâwm leh ta laih laih mai a. Saikûti fin an chelh lohzia an hriatin an zak rilru deuh va, mahse a tih ngaihna tak chu an hre si lova. Saikûti chu do rawn an ti tlu ta ringawt mai a. An thu tihtlûk dân chuan, "Saikûti-te chhûng chu chhiat ni, ţhat niah ensan tûr a ni a, an inah tumah chuankai loh tur, biak pawh biak loh tûr" tih a ni a. Chutiang thil chu Saikûti chhûngte tân chuan thil tawrh hrehawm tak a ni ngei ang. Saikûti erawh chuan tlangvâlho thinrimna chhan chu dik a ti thei lova; chuvângin an han kawmserh pawh chu pawisa âwmin a lang duh hauh lova. Kawtchhuaha feh tûra lo chhuak te hi tlangvâlho chuan lo iu rawn an rawt ţhîn a, mahse Saikûti hian han intihngên dânte thiam ve tak a ni a. Lalnu Dârbilhi puan pêk a han sin a, kawtchhuaha a han in chhuih

lh dulh mai zawngin tlangvâlho chu an zuai leh a, han tu nasa ngam an awm ngai lo a ni, an ti. Tin, Saikûti chutia ngvâlhovin an do rawn a pawisak lohzia chu hian a ti ng a, hla in :-

"Chhakah zathang râl zâl lo vâla,
Min phiar vel a, lêng rûnkaiah,
Min phiar vel a, leido zarâl angin
Lawhlêng siali suihlung phâng lovin".

a ti a. Hei hi tlangvâlhovin an lo hriat chuan an thin a rim leh zual sauh va; an in hâl an rawt ta a. Mahse in hâl êm chu an awt puitling zo ta lova. An luhka (kaiṭen) thilpum kham tlar l chu an ṭhiahsak a, an hâlsak ta hluah hluah mai a.

"Val zawng lungrual pal ang ka do zo lo.
Chher mei chawiin siahthing tlar bung hâl an tum ta e",

Hetih lai hian Thingsai khuaah hian Pawi vêng a awm Pawi kan tih hi Laimi an ni a. Ṭiau chhak mi an ni a. Ṭiau râl m khi 'Khalh Khêng Ram' an ti ve ṭhîn a. Fânaiho leh Laiho in unau tak an ni ṭhîn a. Nochhûma nupui Dârbilhi pawh hi hlantlâng Lai lal (Chinzah) fanu a ni nghe nghe a. Chuvângin inawm pawlh nuai rêng ṭhîn a. Saikûti hian lai ṭawng a hiamin anmahni pawh a kâwm ve fo ṭhîn a. Hetih laia Saikûti thik êm êm pawh hi Ṭihbual khua aṭanga lo pêm thla, la wm rei vak lo tlangvâl lian ṭha deuh leh chak, hmêlṭha bawk , Thanhnuka, Khualchhâwn hnam, tlangvâl fel tak lakah a ni ik zual a. Heti taka Saikûti an do rawn lai hian Thanhnûka ên hian an inlâwm leh nghâl bawk si a, chutih nâk a laiin aikûti chuan hla a han phuah leh zêl a :

"Pawite lo chu vâl an awm love,
Hmârpui ri dûm ka ṭâng chungah;
A kai rua âwm si lova".

tiin. Hmâr tlangvâlho chu an thin a rim ta hle a niang. Tûkkhat phei chu feh kal intiamrualin, 'thingfâk ken ţheuh tûr,' an ti ta hial mai a. Mahse engtih thu vâng ni maw, Saikûti leh a lâwm tlangvâl, Thanhnûka chu an lo chhuak tlâng a, vaw ta lo chuan an thingfâk ken chu kawtchhuah kawngsîrah chuan an vawmkhâwm ta ringawt a ni âwm e. Pa ţhenkhat phei chuan "phur thum lai a tling" an tih chu ! Hetih hun laia an hla pakhat chu :-

"Khua del dûl, Aichhung kan vangkhua dêl dûl,
Lênlai dî tuahlo an awm lo,
Saihniangi, i zâl dûn ang",

tih hi a ni awm e. Mahse Saikûti lâwmpa, Thanhnûkate chhûng hi Thingsaiah awm rei lovin Chhim lam Lungtian, Hausâta khuaah an pêm phei ta a ni.

Vawikhat chu Sazuk lû an lawmnaah an sâwm a. A nu leh a pa chuan, "Mi huat tûr hlirin i awm a, kal lo mai teh" an ti deuh a. Mahse mi ina sâwm chu a kal ta a. Ţhuthmun an han rem fel sauh sauhva, Saikûti chuan –

"Zuksiala lû zaia kan awih chângin,
Chhim thlipui leh kei ka zaupan hrân châng an nei e"

a han ti a. An han sa ta a. Saikûti chuan –

"Bêl liana zû laiah in rawn hûng e,
Chhuththang, ka dî za ten dâwn dûni",

a han ti leh a.

"Bêl liana khâwnlai zû ka hai chiai e,
Ka dî tâwnah zâl lai nuam i nge",

h te leh,

"Saikhaw lânû in kim ban thal kârah,
Lênchâwm beng la, hei zawng zalêng awih lai a nuam e",

ûh te.

"A thlum mang e, hmâna min dâwt hnu,
Thlânrawkpa Khuangchawi a zurui kan la bâng hleinêm maw le
A thlum mang e, khâmrâng khuaipui zû angin,
Chal ki vârah chawngpui nên dâwn ruai ruaiah a ṭha e.

I lâm ang aw, hei zawng hi bêl zûah,
Chhuihthang di tawng lo vâlte zawng chu.

Ka rûn riang ruang thlang chawi lâm nân a ṭha e,
Ṭhapui, kan ngaih lung a zîng e, Zate'n hlui dûn i.

Lêng na zawng chu ka chûn i nu, bia nêmin lo chhang lo la,
Lung ka duh mi u, munnêm nên hrailêng ka awi si love

Kâr a hla e, nau ang ka ṭah nânah e,
Ti hian suihlung a lêng ngai lo, di ṭhiang ka chhailai mahah

Luah tlakah sulang tum laiah, Vâl ṭha par i lâwr leh e,
Thlanghlei khuandîmin ka ring lo",

in hlim tak si, lunglêng takin an zai ho ta zêl a.

Chutia an khaw tlangvâl rualin an do lai chuan Pawi lênga an hotupa fapa thingah a tlahlum a, an khawhar lênpui aah te chuan Saikûti pawh a telve ṭhîn a, Pawi tlangvâlho nên n zai ṭhîn a.

Thingsai tlangvâlho runluih nân a tilui ve rêng pawh a i ta ve ang. Khingte (tengeng) a bun a, khuang a bêng dep

dep reng a; Lai ṭawngin hla te a phuah vêl a, Lai ṭawng leh Mizo ṭawng inpawlh nawkin a zai der der mai a.

"Châwmte hlerh hlo lakin sen mawng nâwl chawng chhim la
Hawih ka kawm vâl mi zawng nih, lêng sângah ka rêllai hna'

a ti a, a zai hem hem mai a (khuang ka la ang a, naupang tihdan ka zir teh ang e. Ka ṭhiante hian in duhtâwkin min ngai a ni awma a tihna a ni.)

"Kan sensiar e, vâl zawng ṭânglai ka mawi,
Khingte ka bun ka lo Saikût ve rêng a ni e",

a han ti lehnghâl a. Pawi tlangvâlho nên chuan an zai a tui tlâng hle ṭhîn a ni. Amah hawtu tlangvâlho pawh an hrilh a hai letling viau ṭhîn a ni âwm e. A tawpah zawng a ni ngangin an hre ta lova inrem leh an lo rawt ta a. He inremna thu hi tu rawt hmasak zâwk nge tih chiang taka hriat theih a ni thei tawh lo va. Engpawh nisela, a tu lam lam pawhin nuam an ti lo tawn niin a lang a. Inrem chu ṭha an ti tlâng hle a, Saikûti te chuan inrem nan Zû belpui sâwm an sa a. Inremna ni tûr an ruat lâwk bawk a; chumi ni chu Saikûti hian a nghâkhlel hlê a ni awm e, hlain :-

"Kan bêlpui zû khuai ang a thlum nên maw,
Lenrual mû ang ka nghahlai vângin",

a ti a. Tichuan inremna ni tûr an ruat chu a lo thleng ta a. An zû sak pawh chu a lo thlum ta hlê a, Saikûtite chuan Vawkpa sum nga an talh a. Inremna ruai nên, inremna zû an zu a, hlim takin an zaiho leh ta dur dur mai a. Saikûtite in chu a lo lûn leh ta hle a, zai leh nui riin a lo khat leh ta a ni.

Bung 7 – na

AWMNI A KHAM

Hmâsâng atang tawhin Mizo khawsak dânah hian lo vah hi mipa pual bîk deuh a ni a. Dân narânin lo vahnaah hmeichhia an feh ve ngai lo. An feh vêk a nih pawhin baitui chhuang atan emaw lek a ni ṭhîn. Hmâsâng ram a la ngaw lai phei kha chuan lo vah hi a hautak leh zual a, hmeichhe han inrawlh vena tûr chiah a lang lo rêng rêng a ni. Hna dang erawh hi chu a hmei a paa thawhho a ni ṭhîn a. Buhtuh, hnuhkawih hlothlawh leh buhseng te hi chu nulâ leh tlangvâlten inlâwm tawnin an lo thawkho dial dial a, chutiang chuan a hahthlâkna leh a hrehawmnate an lo theihnghilhin nuam ti takin hna an lo thawkho ve ṭhîn a.

Nula leh tlangvâl inlâwmte chu tukṭhuan eikhamin ṭkawtchhuah lungdawh zâwlah an innghâk khâwm ṭhîn a, nulâten an lâwmpate buhfûn phurhsak an tum a, an ni'n, 'ka ṭak thei ve bawk' an lo ti a, an lo phal lo der a. Tichuan tlâwmngai leh tlâwmngai an inchuh châk châk ṭhin a. Nulaten an lâwmpate chu theihtawpin an duat a, an kawr huhte an hemro sak a, a balh leh an sûkfaisak a, a ṭeh leh an belsak zêl bawk a. Chu chu an tih tûr ve rêngah an dah tlat ṭhîn a ni. Chutiang chuan nula leh tlangvâlte hi kalhmang fel tak neiin an lo khawsa tlâng ṭhin a. Tlangvâlte tân chuan lâwmnu hawihhawm leh bengvâr tak neihte chu a vânneih thlâkin a thawven thlâk êm êm a ni.

Chhûnah chawfâk a lo hun a, chaw an han eiho ta a, nula zakzum zual deuhte phei chu mî lam pawh hawi ngam

lovin an kimki reng a. Miin ei tam an ti ang tih hlau fahranin bâr hnihkhat lek bârin an kham mai ţhîn a. Hnathawh lam nulate chuan tuibûr an zu reng a, an lâwmpate tuibûr alın ar châwm hneh ngei ngei tûr a ni a. Chuvâng chuan a ni, nupui zawn nikhuaah pawh, "Ani hi meizûk a ţha," an lo ti ve to rêng ţhîn a ni. Saikûti pawhin :-

"Dâwn chhâwng tuibûrlai zûk ka mawi emaw,
A al emaw chhuihthang tem teh le;

Saisen nau nâwn fâng fah angin,
Burtûi al lai ka fah ang che, Vungdâng, min ân la"

a lo ti a. A tlangvâlpa khan a lo duh lo der ve khanglâng a maw ni :

"Chûnnu sak loh zalêng ka burtui,
Ruang ţha puallêngan dâwn nuam love",

a lo tih khum ve leh nghâl a.

Hetih hun lai hi, kum 1870 hmalam a ni ang. Kristianna sakhua hian Mizoram a la thleng phâk rih lova; hnathawh hun lai chuan hna an thawk rêng a, nitin an feh a, an hah luat deuh hunah an châwl mai a. Vawikhat chu, buh tuh hunlai a ni a buh tuhin tûk tam fe an feh zâwn tawh a, an hah hle a, awm a a chakawm tawh rêng a. Feh turin an dân pangngaiin kawtchhuahah an innghâk khâwm hîmûr mai a. Ni chhuak chho lah chu a sâ chang rût mai si a; Dai bul thinglêrah chuan thereng an hrâm ruai ruai a. Ina awm mai chu châk tlâng hle mahse la awm chhuanlam tûr an hre si lova, han kîr mai lah chu tlawmmâkah an ngai si a. Nakin deuhah chuan pa pakhat hian heti hian a rawt ta phawng mai a, "Saikûtin thereng hrâm hı

aan phuah sela, chumi lawm nân awmni kan kham dâwn a" tiin. Chu chu mipui lâwm zâwng tak a lo ni a. Tichuan aikûti chu hla phuah tûr chuan an sâwm ta a, Saikûti chuan a eng a han chhî a, thinglêr-a Thereng hrâm mawi tak chu a an ngaithla a, a nui ta ver ver mai a.

"Lêng zawng ram ṭuan suihlung mu ang hertir,
Chawm beng lovin siahthingah zai rem chhûng in ni e "

han ti ta veng veng mai a. Chutah zet chuan an khaw mipui hu an haw haw ta hluah hluah mai a. An feh tûr chu an kîr leh hum hum mai a, Saikûti hla phuah awi chuan an zai nilêng ringawt a ni âwm e. Ṭumkhat pawh fûrlai a ni ve thung a, o thlawh lai a ni a, an hah tawh hle a, awm hi an châk tlâng e a. Tûk dang ang bawkin feh tûr chu kawtchhuah lungdawh âwlah an chhuak khâwm a, an tlim hmur mai a, khua an han lîr vêl a, a fual ruih si a, a vawt tûk mai bawk a. Chhim lanlglam an han thlîr chuan Pamânga Bahzâr chu a hnîm kuih awk a. Ṭiau leh tuipui infinna ruamah chuan tuipui dung zui awngin ruahkûng a zâm thla nguai bawk si a, han ngaih rêng ng hian feh hi a châkawm lo ngawih ngâwih mai a. Tichuan wmna tûr chhuanlam an zawng leh ta a. Chhuanlamah Saikûti u hla an phuahtir leh ta ringawt mai a, ani chuan :-

"Tukin chu Saikhaw dâwnlung chungah ka hawi vêl e,
Chhimtiang kâwlrâwn tlâng a thiang lo ve",

han ti leh ta hnêp mai a. Mipui lâwm chu an au dur dur mai a, hawlam pan chuan an kîr leh ta nguah nguah a ni, an ti

Bung 8 – na

A LAWMTE NEN AN FEH

Nikhat chu Saikûti hi a lâwmte nên lovah an feh hova. chutia hna an thawhho lai chuan a lâwmte chuan zai an rawt ta tlat mai a. Saikuti chuan hnathawk chunga han zai êm chu âwm a ti meuh lova. Tichuan a lâwmte hming chu anmahni tihlâwm nân hlaah a phuahsak ta a.

"Hraite ka chawi ram loh pangpâr a ngên,
Ni chhûn ka lawmin zai an ngên e.

Zopua te, Chhanhuai, Sailuma te,
Ţhahnîmchiar di ngai khuanghniangi",

a han ti ta a. An lâwmte pawh chu an lungawi tâwk a lo tling ve der bawk a. Hlim tak chuan hna pawh an thawk tlâng leh ta a.

Ţumkhat chu Tinchhama leh Lalchhiaa a lâwm a, an fehnaah chuan sakhi a lo chhuak hlauh mai a. Lalchhia a chuan silai a lo keng a, sakhi chu a kâp tlu ta dêr mai a. Tichuan thlawhlaiah chuan sa chu an chan ta map map mai a. An hlim hle a. Saikûti pawh chu chutia a lâwmpain sa a kâp ta mai chu a lâwm ve hle a ni awm e.

"Ni chhûn ka lâwm Laldânga tanchhâwnah,
Dawng thum sal rûnah lo lawi mawh aw",

tiin lâwmpa chu a han phuah ta a. A lâwmpa Lalchhiaa lâwm lutuk tihngaihna hre lo chu thlawhlai awiah chuan a lum ta ringawt mai a. Hlo thlawh tan thum zet a lum e, an tih chu !

Nikhat thung erawh chu Saikûti lâwmpa pakhat hian sava no thla zawp thlawhlaia mi hi a man a, a ipteah a ak ta a. Naupang lâwmah ina hawn a rilrûk deuh a ni a. Chu sava note pui lunglêng mangang chu vauva thinglêrah chuan a hrâm a hrâm a, Saikûtin chu savapui hrâm a hriat chuan a khawngaih ta êm êm a, a lâwmpa lah khân a sava no man chu chhuah zai a rêl si lova, Saikûti mangang tawngkhawng chuan :-

"Sang thing lêrah i chûn ânnêm puii,
Ṭapin riang thing tin lo dîl nâ e".

a han ti ta hliah hliah mai a. A lâwmpa thinlung chu a hneh hlê a ni châwk ang. A ipte chu a han zen a, a sava noah chu a phawrh lawk a, a chhuah ta daih a. A ah lumnaah khân a thlazawp pawh a lo parh leh tawh a. Vau thinglêra a pui hnênah chuan a thlâwk chho ta daih a. A pui chuan a lâwm êm êm a, chaw te a lo pe a, hlim takin an inchhaih a, an hrâm dûn leh ta her her mai a. Saikûtin chu chu a han hmuh chuan a thinlung a khawih hle a ni âwm e :-

"Ka chung sîrva hraite puan ang chân hnu,
A tawng leh e, lungduh tinkim chhûnrawl a hlân e",

a han ti leh ta hliah hliah a. A lâwmpa khan sava no kha a lo ak hlum ang tih a hlau hle awm e.

Ṭumkhat leh chu buh lu chuh hun lai a ni a, Saikûti leh a lâwmte chu buh lain an bung mêk a, chutih lai tak chuan an chungah vapual nupa an lo thlâwk ri ta huau huau mai a, Saikûti chuan, "Khai le, lâwmte u, Vapual hi an thlawh liam hmain hla i inphuah zawh hmansiak ang u le, a han ti a. A lâwm Dârbawnga chuan :-

"Thla chân buaiin a lêng khua mawiin,
Ka lâwm dârngo hmel iang e phunbûng zâr mawin".

a han ti ve thuai hman a ni, an ti.

Tûk khat chu Saikûti lâwmpa hian engmah pawh hrilhlâwk hauh lovin varṭianah sapelin a lo chhuahsan daih mai a. Saikûti chuan chutin a lâwmpa a kal bo tih hre hek lo, kawtchhuahah a nghâk ta veng veng mai a, mite feh tur chu an liam zut zut a, a lâwmpa awzâwng chu a lang ve ta lova Nakinah chuan mi an liam zawh hnuin nu tar leh pa tar feh hnukhâr, tlai khawhnua lokal ve hian, "Saikût, i lâwmpa nghâk i nih chuan i nghâk chhuak lovang, tûkin zing vârṭianah khân sapelin a kal daih alâwm," an han ti a. Saikûti chuan,

"Ramṭuan rêl lo ka lâwm an nêmpuia,
Tawnmang maw ṭha Tharsa hâwlin a kal Fârkâwnah

Va tawng raw maw, Rûn tui thlehriat ngho sai lunglian a,
Than lai a ni, râlah ngai i, ṭuan ṭûl dâwn lovin",

a han ti a. Lungawi tak chuan in lamah a kîr ve leh ta mai a.

Vawikhat chu Saikûti awm nuam mang lo chu a muhîl bawrh bawrh mai a. A ṭhiante chuan Saikûti hian hla phuah a thiam tak tak em tih fiah an duh ta tlat mai a. "Saikût, hla han phuah teh khai, rang takin," tiin an han kaitho chawt mai a Ani lah pek chuan,

'Mîn tho lo u, tlêmin ka zâl ang e,
Tawnmang lungmâwl ṭhadâng buan ang pawmlai a ni e.'

a han ti ngaai zai mai a ni, an ti.

Vawikhat chu Saikûti hi a thianten, "Saikût, muk leh fafu hi hlaah an la chuang ngailo ve ve a, hla pakhatah han phuah kawp teh," an ti a. Hla a phuahkawp harsa âwm bera an ngaih an thlang chhuak a ni âwm e. Saikûti chuan sam tak hian:

"Mukpui hmingthang a chuang love zai tinah,
Chuang tawh rawh se, fafu nên",

tiin a han phuah zui ta nghâl mai a ni, an ti.

Saikûti hian a nulât lai hian hmêl duh a neih ţhinte hi a tar hnuin a sawi ţhin a. A tlangvâl hmangaihte hi a chhûngten an halsak hlê ţhin a ni âwm a. An hauvin an zilh ve bawk thin a. Anin a chhân vena chu;

"Mi hal mi hal duh suh un, sâwn lo pai pawh ni ila,
Falak zawng ka pai lovang, a tihsan mai ţhin a"

Saikûti nuţa Thanghleia (Thangchiauva) khaw danga awm chuan Saikûti nungchang leh chet dân a lo hriatin ţha a ti lo hlê mai a. Vuak nek a duh thu a sawi thin a. Chu chu a nu leh a pate pawhin an hre reng a. Tin, chhuanlam rem châng awm sela, Saikûti chu chah sauh sauh a vuak hrep pawh a duh hle a. Vânneihthlak takin sa a kâp ta hlauh mai a. A sa kah chu aih a , lâmpuiah tiin chhuan lama siam a, a chah ta ngei a. A nu leh a pate chuan thil awm dân an hriatte an hrilh a, kal lo turin an hrilh a. Mahse Saikûti chuan an thu sawi chu a ring chiah lo a ni ang, a kal ta tho va, Thanghleia (Thangchiaua) chuan velh hrep tumin a lo chang ve rêng bawk a. Saikûti chu a va thleng a, sa aihna thing phunte chu a lo zîng chûk mai a. Kaiţên a han kai fel chauhva, hla in;

"Tualah ngulchhâwl a zîng tu rûn emaw,
Satin kâpdai sak hmingah Thanghlei chuang lo ti u",

A nuṭapa chuan velh a hnêkin, "Saikûti kha nopuiin zu lo pe thuai rawh u," a ti ta then a. Saikûti chuan a han tuihnih leh a;

"Satin kâp dai Hrânghleia lu chungah,
Zo khaw hrân lai tanchhâwn an hlân e,
Min sêl lo u, Thingsai pathlawi vâlin,
Ka zâwl love. Lawhlêng Saihniangin zû ka rui e
A mi ngul maw zîng zawk, a sa ngul maw,
Hrualhrui an bân kherh chiai e, kan tual hmaiah,
Hrualhrui an bân kherh chiai e, kan tual hmaiah,
A zik a thim hman love, a tual ṭo ang",

a han tih zet chuan a nuṭapa pawh chu a lâwmin a duat ta hle zâwk a.

Bung 9 – na

PASAL A NEI

Saikûti hi a hming a than êm avângin miten hmuh leh kawm an châk èm êm ṭhin a. An inah hian mikhual tlangvâlte hi an tlim hmer hmur reng ṭhin a. Saikûti pawhin;

1. *"Hnam tin vâlin tui ang an rawn zâwt a,*
   Nêmten chhang la, ka nu, vâl zawng an kai rûn mawi e,

2. *Chhîppui vâlin sakhming an rawn zâwt a,*
   Hmuh a nuam e, Saikût hmêl leh Thingsai kan vang khua",

A lo ti a ni. Ṭum khat chu mikhual tlangvâl ṭhenkhatte chuan Saikûti hi nula sihhnip leh buan chak lo deuhvah an lo ngai a, an ṭawng an lo thlahdah deuh a ni âwm a. Saikûti chuan a lo ngaimawh ta deuh va;

"In ṭawng awl e, chhîngkhual vâl uanga te,
Saikhaw lanu zâwl hlui lêng angin.

Saikhaw tlângah chunnu'n min chawi laiin,
Mi zâwl awm lo, kan rûn âr ang an kai tam na e.

Sakhmêl ṭhain chhîngkhual mah thang ula,
Ka ngai lovang uan hmang vâl rual chu"

A han tihsan ta hem hem mai a. Mikhual tlangvâlho chuan thenna pawh an hre ta lo va. An zak lutuk chu an chhuak pheuh pheuh va, an chhuak fai ta vek a.

Ţum khat chu Saikûti hian an lal Khawtindâla fa
Rothâwmliana (Patlaia) a hmangaih a, an inkâwmin an inch
nêl viau mai a. Patlaia pawh hian a ngaihven hle ni tûr a
Vawi khat chu Saikûti feh haw an kawtchhuah lungdawhal
lo hmuak a. An han inhmu chu Saikûti chuan hla in;

"Min lo hmuak maw, pi pu dâwn lung chung an,
Ka ring love, run thim ruai a dâr ang lên hi",

tiin a han fiam a. Patlaia hian a lo fiam deuh em maw ni. Saikût
chuan;

1. *"Kumtluang chena ka chhai lai lêng angin,*
Chung puallênga'n zai lai a ngên e.

2. *Thingte tuah khâwm ngaih loh vâl danna,*
Chhîngmit lên ruai a di vâl tâwnah",

tiin hla fiam a phuah zêl a. An chêt dânah a pa mit an tlung lo
deuh emaw ni, an tukţhuan ei laiin a pain a zilh ta a. "Mi lal
pui te chu lo hmangaih ve ngawt tûr a ni hleinêm, neih zawh
pawh i inring em ni ?" a ti a. Saikûti chuan a chawkhawrhna
buhthlei hian a pa chu a han zâp lup a; *(K. Pakunga)*

"Aî ka pa e, tum tâwk tiin dâr ang ka chhai nêm maw,
Hmêl duhah lunglai ka mâwl ta e",

a tihsan ta thên mai a.

Saikûti nuţapa Thangchiauva hian sa a kâp a. A lû an
lâm a. Saikûti chuan thiam fahran hian hla a hril a. An zai a tui
kher mai a. Hlate a han phuah nghal zêl bawk a;

"A mi û e, ramţuanin kal zo ve,
Kei ka û e, Tui leh luangah nghosai aang vêl e.

Ţân lasi leh ka lungkham zâwl ila,
Rual zawng laiah thang hlei tang ka ti.

Sa tin lu leh hrin hniang awih nân ka ti,
A kal ruai e, ka zai lêng zêmah

A lo thang ruai ruai e, tlang tluanin saw hmârah,
I awi ang aw, zalêng leh hrân tum vâlin

I awi ang aw, zalêng leh hrân tum vâlin,
Huk khum khum râwlliana lu ngei hi.

Chhuahtlang mawiin Pahrâng ro lung an dawh pêl
mawh tâng e,
Ngîr hmun dâwn lung Dawntuai kan nghahna.

han ti a. An hlimin nuam an ti hle mai a. Zânte pawh a lo rei n ta a. Chutia an zai chu an hlim hle zel a. Saikûti chu a chêt anah a pa mit a tlung ta zân lo deuh emaw ni; a thawk lawk a, Saikût, mi dangte pawhin hla hril an duh ve lâwm ni ?" tih ahin a ţhu lai chu a va pawh thawh dawrh mai a. Saikûti chuan,

"Zanin chuan nghovâr zaiin kan awi,
Chhim thlipui leh kei ka zua pa'n hran chang an nei e",

ti a, a mu ta daih mai a. Saikûti tel lo chuan an zai pawh chu tui thei ta meuh lova, rei vak lovah chuan an ţiak ve ta mai a. aikûti pa pawh a hrilhhai letling hle awm e. Saikûti hi pasal ei lovin rei tâwk tak a lêng a. Hmâsâng mite ngaihdan chuan falu hloh' tih turin a lêng rei a. Amah aia upa zâwk Zakûnga, ânai Hniarchêng, Thingsai khua ve bawk chuan a be ta a. mah Saikûti phei chuan pasal neih pawh ala duh lova, a ţang euh tlat a. Mahse a nu leh pa leh a unauten an awih lova, an r hui ta a. Tichuan hmâsâng Mizote ngaihdan pawha 'Lengţul" h ngam ve vein Saikûti leh Zakûnga hi an lo innei ta a ni.

Chutia an inneih tak hnu chuan an lo inpawm rem phian nghe nghe a. Fanu, fapa neiin an lo khawsa dûn ta a. An inneihna hmun pawh hi Thingsai khuaah a ni a. An inneih hnu lawkah Muallianpui an kai ni âwmin a lang. {Hetih hunlai hi Fanai lal Khawtindala (Pawta) chuan a pa Rorehlova thurochhiah angin Zahau do Thingsai aṭangin a puang a. Chhimtuipui (Kolodyne) kual khung chhungah awm ila, Chhimtuipui hi ram ruak a ni bawk a, tiin Tuipui râlah an insuan ta rih a ni. *(K Pakunga)}*

Nikhat chu Saikûti mo thar lai a ni a, Puan a tah a, a zo teuh hle tawh a. Chumi nia zawh ngei tum chuan hmanhmawh delêngin a bei a. Chutih lai chuan mikhual chawfâk tum an lo thleng ta tlat a. A hmingthan avâng hian amah hmuh duh rêng rêng hian mikhualte hian remchang an zawng lui hrâm thin a. Chuta mikhual chawfâk tur lo thlengho pawh chu amah Saikûti hmuh duh avanga lo thleng lek fang hi an lo ni a. Saikûti chuan a puanbu vawn lai chu laklawh titeh mahsela thawhsan a mikhualho rawng han bâwlsak chu a tihtûr a ni ve tlat si a. Hreh hle mahsela thatho âwm fahranin a thova, mikhualho ei rawng chu a bâwlsak ta a. Fairelbêl chhinna an chaw eina thing thleng chu a la a, a nuai fai sawk sawk a. An chawfûn a ṭheh sak a, chhuara bai ṭhing a suahsak a. Mikhualho chuan chaw chu an ei ta a. Saikûti chuan chutia mikhual chaw ei lai chu a puan bu han vawn san leh mai tak hi a nâp a. Mahse chu chu thil mawi a ni si lova. Bet lo zet chuan mikhualho chaw ei chu a ṭhutchilh ta a. A rilruah chuan a puan bu ringawt chu a awm a. Mikhual bula ngawih reng pawh chu fel meuhvin a hre si lo va. Han intihhawihhawm ve'a, fiamthu han thawh ṭûlin a hre ta a. A sawi tûr hre lo chuan, "Zawi tê tê khan ei thuai thuai teh u le," a han ti ngawt a. A han inngaihtuah chian chuan tisual a inti leh hmuhmawh a. a zah leh tak si zia a pitar hnu thleng pawhin a sawi ṭhîn

Nu anih hnu thleng in hla a phuah zui zêl a. A pasal pawh hi hlain a fiam zauh zauh thin a, fiam pawh a fiamna nam viau zêl a ni âwm e. Zân khat chu khuma an mut laiin a nulât lai hunte a rilruah a lo thar deuh a ni châwk ang chu :

"Laikhum chungah lungduh loh puan ang pawm,
Ka rûnpui leh haulai bellian ngai ing e",

Ṭhan ti phawng mai a. A pasal chu a lo meng phawk hrâ hrâ a chu chu la duhtâwk ta lo chuan :

"Chhingkhuala min dawi ang min rawn dil a,
Laikhum chungah lungduh loh buan ang ka pawm reng e",

Ṭhan ti leh meuh zawngin a pasala thin khân a tuar ta bîk nang lova, khum ata chu a han tlawh thla dawrh mai a. Saikûti chuan thinrim ta'nge pawh ti lo chuan lungawi takin khumah chuan a lokai chhho leh mai ta bawk a.

Muallianpui leh Lunglênga an awm laiin a fa pangate chu an piang a. A naupang ber erawhchu Pa-awhah a piang; hmna Khawhri ramah hian a ni. Paawh aṭang hian Thingsai tlâng ah Saikûti chuan a han thlîr ṭhin a. A nulât lai a an lo khawsakna ber a nih avângin a lung a tilêngin a hmun han kala han fan vel a châk hle ṭhîn a ni ang, heti hian hla a phuah a;

"Thlohmû angin thangvân kai thiam ila,
Ka chuan ang bualdîm ki ṭha leh Saihniangi lênna",

tin. Paawha hian kum thum chauh an awm a, Thingsaiah an ni chho leh ta a ni. An lal Khawtindâla (Pawta) pawh Pa-awhah hian a thi a. Thingsaiah an han phûm a, a lung pawh an an dawh a, a lungphun pawh tûn thlengin ama khaw hlui hmunah a la awm. Saikûti hian fa paruk a nei a; an upat dân

indawtin hêngte hi an ni: Khuangpuithanga, Darhnûna, Darpuiliani, Thangnovi, Sawichhungi leh Chalkila (Chalriauva). A naupang ber hi tunah pawh upa tawh tak niin a la dam a. Thingsaiah a awm. Kum 80 mi zet a ni tawh. {*(Pu Chalkila (Chalriauva) hi ni 6.4.1966 khân kum 83 mi niin Thingsaiah a thi. (K. Pakunga)*}

Bung 10 – na

A HUN HNUHNUNG LAM

Saikûti hian a upat hnu lamah vanduaina a tâwk nasa hle a, a pasal a sûn a, chumi hnuah a fate a sûn leh a, a fanu pakhat Dârpuilianı chu inhrang chang tawh fa pawh nei tawh a ni nghe nghe a. A fanu pakhat erawh chu kum 10 mi lek a la ni a, a lusûn khawhar chu a tute awi pahin tualah a vei a vei thîn a. A lunglên zual apiangin sum hmunah a han ṭap bawrh bawrh thin a. Zânahte hian a lunglêng hi a muhil hlei thei lova, an kawmcharpa Chhanhnawka pa, Hranghnûna'n Pârva a khawi a, a Pârva khawi an hrâm ngher ngherte chu a ngaithla reng thîn a. A lunglên a tizual hle ṭhîn a.

"An tuah kim e, zân mû reng ka chhîng love,
Khua Chhanhnawk pa Pârva zaiın fam dî mın ngaıh tîr leh e",

tiin hla a lo phuah ta hial a. Chhanhnawka pa Hranghnûna bawk chuan phulrua hian perhkhuang a siam a, naupang kawmah a tum bur bur ṭhin a, Saikûti hian mawi a ti vak lo maw ni;

"Lelthang kiuvin chhuahtlang thing lenbuang an awi e,
Khua Chhanhnawkpa'n kaihkulh zaiin rûnah a hraileng awi e",

tiin hlaah a phuah a, a nau awih nân tak a hmang ṭhîn a.

Hetih hun laia a lunglêng hian hla engemaw zât a phuah ngei anga, kan hriat theih chhuna khawhar hlate chu;

1. *"Ka tawng love Dârpui lêntu zîng hnuaia'n,*
Chûn leh ka zua ngai lova, siang lan kan zawn;
Nangmah mu ang ka ngai che.

2. *Ka ngai mang e, ka ngai mang ruai ruai ṭhîn e,*
Laldânga vangkhaw zâwl mawitu;
Liantuai ka ngai mang e.

3. *Hmânah chuan khawfar thing ang,*
Hungchhûng kan thaw a lian e;

4. *Nghosai, dâwntuai kan awih laiin,*
Kan rûn hnamtin vâl lâmna.

5. *Thlafam chin chhûng keini kan sakhmingah*
Min sêl vung e, hmâr a siallâm dâr a ring hnehin.

6. *Ri der der e, khuangruah sûrin hlimlai ṭuan a kham love,*
Rih tlâng liam hnu, Dârpuiliani'n
Ṭuan lai kham kan rûn chhûngah e.

7. *Kumtluang ka ro thil tûr emaw ka ti e,*
Awmlai hrâng lian in maw;
Dârpui liamtir zîng-vawn-zâwlah.

8. *Pialleiah zâl ka tuai tho leh la,*
Haulai changsial hrualhrui an bân;
A lim, lunglêm ka nei lo",

tiin an thlaichhiahna tûr Sial tlangvâlhovin an chaih lai chuan hla a phuah a ni.

"Ka rûnpui nên hian ka ngui za e,
Fam ngaih ka zo love, lunglên;
Khawtlângah bân nuam ing e.

Sâwnfâng thlenghial zâten nau ang nuihna,
Bukthlâm chul tûr ka hawi ngam love

Ka lo tlân buan buan e, lung lêm ka nei love,
Chawn tin lam thang in rêl si love,
Ṭahlai ka rawn hmachawn e

Ka ṭhu dâwn e, ka ding zo love,
Chawl tui ning zû ka rui si lo,
Thlafam ka rui em ni le ?

Ka lo ṭap e, khawmual tlâng tluanin,
Fam ka ngaih tawh ni an awm lo,
Lenrual ka ngaih lung hnêma'n

Zo tlâng khua liai luai ngai in nih chuan,
Kan inkar tlâng ti vial vualah,
Chuan ang lunglên ni takin

Thin a hnîm e, ka lung lam vai e,
Pial rem khâr hawng ila, ainâwn,
Chawnpui pâr chuai ang maw e.

Zai rem ila Saikhaw laldâng rûnah e,
Thu tin sawi bial bualin, fam ngaih,
Lunglên a hnem chuang lo ve",

Saikûti te kawmchâr kil chhak lamah hian Keifang kûng ṭ a ding a, therengte hi an hrâm chêl chûl a. Saikûti chuan nau wm pah hian chu Keifâng kûng chu a thlîr a thlîr ṭhîn a. "He Keifâng kûngah hian ka lunglên ka bâng ve dâwn a ni" a ti a. Ketiang hian hlaah te a phuah a, a sa a, a tap a ṭap ṭhîn a.

"Tulâwr suh u, lungdi lênna khawtlâng a hliah nêm maw le,
Kan chhuahtlang thing lenbuangpui hi lelthang di ngai a ṭahna",

A upat hnu hian khingpui a neih tâk loh a ṭeiah a zin ve zeuh zeuh va. Mi langsâr a nih avângin sechhun, khuangchawi nite hian sâwmtu a ngah êm êm a, upa tak a nih hnu thleng pawhin zaihonaah tawh phawt chuan amah ngei hi hla hril turin an la phut fova, Amah ngeiin hla a han hril hi chuan a âwka nên hian a inhmeh bik êm êm mai a, zai hi a nuam danglam bîk zak a ni, an ti.

"Saikûti Zai" hi zu hmuna an sak ṭhin đân thlûk chu ṭhangthar tân chuan a mawi lêm lova. Amaherawhchu hla thiam takin awphawi dik taka an han hril chuan a sak a sak ang deuh hian thlûk (sapṭawng in 'Word Music') an tih hi a nei hran ve a. A ṭawng kauchheh rêng rêng kha a inhmeh thlarh a, a kal zaih a ni. Chuvângin a chham a chham pah deuh te hian an sa ve rêng ṭhîn bawk a ni.

Ṭum khat chu a zin kawngah savawm an tâwk phut mai a, a hûk ta chiam mai lehnghâl a, Saikûti chuan :

"A huk khum khum râwllian ka tawh chângin,
Chengrâng chawite zawng vâl mi hrâng ka ngai mang e

tiin a hlauh thu, hlain a sawi ta a.

Ṭum khat chu a zin hawng; a fa tlum Chalkila (Chalriauva) kawngah a chauva, naupangte a la ni rêng a. A nu chuan a khawngaih êm êm a, hla a han phuah ta a.

"A hliaptu khi vân râng chhûm lêng sela,
Uai hmiang hmianga ka tuai ṭap e, chho sâng lam kaiah",

tiin.

Dârkhuang rîng zet mai hi an nei a, an ṭam avângin ṭambar ah hralh a lo ṭûl ta a. Ngharchhîp khua a Runmâwnga'n a leisak ta a. Ngharchhîp leh Thingsai hi khaw inep a ni a, a

inkàr a hla vak lo bawk a. Ngharchhîpa an dârkhuang tum ri chu Thingsai aṭang hian a hriat theih a. Chu chu Saikûti'n a hriatin a lung a lêng ṭhin a.

"Chêngpui ka dâr zamual liam tawh hnu,
A ri ruai ruai ânpai rûnah, raltiangah han ngai ing e",

tiin a uizia leh a lunglên zia hlaah hial a lo phuah ta a. A leitupa hian, "Anpai han intih kher chu," a ti a, a lâwm vak lo nghe nghe a ni âwm e.

Thingsai aṭang hian Mautlângah an kai a. Chuta an awm lai chuan Rahsi (tunlaia C.I. kan tih ang hi) Buia a lo zin a. Han intih milen a duh ve hrim hrim nge ni kan hre lova, Saikûti chu nihliap a pe a, chûng hun lai chuan nihliap nei nihte hi an ngaisâng êm êm a, Saikûti pawh hi a lâwm hle a ni âwm e.

"Min rawn hlân e, kumtluang ka hril rêngah e,
Sâppui dârfeng lallai nihliap hrin hniang in ang lâwm e;

I thlungluin kulva chang ṭha a ngên e,
I rûn hliapah khuangpui hran thang tuah rêl rawh Lalsânglualpa",

a lo ti ta hial a ni.

Ṭumkhat chu Rotlâng lal Zabiaka'n khuang a chawi a, Saikûti pawh a sâwm ve a, Saikûti chuan ti hian hla a han phuah a;

"Chhim hlei thuahriat thlanga'n zuthlîr ila,
Rolura chawi an thâwm a lian e",

tiin

Zabiaka khua a zu thleng a, amah a han hmuh chuan hla in -

"Nangmah hi maw an hrilh che lênkâwl tawpa'n
Hmuh ka nuam e, i rûn thim ruai lal lai dâr za in bânna",

a han ti a. An lalpa Zabiaka chu a lâwm ta khawp a, "Vawiinah chuan tumah in zû in hum thei lovang. Feh in tum ṭal a nih pawhin chhuatlaiah in zû bêl lo hûng chhuak zêl ula, in kilah in dah a nih pawhin kan la zêl dâwn," a han ti a. Vawk a talh a, zû an in ta dur dur mai a. Saikûti chuan nuam a ti ta deuh a maw ni, a tum aia rei mah a châm ta a. Chutia a châm rei tak deuh avâng chuan a inthiam lo va. Chutih lai leh nghâlin a chezia an enin milerh - mihur niin an ngai ta deuh va, chu chu a han hre leh si nên. hla in –

"In ningzu thlum, in pâr ka tlân rei mang e,
Ka ngai êm e, Tuaiduh lênna, Laldânga Saikhaw hlunpui",

a han ti ta a. Ṭhenkhat chuan –

"In lallai pâr ka tlân rei mang e,
Tuaiduh lênna Laldang vângkhua ka ngai e, Saikhaw hlunpui", (an ti thung) a han ti ta a, Rotlâng khawho chuan a hâwn mai chu an hlau tum hrang a. Heti hian an chhâng ve a.

"I vângkhua leh i ṭuan mawi chu ngai lo la,
Cham reng ang che, Ṭhadang, kan hnênah",

tiin

Zabiaka khua Rotlanga a zui kal tum hian Ṭawipui khaw lal Dokhâra Fanai (Pakhûp) fapa Aichhûma te nên hian an inhmu a ni âwm e. Dokhâra hi kum 1911 'Mautam' hma

lawk khan a thi nia sawi a ni a. Hetih lai vêl hian Sâp hnênah kalin Aichhûma hian a pa, Dokhâra aiawha lal a dîl a ni âwm e. Aichhûma fapa chu Lalsânghleia a ni a, Saikûti chuan an zin chanchin chu hlain a han zâwt a : *(K. Pakunga)*

"Ṭul laiah chuan dorâl in tâwn nêm maw le,
Engtinnge ni le, Sanghleia pa,
Lalna in hâwn em maw le ?"

tiin.

Aichhûma hian a pa, Dokhâra chu a thlâk a. Ṭawipuiah chuan a lal ta a. A fapa Lalsanghleia (Sanghleia) pawh hi a lal hman a. Ṭawipui lal hnuhnung ber a ni ta a. Kum 1954 August ni 15-a Mizoram lalte lalna tâwp rual khân a tâwp ve ta a ni.

'Dailova fapa Pu Awna,
Pu Awna fapa Aihmingliana,
Aihmingliana fapa Dokhâra,
Dokhâra fapa Aichhûma,
Aichhûma fapa Lalsânghleia'. *(K.Pakunga)*

Mautlâng aṭang hian Bûnghmunah an kai leh a. Hemi hmunah hian lal unauten kai an lo rilrûk ve deuh a ni âwm a. Chu chu Saikûti'n a lo hriat chuan :

"Zâwl lo kian u, Chînlaiin zâwl lo kian u,
Kai zêl nâng e, Sakâwl note laiah kan lên nânah e.
Sâppui leh chînlai kan rawn lo ve,
Kai zêl nâng e, Saikhaw Zopui lalzual kan lênnan ah e",

tiin hla a han phuah ta a. Chu chu lal unau dangten an lo hriat chuan an run deuh hle a, an ngaimawh viau a ni âwm e.

Hemi hmuna an awm lai hian an lal unau Aiburha chuan tlângchhîpah in lianpui mai, dawvân nei ruih hian a sa a, chu chu Saikûtin hlaah a han phuah ta a.

"Hmânah kan pu Rodânga'n a zir love,
Lal Aiburha'n zaupui chhuang e, chhak leh thlang tluangkim chhâwn nân.

Lal Aiburha'n chhak leh thlang tluangkim chhâwn la,
Aichhûng laiah sâng lûr ang che, kan hu zâm hmâr tlâng tluanin",

Thingsai lal Lallianhleia (Hleibawra) a thih avângin lal tûr chungchangah buaina a awm a. Aiburha chu a zin chhuak dawn ta a. Saikûti'n hla in :

"Thu a sual e, a rem thiam in awm lo ve,
Kuntluang chena ka belh Laldâng kalsiam sai lianpui angin",

a ti ta a.

Saikûti chuan a vânglai hun a lo pêlin, a lo tar chau lam ta a. A vânglai hunte thlir letin a lung a lêng hle a ni ang,

"Lêntu chhawkhlei dingdî mah hi a chuai e,
Mahni tâwka chhawkhlei, aïnâwn pâr vânglai ka chuai e'

tiin.

Hmân laiin dârkhuang hi hmeichhe man atân inpek hi an duh lo va. Vawikhat pawh Thangrûma nupui Thangpuii (Challianchhûnga fa) manah an pe a. Mahse Thangpuii pa Ronghawra chuan a duh lo hle mai a. Lal a ruai ta hial mai a.

Dârkhuang chu an la lêt leh ta a. Chu chu Saikûtin hlaah a phuah sak ta a.

"Challianchhûngpa rûnah chen a dai lo,
Tiandar zamual liam chu ngai ing e",

tiin. Challianchhûnga pa hi Ronghawra a ni a, Pasalṭha, silai nei a ni bawk a. Dârkhuang chu la lêt mah sela, silai an kâp ri reng mai a. Dârkhuang chu an ngai lovang, a tihna a ni âwm e.

Bung 11 – na

A HUN TAWP

Tum khat chu Pu Aiburna hi Paihte ramah a va zin a. Meitei leh Paihte ram inrinna laia 'Tawnglâwm kham' an tih bulah an châwl a, An chawlhna bulah chuan Paihte pakhat hi a châwl ve a. Paihte pa chuan, "Hei hi a lâwm, Saikûti'n 'Tawnglâwn kham' hmuaiah a lo tih chu," tiin a chawlhpui midangte chu a hrilh ve a. Hei hian Saikûti hmingthanzia, a damlai ngei pawha a hmingin Zoram a den chhuah tawh zia a tilang hle.

Ṭum khat chu Saikûti fapa Khuangpuithanga'n Khawhri khuaah sial a chhun a. Saikuti pawh a fapa naupang ber Chalkila (Chalriauva) hruaiin a kal ve a. Hetihlai hian Awithangpa zai hi a chhuak tawh a. A lâr tan riau mai a, Saikûti pawhin a hre ve tawh a. A lunglêng deuh bawk a, Awithangpa Zai thlûkin hla a phuah ve ta a :

"Ka awi ang che i rûnpui leh Hrângthiauva,
Lianthanga vângkhua a thlum e, chawltui ning zû,
Khua zanghînpi lung a lêng chur chur.

Ka zai thiam hmâr tlâng a thang leh ṭhin e, thang nawn rawh,
Khua Selluaipi'n chêngpui rûn ngei a mawi e,
Sumtual tlânglâmna a ṭhing love.

Khawzanghînpi Awithangpa'n mi chhîng zo lo,
Saikhaw tlângah lailai mal tîn a sâwm e,
A thang ruai ruai ṭhin e, saw Hmârah"

tiin. Khawzanghina hi a tupa a ni a, A hla phuahte chu an sa a,

an zai hlim hle a. Heta a hla phuahte hi Awithangpa'n a lo hre ve emaw ni, râlkhatah heti hian a lo chhâng ve ta a :

"I lênna saikhawpui ka hai nêm maw,
I zai zâmin min phuar vel chhîngkhual kârah,
Hmuh ka nuam Saihniangi rûn riai ruai",

tiin.

Saikûti upat lam hian Vai an lian tan tawh . Hetih lai hun hian Sawrkârin khawtinah âr an khawn ṭhin a. Thingsaiah chuan an lal upa Ralsaia hi âr man veltuah an hman a ni a. Saikûti'n hlaah a phuah pek a :

"Kan bawhâr tualah a lêng ngam lo,
Chung thlohmu leh Hniarpâri pa a hlau ve,
Ṭum kawng ralmuangah a tlân dûl dûl",

tiin

An Sechal ki tha deuh mai hi ṭêkin a pûm bulah a dêng hlum a. Chhun loh a nih avângin seluphan mawi taka a lu han târ ve a thiang ta si lova. Leihkapui ban filawrah thing dang an ṭâwn bet lehchhâwng a. Chutah chuan an Sechal lû chu an târ a. (Chutiang thing dang an ṭâwn (phuar) beh chu Ralvâna an ti a) Chu chu Saikûtin a lo vei hle mai a.

"Nau ang nui la, chung pathian min siam ang che,
(Min siam leh rawh)
Siahthing zârah ka Chalmawi chuang lo rêng a,
In famtîr râl vân a chuang reng mai",

a lo ti ta a ni. Hei hi ṭhenkhat chuan:

"Khawzanghîn pi suihlung rêng a awi nêm maw,
Siahthing zârah ka chalmawi chuang lo rêng a,
An famtîr râl vânah chuang reng mai",

tiin an sawi. A tute a phuahna:

"Khawzanghîna, Sailamliani, Khawchhantluangi dam reng rawh se,
Ariang kan rûn chhûng hnuaiah e, ka awi Challianngûra e

N. VANLAIPHAI LAMAH

N. Vanlaiphai hi 1899-ah sawrkârin thupêk siamin Leilet-ah din a ni a. Rorêl tûrin Bila Râlte dah a ni a. Kum 16 ro a rêl a. Leilet lam hi Saikût-in a va tlawh lai hian an la hlawhtling lêm rih lo a ni mai thei tih a hla thu aṭang hian a rin zâwn theih âwm e. Tin, sa tamna ram a ni a. Sakei leh Sai te pawh an la tam tih a lang thei bawk. An rorêltu, lal anga awm Bila inah chuan lêngin hetiang hian hla a han phuah ta a ni.

1. *"Sâwm-fa-thang leh Sai lêngin a mawi mang e,*
   Phullêngpui hi Laldânga siam khawfarin rûn a vêl e.

2. *Tlâng a sâng e, muvanlai lên nânah e,*
   Zâwl a zauve Vanlaiphai phûl a mawi Chhîngpuii lênna".

tiin. (Hêng hla hi Chawngmawiin Pu Buatsaiha a lo hrilh chhâwn a ni. *K. Pakunga)*

CHERHLUN LAMAH

Vawikkhat chu Cherhlun lal Dophunga upa min leh fing bera an sawi ṭhin Saihnawla, Chawngthu hian Sial a chhun dâwn a. An khaw thenawm Thingsai khuaa Saikûti chu a chah ve a. A lo kal dâwn tih an hriat chuan Saihnawla chuan a fapa

tlangvâl Sahuta hnênah chuan, "Mâmpui, i pi Saikûti a lo kal dâwn a, a hlate pawh lo hriat i tum dâwn nia," a ti a. Nakin deuhvah chuan Saikûti chu a lo thleng ta a. Saihnawla kawt zâwl a han tleng a;

"I thâl ang aw, Lâmtuah Zopui pang a'n,
I dâwn ang aw, Keimah Sailaia nau ka ni e",

a han ti phawt a. An kaiţên a han rap a;

"Kan sensiar e, vâl zawng ţânglai kan mawi,
Khingte kan bun kan lo Saikût ve rêng a ni e",

a han ti leh a. Sumhmun a thleng a, kawngka a han dâk a;

"Tiaupui kuama nghosai a lêng her e,
Kei pawh ka lêng vângkhaw zàwlah chhuihthang lung kuaiin",

a han ti zêl a. In chhungah a han lût a;

"Kâwla sum tuak har dàwr zàwla mı,
Cho in har e, hmêlma angin ka di sıal ngèn ı ',

a han ti leh phawt a. Ţhut hmun a han rem dâwn a;

"Ding zirziar a hreu thang khawfàr hnuai a'n,
Chuanki-laıthlâk, sernam kàt chawh kan ngên mu ruaı ı",

a han ti leh a. A han thu fel sauh sauh va,

"A ngûr ânkâ leido zarâl rêl nân a tha e,
Kei ka ânkâ zalêng lêm ang der nân a tha e",

a han ti leh ta zêl a. An zaiho ta zêl a, Mi dang kâr thlâk tâwkin hêng hla hi an sa ta zêl a :

"A chûni Nu'n vâl riang a chhai min ti,
Chumchi tiandâr kâra vâl lêngin lo chhai rawh se.

Vâlin an sêl nghosai leh Lalngovi,
Keini rûnah lawi an rêl lo ve.

Bel liana zû khâwn lai ka hai chiai e,
Ka di tâwna zâl lai nuam inge.

Saikhaw lanu'n zâwl loh ka lêng a ti,
Ka zâlna mah mauraw dung dawh a chûn laikhumah

En teh thiani hrûmsâwm vâl uanga hi,
An lal rûn rem dawhtling sângpârah vâl a kûr e

Vâl namêm hi in pa thiau ve zalêng kan tâwnah,
Laimi man chhûng rûnah lênchawm a chiar nghian e

Awi ka nu e, zatlâng an dâwn lunga'n'
Ka ngam zêl e, der thiam lêng tâwnah.

Sâwmfâng thlenghial, zaten nauang nuihna,
Bukthlâm chul tûr ka hawi ngam lo ve.

Ka lo tlan buan buan e, lung lêm ka nei lo,
Chawntin lâm thang in rêl si lo, ṭah lai ka rawn hmachhuan e

Ka tlu dâwn e, ka ding zo lo ve, chawltui ningzû ka rui si lo,
Thlafam ka rui em ni le ?

Ka lo tap e, khawmual tlâng tluanin, fam ka ngaih.
Tawhni an awm lo, lenrual ka ngai lung hnêmin

Zotlang khua liai ngai in nih chuan,
Kan inkâr tlâng ti vial vualah, chuang ang lunglên ni takin,

Thin a hnîm e, ka lunglam vai e, pial rem khâr hawng ila,
Ainawn, Chawnpuipâr chuai ang maw e.

Zai rem ila, Saikhaw Laldâng rûnah e, thutin sawi bial bualin,
Fam ngaih lunglên a hnêm chuang lo ve.

Kan rûnpui nên hian kan ngui za e, fam ngaih ka zo lo ve.
Lunglên khaw tlângah bân nuam ing e

Kumtluang ka ro thil tûr emaw ka ti e, awmlai hrâng
lianin maw?
Dârpui liamtir zing-vawn zâwlah.

Ri der der e, khuangruah sûrin hlim lai tuan a kham lo ve,
Rihtlang liam hnu Darpui lianin, kan tuan lai kham
rûn chhûngah e"

tih te hi tui ti takin an saho ta zêl a ni.

Thangâwna leh Saikûti te nupa hi Khawtindâla an thlawp zêl a. Chhim Lunglêng tlâng, Pawta Hmun atangin Paawh, tuna Khawhri kiang lawkah hian an lo kai phei a, kum thum chauh an awm a. Khawtindâla a thi a, Zahau an han rem a, Thingsaiah an kai ta a. Thingsaiah hian an fapa upa ber Khuangpuithanga hian nupui a nei a, a indang hman chauh va, Pu Aiburhaten Khuangpuithanga chu Khawhriah an chhuk thlâkpui a, tûna Khawhri khaw hmunah khuan an awm a ni. Pu Aiburha leh Khuangpuithanga chu tûna an awmna-a Chawngtlâng liama an thlanmual hmun tha laiah khuan fâl deuh hlekin an zu inthenawm rial a. Kum 1918-ah an chhuk a, kum tâwp lamah Khuangpuithanga chuan Sedawi a chhun a. Kum 1919-ah Sepui a chhun leh a. Kum 1921-ah Chapchâr laiin Chalkikhât a chhun leh a. Hêng a se chhunte hi an inpui nghaktu Chalkila (Pu Riauva) sial an han kaih thlak zêl a ni. A sechhun tawh phawt hi chuan harsa takin a nu Saikûti pawhin a zuk tawiâwm ṭhîn a. Sechal (Chalkikhat) a chhun tum, kum 1921 pawh hian a zuk tawiawm hrâm hrâm a, a zu dam lo leh ta nghâl a. A dam that theih tâk loh avângin a fapa Chalkila (Riuava) chu a chah ta a; an chhûngkhat dangte nên an zu kal

a, a puakin Thingsaiah an paw hâw ta a. Hei hi kângvar lai a ni tawh a. Heta tang hian Saikûti chu dam ţhat tak tak a nei ta meuh lo va. Tual nilum aiin a chhuak thei ţâwk ţâwk chauh a ni ta a.

A ţhat lai kha chuan mikhualin amah hmuh duha an rawn zawhte hian, amah hi an zawt fo va, "Ka pi, khawi nge Saikûti te in hi ?" an rawn tihte hian râlkhat aţang hian a han kawhhmuh a, "Amah a awm ang em ?" an tihte hian, "Va en teh u." a han ti a. An va hmu ta ţhîn lo va. A hnuah a inhriattîr leh hnuhawh ţhîn a. A châng leh, an ina amah an rawn zawh pawhin, "Amah a awm lo, ka han ko ang e," tiin a chhuak a, midangte a va sâwm zet a, a rawn luhpui leh chauh ţhin a.

Saikûti hi tun lai mi angin zirna sikulah a ka ve lo nâin thangthar nun pâwl phâk ve zêl tura a awm thiamziate a hla phuahahte hian a lang thei a, mi chhuanawm tak chu a ni ve rêng rêng a ni. Amah hmuh hi; a lian a tein an châk theuh va; Bawrh Sâp Tarmita (Maj. J. Shakespeare) an tih, Lunglêng a lo zin tum pawhin zai tûrin a chah thla ve hial a ni. Fânai zaithiam Thangzîka nên Tarmita hmaah an zai ta nghe nghe a. Zâwngte hi an khâwi a, chumi hmuh duh chhuanlam chuan mi tam takin an in hi an tlawh huai huai ţhîn a ni. Saikûti hi a hla phuah thiam leh zaithiam avanga entu leh tlawhtu a ngah êm avangin a fate leh tute, tuchhuante thlengin hmingah an chawi a : Enthangi te, Zaithangi te, Kawlzami te, Zaizami te, Zaihnuna te etc. an awm nual a ni.

Saikûkti hian thil tum rik lamte hi a ngaina êm êm a; tunlai angte hi ni sela, rimawi ngaina mi a ni hial âwm e. Buh châng kuang hamte hi a thiam hle a, a tute lâwmah a hamsak fo ţhin a. Bengbung tum pawh a thiam hle a, a tum a tum bawk ţhin. Tumpui te, tumte te, khawlhring delrum kaih te, Thlado talhkhuang tumte a thiam vek a. A pitar hnu thlengin a tute

awm pahin a tum ṭhin a, a thih thlengin an inah a kawl vek a ni.

Amah pawh a lo upa ta hlê a, a mit pawhin khua a hmu thei tawh lo va, a thih hun tûrte a suangtuah neuh neuh thîn a A thih hun chuan a ruang chu zaiin awi sela tih hi a duhthusâm ber a ni a, chu chu a sawi lang fo thîn a. Hei hian hla hi a lo ngaina takzet a ni tih a tilang chiang hle mai. A thuchah chu ·

Van hnuai mi hril rihsâng ka kai hun chuan,
Nau ang min ṭah lo u, kâwl lên zaiin min awi la

tih hi a ni.

Kum 1921, April ni 22, Zirtawpni khan kum 90 zet mi niin Thingsai khuaah a lo thi ta a. Ama duhthusâm ang ngeiin a ruang pawh zaiin an awi a. A lungphun pawh tun thlengin Thingsai chhimlam kawtchhuahah hmuh theihin a la awm. A lungphunah chuan hetiangin ziak a ni :

SAIKUTI K. 90. 1921-AH A THI
MI HMING THANG
HLA PHUAH THIAM.
IN LOVING MEMORY.

Saikûti hi Thingsai Hmun laita, (a changa Hmunhlui) an tih awm laia thi a ni a, a thih hnu kum 1924-ah Bûng Hmunah an kai thla leh a, heta an awm lai hian a lung an phun a, khawlaiah kawngpui ko-ah phun a ni a, milian lo kal ten a lungphun en duhin an lam fo si a. Thingsai Aiduzâwl hmun aṭang hian a zu hlain ramhnuai chan a chang ta bawk si a; a tuten ran talhin Kawtchhuahah an sawn chho va, tunah chuan khawlai a ni ta. *(K. Pakunga)*

SAIKUTI CHANCHIN ṬHENHNIHNA

A. SAIKUTI ZAI

'Saikûti Zai' kan tih hi Saikûti phuah vek a ni lo va. Saikûti pian hma pawhin an lo sa tawh ṭhin a. Saikuti pitar hnu-in, "Ka pi, 'Saikuti zai' an tih tak hi, tun hmain eng zai an ti nge ?" tiin an zâwt a. A chhânna chu, " 'Chhim Zai' an ti,' tiin a chhang. Tin, 'Hlingvawm Zai' te, 'Khâwnglung Zai' te an lo ti bawk ṭhin a. Saikûti hian he hla thlûk hian hla a phuah tam êm avângin leh amahin hemi hla chi rêng rêng hi, Saikûti Zai tih vek a lo ni ta a ni.

'Saikûti Zai' kan tih hi chili-in kan ṭhen thei ang a, hetiangin - Lengzêm Zai, Mihrâng awihhla, Mitthi ngaih hla leh Salu awihna hla. Lengzêm Zai hi nula leh tlangval inphuahna hla a ni a, hêng hla te hian hetih hun laia nula leh tlangval te inkawm dan leh an nunchang a ti lang hle a. Tun laia inngaizâwng kan tih satliah ang mai ni lo, inhmangaih tak taka inhmangaihte pawh an lo awm ṭhinin, an lo inngaina tak zet ṭhin a ni tih kan hre thei bawk a, hetiangin -

"Ka ngai êm e, sênlai ka chûn hnehin,
Tlangza rêl Sialin ka dâwn lo ve.

Tlangza rêl hi Thapui dâwn ngai em ni?
Luah loh tur lungdi zui mah hian rêl an dâwn lo ve",

titein an lo inphuah hial ṭhin a ni.

Kan pi leh puten an ngaihhlut ber chu, 'HUAISEN' hi a ni a. Mihuaisente chu an ngaihlûin an chawimawi nasa êm

êm ţhin a. Saikûti hun lai pawh hian chutiang inchawimawina chu a nasa hlê a ni tih an hla phuah atangain kan hre thei a. Nausên an pianthlâk tirh aţang hian, mipa fa chu 'Huaisen tur' an han ti phawt mai a. An hlaah pawh :-

"A lo piang e, 'Ka nu Ngûnhnâm' a ti,
Hrâng hmunpuiah dokim sah lai a ni a tiam e",

tihte hian an rilru a tilang thei a ni.

Hetiang lam hla, mihuaisen fakna lam hla hi, 'Mihrâng awihhla' an lo ti a ni.

Hmân lai chuan mitthi ngaih an tina êm êm a, miţhenkhat phei chuan fate an ţhen chuan an hmai pawh phih lovin, an lu pawh sahriak thih lo leh khuih pial lovin kumkhatte, a aia reite pawh an awm ţhîn a. Nulate chuan an tlangvâl hmangaih takte an thihin an sûn nasa êm êm bawk a, an lunglên thu hla in an sawi ve ţhîn a :

"Thlafam ngaiin rûnchhûngah ai ang vial,
Kâwlkhûm har e, vânzâwl ni rii riai.

Hmânah in hril rihsâng ka kai ang e,
Ka lungdi e, Zatuaia kalna",

tiin, hetiang hla hi mitthi ngaih hla, an lo ti a ni.

'Salu Aih Hla' hi 'Mihrâng Awih Hla' nên thuhmun deuh thâw a ni a, miin Sa a kahin, in a thlen zânin Salu an men ţhin a. Zu an zû a, an zai a, an lâm tlaivâr ţhîn a; chutiang nikhuaa an sak chu 'Sa Lu Aih Hla' an ti bîk a ni.

Saikûti Zai hlate hi Saikûti phuah vek an ni lo kan ti tawh a, amaherawh chu a phuahtute hiat phâk an ni tawh lo va, a eng ber nge midang phuah tih pawh hriat a harsa hle tawh a

ni. Kan hriat ber chu Laltheri phuah a ni a, a hranin kan dah nghê nghê a. Hemi bâkah hian Saikûti phuah ni lote chu nakinah mithiam zâwkin an la chhui chhuak ang a, a la hriat theih hun a awm ka beisei. Tûnah erawh chuan Saikûti Zai nia kan hriat zawng zawng chu, kan telh phawt mai a ni. Saikuti zai hi a tir takah Saikûti siam chhuah ni lo mahsela, Mizo hla phuah thiam hmingthang berte zînga mi anih ve avângin, amah hriat reng nan, a hming chawi hi a phu ve rêng a ni.

Saikûti hian a hlaphuahte hi a ral mai dâwn lo tih a lo hre lâwk emaw ni, heti hian hla vêkin a lo sawi lâwk a:

"Zai a chul e, zaitin a chul zo ve,
Kei kazai leh thlangkawr puan a hlui dâwn lo ve",

tiin a lo sawi lâwk dik zet mai.

I. LENGZEM ZAI

Sianglawi dûn i, ka di, nangnên chuan e,
Chawnfin lâm thang tuah rêl inge, fa pang chûl dûnin.

Chhakah zâthang a ngûr kan tum nêm maw,
Nangmah Saihniangi lêng kan tum che.

Lung kan duh hi, sakhmêlin chawi sela,
Thlang thlehnêmte puan ang hlui dûn i.

Sial an ngên e, rairah kan rûn chhûngah,
Kan neih cher thil, lâmdâr kual lo ve.

In neih cher thil, lâm dâr kan phû nêm maw,
Thlang hâr tui luan i hmêl ngai ing e.

Changse nei lo chhuihthangvâl riang-a,
Zalêng sûl zui lênthial kan zah e.

Ka ui lo ve, huang zâwl lûm changse lian,
Ânkâ dârtui ang nêm nang tâwn an.

Chanchin

Kâwl leh vai sumtuak har dâwr zùwla mu,
Cho in har e, hmêlma angin ka dî Sial ngên e.

Zuapa lovin thai sêl a har, ka nu,
Tleidang tâwnah ka di Chawngpuan ang a hlui tùr chu

Kei zwng thiana, zalêng ka ânkâ a'n,
Ka ngam zel e, derthiam lêng hnênah.

Ka ngai êm e, kan cho loh lêngte nu,
Thinlairuni nghilhni ka nei lo.

Nangmah ngaia zatlâng ka thang tawh hnu,
Ṭhapui, khua rei min lêntir lo la

Muvanlaiin chhâwl a bâng lenbuang zâr mawiin,
Thangnunnêmi'n khawihnûr a bâng a ṭânglai mawiin

Pualva mahin Ngaihbânah bùng a zuan,
Ka lungdi e, tha vâl dang zuan e

Keini tâwnah ânkâ Sial sâwm in chhiar,
Suihlung rûkah i tum Rengpawia ka hai lo ve

Min der lo la, Rodâng annêmte nu,
Zamual liamah ka lung zûr ai e

Saltha dawng thum, nghosi ka tiam ang che,
Khuangdâng, lawi la ka rûnpui mawiin

Chung muvanlai, lianâkpa'n dî a chhai bang lo ve,
A chul zo ve, lianpui ram lohvah, dî kan chhaina

Changse lian lêngin kan phu lo chu,
Suihlung rûka kan tum Rodânga'n lêngdang zuan e

Laipui ringa lêngi kham phung loh chu.
Suihlung rûka kan tum Rodângi'n lêngdang zuan e

Ka ngai nâng che, biak châng i rem si lo,
Suihlunglên hi kuam phai chhûm anga zîng nang tâwnah.

Laldângi chu thai lâkah chang sela,
Zatuaia zûn zate'n phur dûn i.

Ka ngai êm che sênlai kan chûn hnehin,
Tlâng zarêl Sialin ka dâwn lo ve.

Tlang zarêl hi Ṭhapui, dâwn ngai em ni ?
Luah lo tur lungdi zui mah hian rêl an dâwn lo ve.

Thlohmû angin thangvân kai thiam ilang,
Ka chuan ang bualdîm ki ṭha leh Saihniangi lênna.

Lenchâwm kan bêng lâm rawh Rokûngipa,
Lêngin an sêl i zai leh pualva râwl a lian e.

Ka rûn âr ang i kai lohna zân khua rei ta e,
Pârtin i lâwr, Ṭhadâng, luahlaiah kan ring lo ve.

Ka lo lêng e, i dawhtling rûn lûmin,
Engmah ka lunglaiah kham lo, ṭhapui nang lo chu.

Luiah lêngngha biak loh thlan thla'n a zâwl,
Khuaza biak vêl zui lai Siali ka zâwl zo lo ve.

Bûngpui zârah lianâka zân Châm e,
Lêm ang der Chawngpuii rûn châm a awl mang e.

Ka lo lêng e, i dawhtling rûn lûmin,
Engmah ka lunglaiah kham lo, ṭhapui nang lo chu.

Ka chung khuangruah sûr sûr lo la, vân lai khua hân la,
Ṭhapuii rûn kaina laitual a hnâwm e.

Khuangruah sûrin vân rial a ko ngei e,
Ka di Ṭhadâng a zâl laikhuma'n.

Mîmzû thlumin lênrual tawn ninawm lo,
Siktui thiangin ka tâwk ang che, ânnêm, âng leh lang.

Phar duai duai la, Chhuihthanga, bêl zû-ah,
Awmkhua har e, nangmah hi maw ka lunglai hnêmtu.

Ţiahţâng mawia hraite i chawi hmain,
Ka lungdi e, ka ngai chul lo ve.

Ka chhingmitin lungrûk a hai nêm maw,
Ţhadâng zailêm der kan ni e.

Thingte tuahkhâwm ngaih loh vâl danna,
Chhîngmit lên ruai e, dî vâl tâwnah.

Bêl zû kûngah i zaiin lêng a zêm,
Sakhmêl sesiar Ţhapui, châwnbân phar mawi ka ti che.

Tawh ka nuam e, sênlai Saikhaw tlângah,
Tawnmang lunglên i hril dûn ang, Ţhapui nangnên chuan.

Ka tawnmangah tui ang kan luang hmun e,
Hai ang ka ţhang kan zâlna laikhum a lo dang nâ e

Chhimtiang kâwlrâwn khantlângin ka lung min lên,
Di loh ngaia kan than khua tinah.

Zonêm chawngtlai a par tlânah sirvate an ngam ţhîn e,
Derthiam vâl chu lêng dâng kan rûnah lo kai leh la.

Vâl pathlawi chhuihthang ânnêmpuia,
Siali awmhar tinkim min tuahtir.

Thlehtenêm dung dâwn hnuaiah Thangngovi,
Ânkâ dârtui ang nêm nang tâwnah.

Kawrvai thai lâk fêntial a fêngte chu,
Hraite in chawi leh lu kâwng ngei tûr

Hraite ka chawi lû mah kâwng sela,
Kalrem khuangpui, dârlawi nena za rêl tûrin.

Vâng zir ziara ṭâwnsam zialte chu,
Riang ngeiin maw, sâppui tualah, phurhhlân siam ngei tûr

Tâwnsam zial mawi ka nu, lêng ka ngai e,
Sakhmêl dârkhângin a phuar vêl e.

Tualvung ko thiam huiva palai lêngin,
Vungdâng nau ang a ṭap ti la, ka di lêng hnênah.

Châwm min ben u, laiah ka lâm ang e,
Zâwl loh Siali 'n châwn bân phar mawi lo vâl min ti e.

Sawngka parh chiai chûnnu, ka hawi ngam lo,
Ka hai si lo, tunge vâl ṭhahnîm zâl reng le ?

Zuapa thlafam ngai lo, Chhîngtuaia,
Sêllai kan rûnah lo kai ve la.

Vâl dang emaw Siali 'n chhai lai a rêl,
Ka bâng nâng e, kumtluang rûn kai chu.

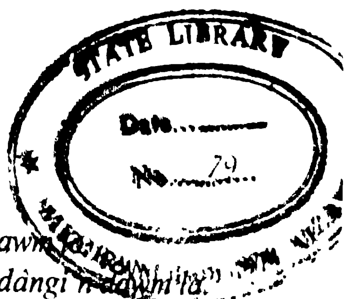
A zân zâwnin i rûn ka kai ngam lo,
Vâl ka riang e, chhuihthang âr ang zân rei ka vai e.

Chawntin lâm thang a rêlin rêl se la,
Haw rawh Ṭhapui, zallai rel dûn i.

Lênthla ka zah rual ang ka tian ang e,
Siali pawm di a kai lawi lo ve.

Chungtûr niin ṭlai ṭlâk a rêl nêm maw,
Rûnah Ṭhadâng a zâl nilên e.

Saiawii nu thiam thuin i zâwl ila,
Thai hnâwl kan tiam, bânah kan kai, zâllai a duh lo ve.

Chanchin

Thlunglu a nâ, dawi ang a dawm awm la,
Chhingmitah luaithli a far e. Haudângi n dawm la.

Thlehte nêm dungdâwn hnuaiah Thangngovi,
Buan ang pawmin hrin hniang chawi dùnin

Khua hmun dâr ang lên lai ka ngai asin,
Hawihkawm chhingkhualah an chang ta e

Di kan chhaina piallei dawh cham chungah,
Ṭen ang kan pêl, zotui in thiang zamual ngui ruai e

Ziaâm fênga thlang khuan i dîm tawh hnu,
Hraite chawi ring rêngin ka ring lo ve

Hraite chawi Sialin a khâl awm lo,
Saisên ka chûn ânnêm ngai ing e

Thirkual an bun tuahkhâwm lêngin an vuan,
Zân khua rei e, Ṭhadâng rûn bang kai her thûl e

Lungduh lakah rêl thang dâwn lai har e,
Ka zâl ang e, Aitlâng zônemah

En teh, Thiana, Saikhawlian uanga khi,
An lal rûn rem dawhtling sângpârah vâl a khûr e

Tlai a vâr e, liankhaw bawhârin zai a sa e,
Kal ta poh la, Ṭhadâng Ànnêm, i siang lam ràwnah

Ruallung kawtchhuah thing sasua leltepa'n,
Chhûnrâwl lovin a chhûng kawrawng daiten a awi e

Tiaupui kamah Nghosai a lêng her e,
Kei pawh ka lêng vângkhaw zawlah Chhuithang lung herin.

A ngûr ânkà leido zarâl rêl nân a ṭha e,
Kei ka ânkâ zâlêng lêm ang der nân a ṭha e.

I hming kan sawi lo ve, lêngte nu,
Zâwlvân bûkah za tam nauang nuih châng a ni e.

Zu a luang e, lâmtuah Zopui pangah,
Ka lâng ang e, keimah Sailaia nau ka ni e.

In hrilh Saikût khuavêl mah thang sela,
Puallênga thai i chang rua lo ve.

A zân zâwnin ka rûn a kai nêm maw,
Thangpa sellai tunge Annêma zai lo ban le ?

A rûkin maw kan chhai dawhtling chungah,
Zêng kârin nge tlâng zapui lawi ang kan lo than le ?

A chûninun hal hal lo la, chhuihthang ka chhailai,
Dâwnlung chungah thlangpai hâ ang kawpte'n her dûn i.

A chûninu vâl ngai lovin a siam,
Lungduh lakah lawhlêng siali a thang sual der e.

An nêmpuia ka rûn a kai chhûngin,
Sialin thlang khuan ka dûm lo nâng a, hraiêng awiin.

Awi ka nu e, zatlâng tuallên a mawi lo ti u'n
Sumtin rauthla a rûnah dâr zâ kan bâng thlâwn e.

Hêl lai Chawngpuii nu ka châwm ang e,
Ka sakhmingah Lêng-Châwm-Hlawh-Vala kei miti u.

Ṭhadâng lunglaiah kham lo vâl hi chu,
Puallêng-lungzûra kan riang thlâwn e.

Nang ang ka duh Ṭhapui, zalêng an awm lo,
Khamrang khuai ang ka kai ang e, i rûn thing lovin.

Si-ar laiah Chawng leh Hrângdânga'n di an sêl,
Liankhaw zawlah kei leh Lalhniangi di sêl ve i.

Zalêng rûnah vâl a kai nêm maw,
Neihchawng rûnah vangpui lênchâwm kan bêng lai ri e

Ka va lên leh sialin chhîngmit meng lo,
Chhuithanga lungkham vâl tel lo chuan

Chhuihthang ka lungkham vâl mah tel sela,
Sialin chhingmit men ka zuam lo ve.

Lungchhirin maw Vâla ka rûn i kai ?
Nang ngaih thlang sûl ang ka tum lo che

Kan tleitir e, rêlthang kan phur zo ve,
Zâwl hma rênga sakhming lian vâlin an sêl vung e.

Sêl vung ngai e, vâla lêm thiamte chu,
Zalêng laiah ka uang lo ve, dâwn tam sûl zui hi

Val a nuar e, Lêngi aṭâng chungah,
Kan chawi chengrâng a nuar sai tawnah.

Saisen têtah chûn chawi loh riang ka ni,
Thai min lâm u, nêm puan lungduh mah kan chawi love

Tlangchhuak zia-âm Liantuaiin rawn fêng e,
Rêl dâwn lovin Aihnûn dawh ṭhuamah vâl a chhâl e

Kan khaw lânu zâwl loh ka lêng a ti,
Kan zâwlna mah mauraw dungdawh a chûn laikhumah

Thang zaw nâng e, hnampui hrai chawi a ngûr ahnêk chuan,
Dâr chumchi fêng zatlâng tual lên a mawi lo ti u.

Tleitîri chu Saitual ram ang kan hual,
Val dang kai nan serh chhâwl lo bân u.

Thlang kawr puan ang kan sûk hlui e, mi u,
Lung a chhir e, Fiara tui ang a thiang si love.

Sumtin tuakin kawrvai ka dêng ang e,
Kar hla, tiin Ṭhapui, suihlung lên lo bâng lo la.

Zing ka zîn leh khu hmâr tlâng chenin,
Sensiar bawngva Thangnunnêmi ka chhai mui hiau ve.

Zâwt vêl teh u, Pathlawia ngaite chu,
Nuthai fam tiam an awm lovang, vânpui chung chhînah.

Mipa ânnêm, i thai ka her zo lo,
I bâng tawh ang suihlung lam lên chu.

Zailêmin zalêng i der thiam e,
I thai tâwnah khuangpui buanthang i lunglai kuaitu.

Thai hnâwlin dungthul chan nuam che aw ?
Ṭhapuii thiam dawi ang ka dîl ang che

Ṭhapuii chuan a duh-lêng vâl laka'n,
Chhuihthang tlâng lei ang min rêl ṭhin e.

Lêng tuaitirtê sakhmêl thlang hâr tui luan,
Min dî ve la, Chhuihthang, lengvaia.

Khua tuah loh dawi ang ka dîl sual e,
Thinlai chhâwl ang a zîng riai e, sawithang keimahni.

Zuapa thlafam kei zawng ka ngai nêm maw,
Ka ngai zâwk e, Lianpuii û lêng khuandîm kaltur.

Lianpuii U lêng chhawlhnawmah a vai,
Thinlai a nâ, nêm puan inzawn i.

Nichhûn lunglên Ṭhapui, i hre lâwm ni ?
Ka hrilh ang che, zatlang lêng hnênah thantir lo la.

Lungduh lakah hraite han chawi ila,
Kàrah thlak loh a riang tûr chu ka ngai ngam love.

Ṭhanchhın

Vâl min hnâwl e, kei zawng ka kal tânge,
Lian khawchhiar bûk ânnêm kan zâlna

Laikhum sâng kai chûnnun tawn râl ṭi e,
Haw rawh, Ṭhapui dawhrem lai chhuatah hraıleng awn

Thangvân sâng khi hmanah Hrangchhuana leh
Chawngmawn lênna
Vângkhaw dung seı chhuıthang lêng ṭul, kan tual hnâm lenna

Saikhaw thlang khi duh lêng chhàwn nan a tha e
Vungdâng, thle lua rawh, Aıtenâwnpàr

Hmêla indi chunnun a hai ngaı e,
Ka Lungdia lên lo bâng lo la

Ngaih bang lovin sırah ka bel nang e
Ka lungdia zatlang ka than puı

Hmânah chuan zathum khua sêla lêng kan nı
Ka ṭângah val ṭha an kai e, lawhlêng ka chuan e

Biahhnêm hianın chaltuai, ka chûn dîl la,
Mi kham ve rawh i chang seilianin

Suihlung lên hi sawilaiah ni tlung e,
Ka ngai mang e, ka hêl-lai bung-dâwn-tuai lêngtui

Khâmrâng sen vung kârah romei a zâm e,
I kal nân lênkâwl a thiang lo, ṭhadang châm rih la

Vawiin chu suihlung a lêng mang e,
Muvanlai leh ka di Fârkâwnah an lêng hmun e

Fam ta lo chu hmânah Liandova hman,
Rairah Khuavelın an sêl e, a ngûr iang thûl e

Chêrchingkimah haulai dâr i bân e,
Thangnunnêmi zai ka bân e, Lıankhua ın sêl e

Biahthu tiam hi chûn tâwn hril ngai em ni ?
I nun kâwlsa ang lo dang nâ e.

Awi ka nu e, khua châwtah lungdi zui,
A mi u e, keini lam sûl ang an hawi lo ve.

Vâla lêngin kan rûn khuai ang a vêl,
Ka nu tho rawh, Fiaratui ang ka thiang Lunghnêmi.

Khâmrâng khuai ang zosâng ka rûn kai tawh hnu,
Kumtluang ka dî hlei an awm love.

Lungrunpuii thaiah ka hêl laiin,
Val za tam khuai ang lo kai lo u.

Romei zâm e, a châmna kâwl kûngah,
Ṭintiang rel lo pathlawi kan châmna bêl zû kûngah.

Bêl zû kungah suihlung lên hril ila,
Sawilaiah Dârpuii û ngaih sira'n bel ila,

Suihlunglênin Saikhaw tlâng thlîr ila,
Chuanzêl ila, khawzo siahthing a ṭang nihliapah.

Ṭawngtin in tam puan ang a hlui zo ve,
Saikûti zai a chul love, lên nân Fânaiah.

Zuapa rûm lian râl kan hlauh lai a,
Laikhum chungah ka dî riangte ka pawm ngam love.

Laikhum chungah hrailêng sên naui awi,
Lungchim tak a dârang chhai chu lên thla ka zah e.

Muvanlaiin vân zâwlah di a au,
Kei pawh ka di mual liam e, râlah ka au ve.

Haw rawh ṭhiana, neih chawngrûnah zalêng i awi ang,
Haulaiin khuangpui an tuah e, lâm nân a ṭha e.

Lâm ang en hian khaw zathum laiah,
Ka di ang chûnnun an chawi love.

Tinkim dâwn la, ram lovah Chaltuaia,
Ka awi ang che, Hmâr tlâng zai lêmin.

Tlangzarêl leh sawitam zîng zo ve,
A rem love, annêm, kan zâlna.

Thingsasua hi phungpuinu rûn thang a ni,
Suanglung chawiin 'Hawng lâng' a ti e

'Hawnglâng maw" tiin 'Lâng lo maw' tiin,
'Khuai lâng, a ti e.

Dâwnlung chungah kei ka chân tâwk, zalêng min hrilh u,
A ṭang chungah kep chhing chheng dâr a bâng si lo ve

Tukin erawh ngîr a hmun dâwnlung chungah,
A nui hiau ve, tawnlai ka mâ maw.

A nui hiau ve, tawnlai lênthla ka zah,
Chhûn nitinah sakhming sum ang sawi ka bâng lo ve

Tukkin chuan dâwnlung ka kai sual e,
Mi u, nunnêm ruang pan der e, ka tawng si lo ve

Sai ka sênah ka chûn ram ṭuan angin,
Ka lo hmuak che, ka di riang thei te!

Min lo hmuak maw, Pi pu dâwnlung chungah
Rodâng lêng zûn ka pal zo lo ve.

Bûngzung ram loh kan tlawh sâwmfâng chungah,
Huiva a lêng, Tindang ngai ing e.

Kan ṭuanna mah chhimhlei a hmun nêm maw,
Chang dûn ila, khawmual lelte-ah ram lailumin.

Ka chung khuangruah sûr sûr lo la, vânlai khua hân la,
Sil khum lovin, lâwmlai Siali a riang lua êm e.

Vawiin chuan lungduh kan tawng kim e,
Chungtûr a ni a ngûr zîng zin angin châm reng rawh

Vawiin chuan lâwmte hma ngai lovin,
Chung tûra ni tla har kâwlkûngah.

En teh, Ṭhiana zapui kan bûk thlâm khi,
Ruang ṭha puallêng chhihthang vânglaia di kan chhaına

Suihlung lêngiṇ tlangtinah khua kan chuan,
Thlanghlei kâwlkûng a lang lai lo lawhlêng an tuanna

Pheiphung a nâ, lenrual ka pâwl zo lo,
Awmkhua har e, Saikhaw leltein kei mi awi e

Khua va chuan i, Lurhpuia, Tân chhipah,
Thlanghlei kâwl kûng a lang love, lawhlêng an tuanna

Ka chung kâwlngo lungrual a kâwl an lıam,
Kei zawng ka riang lungruala ram tuanpuı ka neı lo

Chul thum ram loh kan tuanna tlâng a dang e,
Lenrual ka ngai kârah lêntuin min dang reng e.

Chungtûra ni sen riai ka dang zo lo,
Thingrihnim leh pualchang lai ṭha a sirah ṗêl i.

Chungtûr niah vâla ka uai nêm maw,
Ka uaina mah ṭhadâng zai lêmah.

Mi u nunnêm, ka ngai chûn riangte,
Khua thâl romei kai hnuaiah ram tuan ka zuam lo ve

Thing tin zîkin zûnchhâwl ka ṭhuai ang che,
Mi û nunnêm ka tuanna tlâng zatlâng dang ta e.

Chûnnu hnêṇ a ka ngaih Dârpuii u,
Tawh ka nuam e, Zalam thuam mawiah.

Di loh ngai a ka than kâwl leh vaiah,
Sakhming puan ang a hlui lo. Lalnêma lâwm kan ni e

Tukin chuan e, kal lai ka rem thiam lo,
Kir leh nâng e, Ṭhadang tuanna khantlâng lam zawt i

Min dang lovang hnâwmtui lian lo chuan,
Zaia, kal la phûl zîng zonêm ah.

Ka lâm ang e, Saikhaw dâwnlung chungah,
Khuang ri chinthang ka zaiin awi i.

Kan sûli hnu ramloh ka fan chângin,
Thuva awm har ten zai lo sa e

Saikhaw tlângah ka di a lêng nêm maw,
Mu vanlai zaitin thiam lêng rawh se.

Turni a sa, hliaptiang ka zâr ang e,
Awmhar ka zai a lêng der e, vanrâng chhûm angin

Chungmuvanlai mahriaka tual a len,
Min lo nghâk la, Sîrpui mual liamah dî zawng dun i

Lamzâwl lal chu thutin ropui tuahthiam a lian e,
Biahzai nen a khâmrâng khuai ang lawi nân a ṭha e

Änkâ dartui ânnêmin lêng min der,
Kan zâwl tak e, pualhrâng zo nêmah.

Pualhrâng mahin a duh phungbung khawtlâng a chuan e,
Raihrahriang-an khua ka chuan e, lênmawi ngai ing e

Ka tawh chângin di tian sum ang in sawi,
Suihlunglên tuar a har ka ti e.

Chhimtiang chawi no chungah huiva a hrâm ni lên e,
Saikhaw chawino laiah ṭuan mawi a lêng her liai e.

II MIHRANG AWIHNA HLA

Tualah ngulchhâwl a zîng tu rûn emaw,
Satin kâp dai, sakhmingah Thang-hlei-chuang lo ti u

Sa tin kâp dai Hrânghlei a lu chungah
Zokhaw hrân lai tanchhâwn an ṭuan e.

Râl leido zatlângah rêl ila,
Satdai ila, Saikhaw zopui lam mual thing lovin.

Chhâwn an tuan e, ka piah bâwmzo daiah,
Hrân lû khaiin râl an au ve, khawmuala'n chuan i.

Bâwmzo thlunglû tui ang kan lâk ni chuan,
Kan thanin Saikhaw tlâng nghawr dîm e.

Châwm a ri e, mihrâng an rûn inah,
Saithankham leh zalêng i awi ang.

Sai thankham leh kal rem dâr chheu i la,
Siang lawi dûn i, ka di nang nên chuan.

A lo piang e, "Ka nu, ngûnhnâm," a ti.
Hrâng hmunpuiah dokim sahlai a ni a tiam e.

Ka cho lo ve, kawlkei sahrâng chu,
Chhunthang, Sailung ka râl lei do ve.

Fung tian lu nên hleite, tlângah au la,
Kha zawng relthang khaw zochhum ang a kiang zo rawh maw.

Lungthulh loving i tum saillian kangthal va bân la
Ruallaiah hian sâng vung ang che, khawfarthing angin.

Zokhaw hrânlai ka lu chungah tan chhâwn ka tuan e,
Mizo lu thawn hmanah lammual a thing ngai love.

Ka râl leido zatlangah rêl ila,
Hrâng hlei vâlin Bawmzo thlunglu leh chhâwn an ngên e.

Kan thih thang maw, kan thah vanhnuai thang e,
Dokim hrân lu a her thlatu Aichhûng vâl lo maw !

Ar-ang kan vai e, saw chhimtiang chenah,
Khua rin lohva, ka nau hniangte dawng thum sal kai e

Za ral rêl ang lal Zakâpa suihlung phâng lovin,
Rûm lian ban kan châwnbanin e, fênfual man maw e

Vâl an au ve, chang ram lêntu zingah,
Nghosai khalh hrêng zâm lai rel lo, mihrâng an hril chu

Khawzo siktui kan dâwn e, vâl tuaian,
Kan fam lovang sakawl hrâng laiah.

Ka pian maw tlai, dorâl maw bâng hmasa ?
Hmanah rualhlui an lênna tlâng ka hawi ngam lo ve

Chengrâng kauva kan do Bûngkhaw daiah.
Vungdâng chhâwl ang uai ka ring lo ve

Tumpâng ki vial sûtpui ka lai bang mawi,
A hrâng thangkim kâwl râwn lai-mi a bân an kai e

Khuavêl chhâwnin kei mi hêm dâwn e
Chêng lêr lûr e, sakhming thang lo tûr lal Duapkaia

Haulai changsial hnamtin khawnbur in ti,
Mihrâng khâwn bûr tumpang sialin a lu lei maw e

III MITHI NGAIH HLA

Kâwlah awmlai lunglianin ṭâng a vuan,
Ṭhapui, tho rawh, mahriakin ram ṭuan ka zuam love.

Ri dur dur e, vân rial rûmin zalêng tuan a kham lo ve,
Rihtlang liamhnu Dârpuiliani, kan tuan kham rûn chhûngah e.

Unau thiang thum kârah mi lai fam e,
Sawngka parh chiai nau ang nuihna ka hawi ngam love

Râl a lian e, tlângah dan rêl ila,
Awmlai hâwktui ang a lian e, ka dang zo lo ve.

Hmanah in hril Rihsâng ka dai ang e,
Ka lungdi e, Zatuaia kalna.

I kal nân Rûntui a lian lua e,
Ṭhapui, thlang lâm ang lo her leh la.

Kan hmunin hi muallêtah chang sela,
Ka hawi ngam lo, Zâwl-vân-bûk leh lâm mual an thlêkna.

Zîng ka zîn leh ka hrai, pualchang ka thai ngai ing e,
Rûn chhûngah kâwlkei a vial e, Zakham lo ti u.

Chhingkhual angin zîng zîn theih chang sela,
Hmuh ka nuam e, thlafam buantual ropui an rêlna.

Rûn a ngui e, nitin lênchâwm in ben,
Dârpui ring leh khawtlâng chêngkhâwli nau ang tahna.

Zuapa a fam hrinhniang arang kan vai,
Hmanah Liando rairah an sêla kan iang lo maw ?

IV SALU AIHNA HLA

Sûl in zui e, Lêngpui khâmrâng kârah,
Phuaivawm salrâng kawng kian lo, vâl ka ngai ni chhûnah.

Than duhin maw phuaivawma sûl kan zui,
Chengrâng ka kau thlâwn ang nilênin.

Hrâng an sêl a, neihchawng bêl lian kârah,
Saipurumpa, ṭrûn nghosai chuang vêl e.

Lurhpui thang leh Ṭân khaw lêng dil ila.
Rûn in thim ruai lênchâwm a châwl e.

Pâwnah chhuak i, sawngka lêrah sakhua va chuan i,
Ka hawi vêl e, kan kal lohna khawtlâng awm lo ve.

Kan kal lohna khawtlâng a awm nêmmaw,
Thing tin chhiar nu, Hau khawlêngpa than lai a châwl e.

Fam ta tiin lei ang min rêl lo u,
Satin kâp dai Hrâng-kûng-te chhûng dai lêm awm lovin.

Sahrâng awih nan Chaltuaian rûn a rem,
Min rêl lo u, lênlaia zaitin chhiar kan ni e.

An hrilh, khâmrâng sen vungah khua kan chuan,
Lunglian ngho sai an danna Ṭiau kuam phai a lang e.

Khua va chuan tâng Lurh zo tlâng chhîpah,
Thlang hlei kâwlkûng a lang nêmmaw lawhlêng kan ṭuanna.

Tharsa hâwlin a kal ta e, ṭha lêng Tuaitîra,
Tawng rawh maw e, bualdîm ki tha hreuthang Fârkâwnah.

Chhakah sailian hâwl châng in, Dârngovi,
I rûn kai der thiam vâl ṭha chhai, lo rêl lo la.

Ka zâwl lo ka zaiin lêngte nu,
Bâwlchhuak chengrâng, kâwlah nghosi hâwl châng
min tiam e.

Tui leh luangah nghosai i dan ni khân,
Chengrâng kau lo, siahthing sang pârah lâwn lo ti u.

Zânin erawh nghovâr zaiin kan awi,
Lung a lêng e, pathlawi thang buan ang kan pawm reng e.

I hâwl ang aw, Fârkâwn tumpâng sial khi,
Ka lâm ang e, pathlawi Sai-ngêna.

A chûni nun Dâwn tlang nghosai ṭhiang ngên e,
I hâwl ang aw, Lianpuii u kham nân vâl rualin.

Kan khaw lânu an kim banthal kârah,
Lênchâwm bêngin hei zawng zalêng awih lai a nuam e

V. KAWR THUMKAI

Awi ka nu e, Khuangkhaw zopui kai ka zuam lo ve,
Kawlkei hrâng leh khaidiar fêng vâlin mi bûk e.

Lêng min bûk e kei chu ka kal tâng e,
Lian khawchhiar bûk lêng kan vai e.

Ka vai riai e, thlangtlai dâwnlung chungah,
Nauang ka ṭah suihlunglêng châng ka tuar zo love.

IV. SAIKUTI ZAIA LALTHERI PHUAHTE

(Laltheri hi lal fanu a ni a, a hi a hming tak chu Lalchawngpuii a ni a, Hnam chawm tlangvâl Chalthanga nên an in hmangaih a. Nula chhûngte chuan an hal nasa êm êm a, a tlangvâl chu an thahsak a. Laltheri lunglêng chuan hla a phuah ta a ni. Saikûti zai thlûk ṭâwmna sak a ni. Chhawnthanga hi an puarak a ni a. A hming hi hlaah hian a lang tam ve hle.)

Ka nêmte puan ka chawi lovang ka nu,
Ka di Thangdânga zâlna mah chhîmhlei tual daiah.

Ka chûn leh zua suihlung in mâwl lua e,
Kan sum tualah Thangdâng thlunglû hawihten in târ le.

Sawngka lêrah nêm puan mah zâr ila,
Chûnnû hnêha ka ngaih Thangdâng mah zâl si lo vin.

Tûn thla chhûng chu Chhawnthang lên hming a dai,
Suihlung lêng a Saila hmânpui fam lo awl nâ e.

Khuangruah sûrin zalêng tuan a kham nêmmaw
Bêllian zû in Chhawnthang zîng zîn kal lai kham lo ve

Suihlung lênin piallei khâr hawng ila,
A Sakhmêl leh a zungza tial engtin awm maw e

A zungza tial engtin awm lo ve,
Sakhmêl sensiar khua fûr tui ang a luang zo ta e

Sangka lêrah pa lo hraileng ka awi,
Ka lung di e, Chhawnthang, riang ngei e.

Awi ka nu e, tum tâwk lungdi Chhâwnthang ka chân le ?
Ṭap ṭap tange Saikhaw nihliap, Ruallung zo daiah.

Khuanghniang ngaiin Ruallung khan thuam ka kai thiam lo ve,
Kan kalna mah khawmual ngui e, Chhawnthang, ka ṭahna.

Di zûn ngaiin tlu ruai tânge, Ruallung zo daian,
An kalna mah khawmual ngui e , Chhawnthang ka ṭahna

VII. A HUN LAIA THIL AWM TE

FANAI :- Fânai hi Pawi hnam aṭanga lo insiam niin a lang a. Rûn lui leh Tiau inkâra an awm laia an lal hmasa pakhat Zachhûma unau Hlâwndawhthanga 'Keimi' a a chanin a farnu in heti hian hlain a phuah a :

1. *"Lungpi kâ leh thuang fûrin zâ va dâwn lang,*
   Hlâwndawhthang ka biak hlânah mual liam tuan ai.

2. *Hlâwndawhthang tlâng thla lêngah kaiva bâng,*
   Zuang dawi ai a nei a hu nih chan thlâkte lai".

A hla awm zia :-

Kawtchhuaha'n lo nghâk ila, lo bia ila ka ti a,
Mahse biak hman lohvin a lo kal liam hman leh si a.

Hlâwndawhthanga hi mûthlâwk bo ang maiin, a bo ta si u
Amah anga ţha leh fel tu takin thlâk leh ang maw ?

a tihna a ni. Heng hlate aţang hian Fânai hian an ţawngah pawh pawih lam an pâwlzia a lang. An Sakhaw biakna pawh pawih ţawng vek a ni awm e. Zochhûma hun laia Fânai lal langsâr ber chu, Rorehlova hi a ni. Thlang an tlâk hma hian, Rorehlova hi ni 7 lai a bo va, ama insawi dan chuan zêl ang reng, mumang ang reng hian khawthlang lamah a thlân an hmuhtîr a, lungphêk pahnih hi, a thlân tûrah chuan a lo awm a, Khâwnglunga a thih hian (thenkhat chuan Lungchhuan-ah a thi an ti)A thlân an han lai a, a lo lung deuh a, an insawn leh a, an laih lehnaah chuan lengphêk pahnih chu lai chhuakin an sawi.

Rorehlova, Bâwlte-a a lokal ţan hian, Sailo lal, Lallula nen unau piang hmun ang maia inlainatin an awm; Thlânrâwn râwt ţum pawh hian inthurual hlêin an sawi.

Fânai hi hnam tlêm deuh an ni a; Pawi leh Lusei inkârah an chêng a, Pawi leh Lusei nun an la tawn a; a châng leh Pawi lam biak that deuh an ţul a, a châng leh Lusei lam biak that deuh an mamawh ţhin.

Pawi ţawng aia Lusei ţawng an hman nghehna chin pawh hriat chian a harsa. An chênna hmun hian a zir avângin ţawng thiam tawh vêkte chuan ţawng pawh an hmang zau êm êm a. Saikuti zai pawh hi Pawi ţawng thiam lo tân chuan hriatchian tâwk harsa tak a awm mai rêng a ni.

Rorehlova chuan nupui a nei a, a hming chu Pi Tâwli (Tialtinţawli) a ni a; Lungzachtum lal fanu a ni. Rorehlova khân Zahau rûl a hlimh avânga in Chhûmlam a rawn pan a, Cherhlun (Rûnzawl) an lo thlen hian a fapa naupang ber Khawtindâla

hian Fu tlâwnhnih a pu thei a ni âwm e. Fapa pathum a nei a, an upat dân indawtin -

1) Samtawia (Aithangvunga)
2) Kualsawia (Khawtinkuala)
3) Khawtindâla (Pâwta) te ani ni.

Cherhluna an awmlai hian phuba lâk nân tiin Changkal khua an han rûn a, he khua hi Thlântlâng fate an ni a. Hetih hunlại hian phubâ lâkna thila mi han thah hi chu an ngaithiam tlâng hle a ni âwm e. Rûntute kha an duhâm ta deuh a ni châwk ang a, an khua an hâlsak ta a. Hetia an khua hial an hâlsak hi, Rorehlova ngaih a ṭha ta lova Thlântlangin phubâ an rawn lâk ngei a ring ta a. Rorehlova chuan a fapa pakhat, milai Khawtinkuala (Kualsawia) chu, "Nang chu i pute bêl ang che, mi rûn tum an awm leh min han hrilh zêl dâwn nia," a ti a. Khawtinkuala chu a pute khua-ah a tîr ta a. Khawtinkuala chuan a pa chu thil a hrilh zêl a. Rûn hleih theih meuh pawh a ni ta lo rêng a ni.

Tichuan, Rûnzâwl (Cherhlun kiang) aṭang hian khawthlang lam an pan leh ta a, Baichi-ah an zuk awm a. He khuaa an awm lai hian Chi hi avâng hle a ni ta vê ang, Rorehlova nupui Pi Tâwli chuan chi tenkhang tlang hi a chhawm a, an chhiahhlawh chuan Maian bai nân a hmang ṭhin a. Pi Tawli chuan, "Chiin i bai ziah mai, baichi in nih hi" a ti ta a, an awmna khua chu 'Baichi" tiin an phuah ta niin an sawi. Baichi ramah hian Pi Tawli luite pawh a awm; he laiah hian a kal zingin a inbual ṭhîn a, a hming a pu hlen ta niin an sawi.

Baichi aṭanga an kal dan :- Phailengah, Lungmawiah, Kâwlri (Serchhip hmar lam) ah. Chumi hnu-ah chhimlam an rawn pan leh a; Chawngtleng aṭangin Thiltlâng kai an tum a, an han enlâwk a; Savawm an kâp a, heti hian hla an phuah a -

Sial ang riahna lêntu thingsîr hnuaiah,
Phuaivawm lu thâwnin awmkhua zawng e.

tiin. Tichuan Thiltlângah an kai a, Lamtualah an awm a. Sailaia, zu heh hmingthang pawh hetih lai hian a dam.

Thiltlâng aṭang hian Khâwnglungah an kai a; hetah hian Rorehlova a thi a, a thlânlung pawh a la awm. Hei hi sawi dân pakhat a ni a; ṭhenkhat chuan, Rorehlova hi Lungchhuana an awm laiin a thi a, mahse a lung hi Khâwnglunga an kai hnua-ah an phûn a ni, an ti. Tin, a lungphun hi he lehkhabu an ziak lai hian a la awm ngei a. Mahse mi pakhatin a chher phel vek tawh a, lungphun anga hmuh tur a awm tawh lo. Rorehlova thlân hi Lungchhuan-ah a awm-a sawi a ni a, a Thlân phah lung hlai ṭha tak pawh Lalbuta'n a khâwnbâwl Rumpâwla thlân-ah a hmanga Khawtindâla pawhin ava tlawh tumin Rumpâwla thlânlung chu, "Hei hi ka pa thlanphah a ni; tiin a vuan tlat a ni; tiin sawi a ni.

Rorehlova thih hnu chuan a fapa Khawtindâla chu a lo lal ve ta a. Khuanghlûmah an kai leh nge ni ? Pilêr lamah an kal tih chu hriatchian har hle, tiin he lehkhabu ziaktu hian a sawi a. Ziaktu dang leh sawitu dang kan hriatte chuan Khuanghlûmah hian an kaiin an sawi hlawm a; tin, a dawt tak thu kan en pawh hian a induh bawkin a lang.

Khuanghlûma an awmlai hian Khâwnglungah Ṭhuama a lal a, chhim leh hmâr indo lai vêl a ni a. An inkârah Khawkho luí a luang a, khawkho luí kam chu Lovah an nei ve ve a, an feh hi an in au tawn fo thin a. An ṭawngkam kha a tlahawlh tawlh tawlh a, "I lâwm nu kha ka sal tur," tih ang rengte a tel ta mal mai a. Chutianga ṭawng beng tla lo tak taka an in râl suihna chuan Khâwnglung rûn pawh hi a chawk chhuak ta niin a lang. Khuanghlûma an awmlai hian Saikûti pawh pianga rin

a ni; (hei hi chu Bungkhat na-ah kan sawi tawh kha) He khua aṭang hian Lungchhuanah an chho va, N. Vanlaiphai vêlah hian an awm ta a ni.Hetih hunlai hi kum1840 vêl a ni thei e. Hlingvawmah an phei leh a, heta an awm lai hian Nochhûma'n a nupui Thlântlâng lal Zahuata fanu, Darblihi a han nei a.

Nochhûma hi Kualsawia fapa a ni a; a pu Rorehlova hnêna seilian a ni âwm e. Hlingvawm atang hian Thingsai lam an rawn pan leh ta a ni.

Rorehlova hian a fapa Khawtindâla hnêna a thurochhiah chu hei hi a ni, "Zahau hi lo do ngei ngei la, lo ren rêng rêng suh ang che, i rawn do loh chuan, mitthi khua-ah pawnfên nên ka lo hmuak ang che," tih hi a ni.

Thingsaia an lo kai pawh Zahau râl a tit deuh vâng a ni a. Thingsaiah Zahau do a puang a, Tuipui (Kolodyne) râl Muallianpui ram Zuangva tlâng an kai phei a. Tuipui chu kulhah an hmang ta a ni. He khua-ah hian rei deuh an awm rin a ni; kum 1870 vel anih ngei rin a ni.

Khawtindâla fapa Rothâwmliana (Patlaia) pawhin nupui a nei tawh a, a fate pawh Muallianpui leh S Lunglênga piang vek an ni. Nochhûma hi Darzo-ah a kai a. Khawtindala chu Lunglêngah a kai a, Lunglêng tlang chhimchhawng lamah khamko bul lawkah an awm a, tûn thlengin 'Pâwta Hmun' tih a la ni. Lunglêng khua-ah hian Ṭhingtâm hmasa lai khân an awm a, kum 1880 a ni. An thlawhhma kha a hâk avângin an ṭâm ve lo va, an khua pawhin a pun phah hle

Thingsai lam an pan leh a, Khawhri ram Pa-awhah an kai a, he khua-ah hian kum 3 chauh an awm a Paawh-a an awm lai hian Saikuti fapa naupang ber Chalkila hi a piang Khawtindala pawh a thi a. A thuchah angin Thingsai-ah an

phum ta a ni. A thlân lung pawh tun thlengin hmuh theihin a la awm. Paawh aṭang hian Khawtindâla a thih veleh a fapa Patlaia'n Zahau a han rem ta a ni. Paawh aṭang hian remna thu sawi turin Zahau ramah palai Patlaia hovin min 30 vêl an kal a, chung zînga kan la hriat theih chhun te chu, Râlduha te, Bebea te, Hleichhama te, Robûkipa te, an lalpa Patlaia te, a fapa Hleibawra te an ni. Helibawra fapa chu Pu Lalbuana Thingsai lal tuna la dam hi a ni.

Tichuan Thingsai an kai chho va, he khua-ah hian an awm ta zêl a ni. Thingsai tlâng hi a lo lian bawk; khaw hmun erawh chu an sawn an sawn ṭhin a. Tuna Aidûzâwl, an awmna hi Saikûti nulât vânglai a an awmna a ni.

Zahau khawpui Zathlir an han thleng a, an lal upa min ber chuan, "Fânai mi lianpa, michem hriampa, ni lêngin Thumtea thlîrin ka thlîr che" a lo ti a. Râlduha hian Pawi dânin hrûm a zial a, "He pawichhia hi rem âr ah i talh ang u," a ti vet a. Râlduha chuan, "E, mi that rawh u! ka lu hi khaw sâwm khaw zâ-ah sem rawh u, ka zâm lovang," a ti a. Hleichhama chu a hnam hming an han zâwt a, Nihliap ka ni," tiin a puang a, an tiṭha êm êm a, inremna siam chu an remti ta. Tichuan, Hleichhama chu Chhumhlumin an khuh a, chhia an chham hnan a, "Fânai pa'n min kah chuan a mei thal chu thing leh lungah tla rawh se; keinin kan kah chuan, niin tlâkpui rawh se," tiin an chham phual a. Chutia an tih zawh chuan, Hleichhama chuan, 'Thla chhuak' tih pahin an khuhna chu a tlawh zangthal ṭhuai a, chuta chin chu Fânai leh Zahau an lo inrem ta a ni.

VIII KHAWTINDALA THLAH TE

Khawtindala'n

1. Rothâwmliana (Patlaia)chauh fapa a nei a.

Patlaia'n (Nu hmasa lakah)

1. Lalchhûma 2. Liankulha
3. Helibâwra (Lallianhleia)

Lalchhûma'n

1. Liannâwla leh Rokhûma a hring.

Liankulha'n fapa a nei lo, Cherhlunah kum 2 or 3 chauh a lal a, a thi.

Dophunga'n, a u Liankulha a thlâk a, Cherhlunah a lal. A fapa Thangdûla a lal leh a, lal tlâwmin a nang.

Hleibâwra, Thingsai-ah a lal a, a fapa Lalbuana lal laiin lal bânin a nang.

Khawtinkuala'n

Nochhûma, Pahnûna, Lalthâwma te a hring a.

Nochhûm'n	–	Lianbûka a hring a.
Lalsailova	–	Lunglêng lal in fapa a nei lo, lal bânin a nang.
Lalkhama	–	Darzo lal, lal bânin a nang.

A fapa te :- Lalrohnûna, Lalluaia, Lalsânglûra, Lalzidinga, Lal hman an awm lo.

ZATHANG RAL : Zahau râl tihna a ni. Fânai leh Zahau an indo ţhin a. Saikûti hun lai hian an irem ta a . Inremna siam tuŗin Râlduha te, Bebea te, Robuki pate Hleichhama te, Patlai (Rothawmliana) te, Hleibâwra Lallianhleia te leh midang sawmhnih chuang an kal a. An vai chuan sawmthum lai kal a sawi a ni.

SAILAIA NAU KA NI E : Sailaia hian zû a heh êm êm mai a, kham tih rêng rêng a nei ngai lova. Vawikhat chu mikhuaah mithi râl turin zu peng puin a kal a. Kalkawngah chuan a zû chu a han tem a, a in zo ta vek mai a. A zak chu a inah a lêt leh ta a. In a thlen chuan a nupuiin a lo hau va, "Khawnge chuti êm a zû kham ta lo chu," tiin zû chu a sa ta ţeuh mai a. Feh hâwna a inah tiin an ţhenawmte chawhtawlh hawhin a lo siak khat pum mai a. Sailaia feh chu a lo hâwng a, a chawhtawlh chuan a dâwt ta a. Duh tâwkin a han in ngei a. A han mû a, a mû chu a lo mu hlum ta reng mai a. A han kai tho dâwn a, tho tûr a lo awm ta hauh lo mai a. Hei vâng hian a ni Saikuti pawhin :

Zû a luang e, l ntual Zopui pangah,
Ka dâwn ange, keimah Sailaia nau ka ni e.

Ka dâwn ang keimah Sailaia nau ka nei e,
Aichhung lal l zu liai luai kâm rengin ka ring love.

a lo tih ni.

SAIKUTI THINGSAI

1. Tûmtu tlâng l Thingsai kan chan chuan,
Thlohmû angi kan chuanna tlâng a sâng lo ti u,

2. Sakhaw tlânga lal lai zîng dâwn e,
Chhimtiang naufa bânah kaii, kan rûnpui mawiin.

3. Lallianbûk nu ânkâ tui ang nêm e,
Saikhawpui kan thâwn a lian e, hmâr kâwl a chhun e.

4. Awrhpuan zetha ţângah bâng ila,
Saikhaw zâwl mawiin a lęng ti u.

5. Chhîngpui vâlin sakhming an râwn zâwt a,

Hmuh a nuam e, Saikut hmêl Thingsai kan vângkhua

6. In ţawng awl e, chhîngkhual vâl uanga te,
Saikhaw lânu zâwl hlui lêng angin.

7. Saikhaw tlângah chun nu'n min chawi laiin,
Min zâwl awm lo kan rûn âr ang an kai tam na e,

8. Tu lâwr suh u, lungdî lênna khawtlâng a hliah nêm maw le,
Kan chhuahtlâng thing lenbuangpui hi lelthang dî ngai a tahna

9. In ningzû thlum, in pâr ka tlân rei mang e,
Ka ngai êm e, tuai duh lênna Saikhaw hlunpui.

10. Khawzanghîngpi Awithangpa'n mi chhîng zo lo,
Saikhaw tlângah lal lai maltin a sâwm hlunpui.
A thang ruai ruai ţhin e, saw hmârah.

11. I lênna Saikhawpui kan hai nêm maw,
I zai zâmin min phuar vêl chhîngkhual kârah
Hmuh ka nuam Saihiangi run riai ruai.

IX HLA THU HRILHFIAHNA

Aichhûng	-	Fânai.
Aih (Pawi ţawng)	-	Dawi. (n)
ai ang vial	-	Rilrua na tak tawrhna.
Ai nêm duai e	-	Thing kih tur a tan har inpawt si, aikaih lama mi va hnehna Dawi, (aikaih lam)
A ngur	-	Lal.
Anpai	-	Awzia. (Vai leh pawi lam a

kawk bik)

Ai e - Em mai.

Bang (Pawi ţawng) - Ang.

Bâwmzo - Pawi.

Bualdîm - Zukchal ki kheh fai theh tawh hi.

Ban thal - Ban phum (Insak ban phum hi) mi tha, thangchhuahin thingek phel an hman ang hi.

Bâwl - Bâwlte khua, Inthawina hmun.

Bâwl chhuak chengrâng - Belgium chhuak silai.

Chawfin - Chawng.

Chhâwlhnawm - Rahnuai.

Chawng chen. - Mi hausa an chawng ţhin a, ran tam tak tlah in zu nên vantlâng an hrai a, an lâm vak ţhin hi.

Chawr no - Ramhnuai thinghnah hring dup, lêntupui chhâwl.

Chilai - Laichîn, Chipuite.

Chumchî - Dâr kâwngchilh phêk van boruak a thil te tak te lêng neuh neuh emaw lêng chem chem ni tla turin a han chhum ên a hmun theih chauh.

Chheu - A then nei ve eawm pe ve, phel, then (1 suam ka chheu dawn e

		= ka then ang e) va chheu va phel rawh (Pawi tawng a ni.)
Chhâwn	-	Mi huaisen leh pasalṭha chhin-chhiahna, Kelchal hmul khei a chhumsen leh vapual chang leh pehbuk a siam lua tan chi a ni.
Cherchingkîm	-	Dâr bânna thir kawm bawr, rannung buhchiûm ang lian deuh tak ki nei. A nu chu Nuâwli an ti.
Chunglûm	-	Chunglêng, boruak a thlâwk chunglam tihlimtu.
Cho har	-	Nupuia dîl huphurhawm, phu loh.
Cho lai	-	Nupui a dîl lai.
Chawng	-	(Phek 42-na na tlar 1 na) Chawngmawii.
Chhailai	-	ngaihzâwng, hêllai
Chêngpui dâr	-	Hniarchêng dârkhuang.
Chhungthang	-	Zahau khaw hming.
Dawhtling sângpar	-	Dawhthlêng chung.
Dâwnlung	-	Lungdawh.
Daite'n	-	Daihlim, vawt, nêm.
Dungthûl	-	Nupa ang a awm, aiawh, ang mai.
Dawnchhâwng tuibûr	-	Tuibûr dâwn ruah chhâwn dawn sum.

Dâwnna	-	Hmuahna (Pawi ṭawng). In na
Dawng thum sal	-	Sal pathum, ram hla tak a ni.
Darkhâng	-	Mawi, ṭha, (bun theih lam chi)
Dungdawh	-	In, inchhuat maurap inah)
Dungdawn hnuaiah	-	In chhûng ah.
Do kim	-	Râl do zawng zawng.
Fêng	-	Fêng, khim, vet, zem (lua khim)
Fungtia, Fung	-	Selê, kawlfung.
Fungki	-	Sele ki, zên bâwma siam, zên paina cheimawi.
Fapa lenbuang	-	Fapa duhawm.
Fapang	-	Fa.
Fârkâwn	-	Fârkâwn ram, N.Vanlaiphai chhak Burma ram (Myanmar) depah a awm.
Ngaihbân	-	In ngailunglên bâng tawh hi.
Ngulchhâwl	-	Thil serh tiha thing phun.
Hawihkawm	-	Thian te, lenrual.
Hawng lang maw ?	-	Ka lo kal angem ? Ka lo chhuak ang em ? (Pawi ṭawng)
Hawng lang lo maw ?	-	Ka lo kal lo a ngem ?(Pawi ṭawng)
Hmung	-	Ropui lam, in nghatnghet.
Hrândânga	-	Hrangchhuana (Arsi)

Hman ("Liandova hman")	-	Ang (Liandova ang) pawh
Haulai	-	Duhlai
Hrâng zû	-	Mi huaisan pasalṭha pual bik zû Mi huaisen zû.
Hrui ang zâwt	-	Zâwt zui zêl, dîl chhût
Khaidiar	-	Diar.
Khâwnlai dan	-	Pasalṭhaho zû inna tur a hmun bik siam.
Khawn bur	-	Seki zu inna.
Kâwlngo	-	Kâwlhâwk.
Kawr	-	Vai, "Kawr vai" "Kawr chheho"
Khei	-	Rawng da lo, vai siam, silai leh fungki chei nana hman
Khawihnûr	-	Thihna laikam.
Khuai (Pawi ṭawng)	-	Keh
Khal	-	Awm, duat tak a awm
Khalhkhêng		Thlaler, pawi ram, Tiau ral khi Khalhkhêng ram an ti thin, Ramro.
Khiangawi	-	Pasal.
Kep chhing chheng dar	-	Thi, awrh lam chi.
Kaihkulh zai	-	Tui um dar ri, Mizo perhkhuang ri
Kâng thal bân	-	Silai a kâp.

Lawhlêng	-	Len pat, thing pat
Lawhlêng siali	-	Nula hmêlțha, nulât thiam.
Lianâka	-	Choak.
Lianchhiarbûk	-	Zawlbûk.
Lamkhiangi awi	-	Pasal nei (fa nei ngei tur)
Lungin	-	Lunglianin.
Lênthla	-	hu, lem thla, lemthla.
Lêngtenu	-	Nula.
Lasi	-	Khuavang, ramhuai țha chi (hmeichhia) kham a cheng chi leh thinga cheng chi an awm, Thing cheng chi hizawl an nuam, an thluak a nem deuh, ramsa chungah thu an neiin an ring țhin.
Lûm	-	Ti mawi, ti nuam, tikhawhar lo lam.
Neih cher thil	-	Sum leh pai.
Neih chawng	-	Neihkim.
Pualchang hmul	-	Nula țha, Tlangvâl țha.
Pualchang kû	-	Vapual mei țha ber lai.
Puallênga	-	Tlangvâl ho zawng zawng tana hming in tawm.(Common Noun)
Pheiphung	-	Ke.
Phurhhlân	-	Êm.

Pamânga bahzâr	-	Chhimthlang kâwlbul
Ram loh	-	Lo, tlawhhma, ram
Ralvân	-	Ṭek tla, Ṭek
Râwl (Pawi ṭawng)	-	Chaw.
Rodânga	-	Rorehlova, Fânai lal.
Rua	-	Phulrua (rua bang = phulrua ang)
Sâwnfâng	-	Buh.
Sahmul	-	Ram hnim
Sahlâm	-	Milu khaina thingphun
Serhchhâwl	-	Thing ding amaha to, thianglo entirna chhâwl ban
Sai than khain	-	Thangbak, thanna dâl sai, thanna hmabâk
Sailung	-	Zahau khua, khawhming
Sakâwl	-	Sakei.
Sakhua	-	Sachênna ram.
Sa thing zâr	-	Khuangchawi tûrin emaw sachhun nana thing an fawm khâwmsa an zâr ro
Tanchhâwn	-	Chhawn.
Ṭuan	-	Tawn, thiat, tawntir, rei tak.
Tu	-	Chêk, sât.
Tulâwr	-	Thingsât thla, kit.

Tuah - Ruat, rêl.

Tlâng lei - Vantlâng ṭawngka,

Thlan thlam - Thlan thla = changkâk sava, kakpawl = changkak lian chi, changlawi = vakul.

Thlang har tui luan - Hmêl ṭha, duhawm sawina, tangkaraw tui luan.

Thlang thlah nêmte puan - Puan ṭha, vai puan.

Thlang khuandîm - Pasal nei.

Thlangpai har ang - Mawi, nalh, vai har anga mawi.

Thlang pai - Vai, ân pai.

Thlangsûl - Sûl, hnuhma.

Thlanghlei - Thlang leh zual.

Tui leh luang - Lui hming

Tleng - Tlang thing, thing hming.

Thâwn (Pawi Zahau ṭawng) - Leh, tawlh.

Ṭân - Tlâng hming (Lurh leh Ṭan lasi awmna)

Ṭên ang - Kaiṭen, leika.

Vâng zîr ziar - Ṭha, nalh, mawi hmêlṭha.

Vakâwl chuan tlâng - Tlang, khuangthing rama tlâng hming, tlang tinrêng a ni thei bawk.

Vuangtu (n)	-	Pawi chi khat hming
Zâwl (v)	-	Ngai, nula ngai.
Zia âm (n)	-	Hmarâm, pawnfên.
Zawh loh siali	-	Tum phakloh nula.
Zuan	-	Va pan, hnaihchılh.
Zîng zîn	-	Khualzin.
Zau	-	Luhkapui zua tak a ni. Zawhzazopa chauhvin hei hi an dawh thei.
Zâwlvânbûk	-	Zawlbûk.
Zâthang	-	Zahau pawi.

Thubelh

X. SAIKUTI THLAN ZAWN CHHUAH THU

By K. Pakunga

Kum 1978 January thla khân, ka pa, Kâpzînga leh ka nu Zamawii titi ka ngaithla a. Pi Saikûti chanchin leh hman lai deuh chanchinte an sawi a. Ka nu chuan, Pi Saikûti thih laia thil awm dân a hriatte a sawi a. Saikûti lungphun Bûnghmun aṭanga kawtchhuaha an sawn tâk thu te an sawi zêl a. Bûnghmuna Saikûti thlânlung an phûnna hmun chu amah Saikûti Thlân amah phumna anih leh nih loh ka zâwt a, a chhak tlâng Hmunpui or Hmunlaita awm laia thi anih thu leh an kawt maia phûm anih thu an sawi a; Saikûtite in hmun leh a thlan awmna lai a hriat leh hriat loh ka zâwt bawk a. Ka pa chuan, "Hmanah khan, Pu Lena (Pu Selthuama, Govt. M.E. School Headmaster) khan zawn chhuah a tum a, Saikûti fapa Chalkila (Chalriauva te tia koh ṭhin) hruaiin an zuk kal a, mahse a thlâna lungrem (Tianhrâng) hmuh tur pakhat mah a lo awm tawh si lo va. Hmunlaita-a Biakin an sak laiin a hung nân thlânlung hlui kha an dil a, mitam tak takin an lo pe phal si a, pe phal leh phal lo ta kha thliar hrang mang lovin an vaihma ta si a, Saikûti thlâna lungrem pawh pakhat mah zuah lovin an la bo zo vek si a. "Helai tak hi a ni" tiin kawhhmuh theih lovin, an lo haw leh ta ngawt anih kha maw le. A Thlân hmun lai vel chu a hriat ve theih mai ang a, a chiah erawh chu hriat mai theih a ni tawh lovang," tiin min chhang a.

Tichuan an in awm dân leh an thenawm hote leh upa thil la hre phâk tûr âwmte kan sawi kai ta zêl a. Saikûti thlân

hre chiang thei âwmte chu hun remchângah ka kâwm kualta zêl a. Kan in sak kum tak a nih avângin ka thawk châk vak lo va. Hetia upaho kâwm paha a hmunah hruai a, an rindan tala min zu kawh hmuh turin ka sâwm zêl a. Kum 1978 chu a lo ral ta rêng mai a.

An kawt thlêr awm dân leh a mualmut awm dân chu ralkhat aṭang pawhin a chiang viauin a lang a. Tichuan upaho an in hmun leh a thlan hmun lai tak âwm hriate chu ka hruai kim ta viauvin ka hria. Ka mi hruaite chu Pu Saitlaia (83) te, Pu Bualtawna (86) te, Pu Khuangdaia (84) te, Pu Chalkhûma te, Pi Zalâwti te, Pi Rozâmi (Saikûti tunu) te, Pi Saihnuaii te, Pi Kêlauvi te, Pu Saikeuva te leh ka pa (Kapzînga) te an ni a

Hetih lai vêl hian Saikûti Memorial Club Pu J. Zasânga hovin din a ni a. Senior Adviser-ah kei K. Pakûnga leh Pu Lalbuana, Thingsai lal chu min lo ruat ve bawk a. Saikûti Thlân ka zawng pawh chu min phûrpui viau va, min tithatho sawtin ka hre nghe nghe a, a lâwm awm hle. He Club hi Saikûti & Selthuama Memorial Club tiin a siam a ni leh ta zel a.

Tichuan Saikûti thlân awmna hre thei tur chuan tlângchhip aṭanga kawtthlêr chhuk thlaa an indawt dân leh an awmna lai theuh te chhui fel zêl a ni a. Saikûti te in hi tlâng dung hmun ṭha deuh leh awih zual deuh chin inṭhenna laia hmun ṭha deuh chin lama awm a ni a. An kawm thlanga awmte chu hmun awih kun lama awm a ni a. Saikûti te awmna thlêr an kawt lam thlêra awm, an kawt chiaha mi chu Sairânga a ni a. An nau hlamzuiha thi chu an kawtah an phum ve a. A thlân khuhna lung pakhat chu thlânah chuan a awm bawk a. Kawtthlêr inhlat lo tak a ni bawk a.

Kum 1922 hian Thingsai khua chu a kâng a, Sairânga te thlêr lam chu a kâng tel ve a. Sairânga in kâng chuan Saikûti te in chu a tikâng thei dâwn ngei a. A em khu vut vut a; tlangvâlhovin thlangra leh tui ûm nên an vêng thei hrâm chauh a ni a. He kawtthlêr laia kawng hi tuihâwk luankawr angin a la awm reng bawk a. Huan kawngah an hmang bawk. Tin, Saikûti tein vêngtu zînga tel, a thlân laihna-a tel ve ngei bawk Pu Khuangdaia hian a hmunah min hruaiin thil awmdân min khawhmuhin min hrilh thei bawk a.

Tin, Bunghmun aṭanga Hmunlaita an lo kai chhoh kum 1931 hian Saikûtite in hmun chu pu Sawithanga'n a luah a Hmunlaita-ah hian kum 4 chauh an awm a, hemi chhûng hian Pu Sawithangate chhûngkua-ah hian tumah thi an awm lo Thlan dang hai palh tur a awm lo tih hriat a ni bawk. Tin, an mahni Saikûti te chhûngkua-ah hian Hmunlaita a an awm laia thi an awm lo tih hriat a ni bawk.

Upaho sawidân zawng zawng leh min kawhhmuh theuhte hi hlam thum bial chhûngah an awm vek a. Hêng kan hriat fel hnu hian Saikûti Memorial Middle School Headmaster, Pu Siamhleia chu min ṭanpui turin ka sâwm a, Phûl hnim leh a lei pâwnlâng min rihfai sak vek a. Hetia tih hian fûr ruahtui in chiah sela, thlan hlui riruang chu a hriat theih mai upa te'n an ring a. Tuifur tlâk hnu hian a khât tâwkin kan enzauh zauh reng a, mahse thlan riruang chu kan hmu thiam ta chuang lo va.

Ka pa chuan, "In thlawhfai hian a huam lo deuh emaw ni dawn chu aw" a ti ṭhin a. Kum 1979 kum tâwp lamah chuan upa ṭhenkhat an thil sawi dana rinawm zual deuhte chu hruaiin kan thlawh fai sa hian huam lo palh ni ta se, khawilam nge thlawhfai belh tur ni ang tih kan zuk en leh a; hetia kan tih vêl chhûng hian kum chu a lo ral leh ta mai a.

Kum 1990m January thla tâwp lamah Tv. F. Hrângmuana, Drama Instructor, Mizoram State Museum-a thawk Thingsai khua chu Aizawl aṭangin Sorkar duty in a lo zin a. Thil hmingthang chhinchhiah tlakte a lâwr khâwm zêl a, dt 26.1.1980 (Tuesday) ah Saikûti Lungzeh kan zuk tlawh ho va, Saikûti Thlân pawh zawn chhuah thuai kan beisei thu ka hrilh bawk a. A ngaihven zâwng tak a lo ni ve a, tichuan Saikûti Memorial Middle School chu Thlân zawng tura sâwm leh an ni a, tlawmngai takin an lo thawk chhuak leh a. Thlofai zau pahin zawn zêl a ni a.

Vanneih thlâk takin Saikûtite kawmchhaka awm Pu Thatdanga fa upate hmeichhia leh mipa hlamzuiha thi ve ve, phûmna bel awm tlang rial chu laih chhuah a ni ta hlauh mai a, an chhûngte zawt chhuakin thil awmdân zawhfiah zêl a ni a Hei hi Saikûti Thlân zâwn chhuah nâna thil ṭangkai tak pakhat chu a ni ve leh ta a. Zân lamah pi Chhungzîngi, Pu Thatdanga farnu chu ngun takin hlamzuih thlan pahnih chungchang chu ka zâwt a, Pu Chhawntlinga Pu Thatdanga pa te hi Saikûti te kawmchhaka in sûl pêl deuha awm an ni a. Tin, an in sei zâwng leh zau zawng awm vêl te chenin zawh fiah leh vek an ni bawk Tichuan, ni 31.1.1980 (Thursday) zingah chuan Saikûti thlan lam chu kan pan thla leh ta a. Pu Chhâwntlinga te in hmun ni âwm ngeiah chuan hmawlh kan keng kual a, chumi beh chhan chuan Saikûti te in hmun ni thei ngei tûra rin angin hmawlh kan khêng leh vek a. Hetia han tih hi chuan tûn hmaa upa thil hrechiang âwm deuhte sawi dân nên khân a induh ta thlap a Tin, YMA hminga tih an duh thu hriat a nih avângin YMA hminga V/C Tlangau ruai in Saikûtin thlân zawn chhuah tûr thu au a ni bawk a. Mi 44 kan thawk a, mipa 30 leh hmeichhia 14 kan ni a.

Tichuan, Thlân hmun ni ngei tûra rin lai chu, huam tâwk chiahin Tlangvâlho chu an ding tlar a, an lai tan ta a, rei vak lovah zîng dar 7:30 ah chuan a lai tak a ding tlangvâl Zadênga chuan Saikûti thlân khârna lung chang tak chu a han chek ri ta râwt mai a; lâwm êm êmin kut kan bêng a, kan au dar dar a, kan inhâwr khâwm ta a. Fimkhur takin kan han lai lang chiang a, hawn mai theih turin fel takin kan dah a; Saikûti chhûngte ho leh mipui pun tûr leh a ruhte dahna tûr buatsaih tûr ni pah fâwmin tukṭhuan ei tûrin ka haw chho leh ta rih a. A chhûngte leh khaw chhûng ami te, School hrang hrangte sâwm vek an ni a. A ruh dahna tûr bâwm leh a khuhna tur puandum nen tukthuan eikhamah Tlangau-a in sâwm khâwmin Saikûti thlân chu kan pan thla leh ta hlawm a. Dar 10:00 velah kan thleng thla a, thlân hawn hmain a thla lak fel a ni a, tichuan a thlân chu kan hawng ta a. Upate sawi dânin Saikûti thiha a thlân an laih lai leh a phûm lai hian Thingsai-a zirtirtu hmasa ber pu Chalbuanga chuan, "Mi hmingthang thlân anih hi uluk takin i cheibâwl ang u," a ti a. An theih anga uluka chei ni âwm rêngin a lang. Tianhrâng thlân tia an sawi ang thlapa hmuh a ni bawk a ni.

A Thlân pang dang rêng rênga Lung an hman pawh dak ṭha thlap vek a ni a, an rem phui ṭha leh bawk a. Tin, a thlân khârna leh a thlân kawngkâ pawh a inrem ṭha tâwk hle a. A Thlân kawngkâ lu chung leh a thlân khârna insîkna chungah lungphêk mâm ṭha tâwk tak a ni dah leh thlap a. Tin, a thlân khârna hi lungphêk pahnih, inrem ṭha ang reng tak thuah thlap a ni a. A chung nung zâwk chu a sakhatin a mâm ṭha zâwk deuh va, a thuahna pâwn zâwk chu a pan deuh a, a sa nghet lo deuh zâwkin alang a. Hei hi a bo tawh niin a lang. A thlân hi a thûk lamah a mawi tawkin a zuih thla zân bawk.

A thlân hawn fel anih chuan a ruh la awm ang ang chu fîmkhur taka phawrh vek a ni a, a bâwmah khung vek a ni a. Puan dumin khuha zâwn theiha buatsaih anih hnu chuan YMA te, Saikûti Memorial Club te, Boys Scout te'n thlâ an lakpui thliah thliah hlawm a, chutia peih fel anih hnun chuan, he thlân hi, Pi Saikûti thlân ngei anih zia tih lan fiahna thu ka sawi a. Chumi hnu chuan nula leh tlangvâl ten an zâwn ta a, Aurinna te nên Thingsai khua chu vêng tâwp lehlam Muallungthu vêng aṭangin vêng tâwp lehlam thlengin mual fangin au pui zêl a ni a. Upa ṭhenkhat chuan amah Pi Saikûti phuah hla te hmangin an lo au ve nasa bawk a. Chumi hnu chuan, Vênglai-ah lêt pui lehin Pi Saikûti tunu Pi Rozâmite in-ah luhpui a ni ta a ni.

Hemi hnu hian Aizawl Museum-ah va dah lailâwk a ni ta a ni. Thil awm dân ngun taka ngaihtuahin lak lêt leh dik zâwka hriatna thurâwn a awm bawk avângin YMA Thingsai Branch-ten an va la leh ta zâwk a. Thingsaiah vawn ṭhat a ni ta zâwk a ni.

XI SAIKUTI HALL

Kum 1966 March ni 1-ah Mizo National Front (MNF) political party president Pu Laldenga chuan Mizoram Independent a puang a. Mizo District chu Ram buai (Disturbed area) alo ni ta a. Buaina chu a kal zêl a. Ni 21. 2. 1972 (Monday) ah chuan Mizo District chuan Mizoram Union Territory (U.T) ah hlan kai alo ni ta a. Tichuan, Mizoram (U.T) M.L.A inthlanpui hmansa ber chu ni 5 May 1972 ah neih a ni a. M. L. A. member 30 (sawmthum) ah Mizo Union Party in member 20 neiin Ministry a siam ta a. Chief Minister-ah Pu CH. Chhûnga thlan a ni a. Ni 23 Jan 1974 ah Mizo Union party leh Congress party te chu an Merger in sawrkâr an siam leh ta a. Ni 17 leh 20 May 1978 ah Mizoram U.T. M. L. A. inthlan vawi 2-na neih a ni a. Mizoram People Conference party (P.C) in M. L. A member 21 (sawmhnih leh pakhat neiin Ministry an siam a. Chief Minister-ah Brig. Ţhenphunga Sailo a ni a. Ni 10 Nov. 1978-ah Mizoram Ministry chu tlu chhia in President Rule ah a awm ta a. Thla 6 hnu-ah ni 24 leh 27, April 1979-ah Mizoram U.T. inthlanpui vawi 3-na chu neih ani leh ta a. Tin, Chief Minister-ah Brig. Ţhenphunga Sailo thlan a ni leh a. He P.C. Ministry chhûng hian M. L. A. sitting-ah Lunglei a Hall sak rawtna Bill Buarpui Bial M. L. A. K. Lalsanga'n a pu lut a. An passed ta a; he Hall hi a hmingah 'Saikûti Hall' tih nise, tih thlengin Passed nghâl a ni a. He thil hi mak ang reng hle a ni Mi hmingthang dang tam tak, he hall hming chawilung atana tling leh tlak leh phu tak tak enemaw zât an awm laia Dârzo khawchhuak Buarpui bial M. L. A. in Thingsai chhuak Hall hminga a lo sa tlat mai hi, a ram pum thil ni mahse, Saikûti'n khua bera a lo neih khua amite chuan kan ta neihin kan lâwm bik ngei ang tih a chiang sa ngei ang. Tin, People Conference (P.C) Ministry chuan an term an hmang tlingtla a.

Ni 25. 4. 1984-ah Mizoram M. L. A. inthlanpui vawi 4-na chu neih a lo ni leh ta a. Hemi tum hian Mizoram Congress Party in M. L. A. 18 neiin Ministry chu Pu Lalthanhâwla Chief Minister kaihhruaiin an siam leh ta a. He ministry chhûng hian MN/f leh India Sorkar chu ni 30 June, 1986-ah an inrem ta a. Remna thu an sign a; tichuan Mizoram chu Interim Sorkar neiin Chief Minister Pu Laldênga leh Deputy Chief Minister Pu Lalthanhâwla te kaih hruaiin thla ruk (6) chhûng a awm a. he tihlai hian Central Sorkar a Home Minister Butta Singh chuan 4 August 1984 ah Mizoram State Bill chu Parliament-ah pu lût a. Parliament in hnihte chuan an lo passed ve ve a Mizoram chu State puitling a lo ni ta a. Interim Sorkara thla 6 a awm hnu in ni 16 Febuary 1987 ah Mizoram State puitling M. L. A. inthlan hmasa ber, Mizoram M. L. A. in thlan vawi 5-na ni bawk chu neih a ni ta a. Hemi tum hian MNF party in seat 24 la in Sorkar an siam a, Chief Minister-ah Pu Laldênga thlan a ni bawk.

MNF Ministry hi kum 1 leh thla 6 emaw zet chuah a ding a. A tlu che leh ta a. Thla 6 lai President Rule in a awm leh ta a. Jan. 1989-ah Mizoram MLA inthlanpui vawi 6-na a awm leh a. Mizoram Congress party in Sorkar a siam leh ta a Chief Minister-ah Pu Lal Thanhâwla thlan a ni a. a hun lai hian ni 7. Dec. 1990-ah **SAIKÛTI HALL** foundation stone chu rawn dah ta a ni. Hetiang hian ziak a ni.

THE FOUNDATION STONE OF
SAIKÛTI HALL
LUNGLEI
WAS LAID BY
PU LAL THANHAWLA
HON'BLE CHIEF MINISTER
MIZORAM
ON FRIDAY, THE 7 DECEMBER, 1990

Saikûti Hall hmun tûr hi rei tak zawn a ni a. Hun rei tak hnu ah Lunglei a Revenue offfice hmun hi sawn an titlu ta a. Tichuan a Foundation Stone pawh hi dah a ni ta a ni. Hetih lai hian a sak nân Rs. 12,86,440/- hi Estimate Amount a ni awm e. A satu tur pawh rei fe ngaihtuah a ni a, mi pakhat saktir mai lo va, insak sem te pawh rawtna a awm âwm e. Tin, Saikûti Hall chung chang hi Chanchin Bu hrang hrangah a lang zauh zauh ṭhin a. Mizoram khawpui Aizawl lama chanchinbu lar tak pakhat Tawrhbawm chuan 2 April, 1992 Thursday-ah April thla hian sak tan tur ani a, a hmun a tet deuh avângin Architect Plan siam fel leh mêk anih thu leh hemi atan hian nuai 145 chuang Sanction anih thu P.W.D. Minister chuan house a hrilh," tih thu a chuang a.

Tin, ni 16. 7. 1992 (Thrusday) chhuak, Chhim Arsi chanchin bu chuan 'Saikûti Hall' tih thupuia hmang bawkin - "Lunglei mipui te'n kan nghahhleh êm êm Saikûti Hall chu sak tan tum a ni ta a; A sakna hmun tura awm Revenue Deptt. pawh an sawn fel tawhin Building awmsa chu thiah mek a ni a, thiah zawh anih veleh a ban phun nghal mai tura tih a ni.

He Hall hi Aizawla Vanpa Hall aia ṭhaa sak tum anih avângin a ngaihtuah leh ruahman chhûng pawh a rei lo thei lo va, kan hmanhmawh lutukna lamah Sorkar te pawh kan dem rum rum ṭhin a; mahse anih dân ang tak tura a zik chhuah theih nân, i nghâk peih zâwk ang u," tiin a rawn chhuah veleh a.

Sorkar lam a inpeih fel thawkhat ta a, Saikûti Hall sa turin Hausa hmingthang Pu Rothangpuia ruat fel a ni ta bawk a. Ani hian a nupuia nuṭa Zoliana chu mawhphurtu berah a hmang ta a ni. Saikûti Hall sakna tur châk hi, Mizoram pawn lama lâk tûr a tam hle a, a ṭha leh tlo, a mawi tûr nên ngaihtuahin, ngunthlûk tak leh uluk takin an bei ta zêl a. Sorkara

thuneitu te leh mawhphurtute pawh an fakawm hle a ni Mizoram a tê a, Sawrkar a hausa lo va, harsatnate chu awm thin tur rêngah ngaih theuh a tha. Thil chinchang hre chiang lova, thu neitu leh mawhphurtute dem ang lek leka thu sawi te a awm zauh thin a ni awm e; chuvangin Publicity Wing Commissionate of Rural Development, Mizoram, Aizawl chuan April 1999 vel khan hetiang hian thuchhuah an siam

XII SAIKÛTI HALL SAK CHUNGCHANG

Mizoram khawpui leh zokhaw lam hmun hrang hrangah Rural Development Deptt. in Community Hall engemaw zât a sa a. Heng Community Hall sakte hi a tlângpuiin vêngkhat mipui dâwl tâwk tê tê a, sak a ni. Chutih lai mêk chuan khawpui lian deuh deuh-ah rotling tham Hall lian deuh sak tulin a hria a, tichuan, Lunglei-a Saikûti Hall, Champhai Vanhnuailiana Hall, Kawnpuia Awithangpa Hall leh Aizawl Central YMA Hall te chu ruahman a ni a. Champhaia Vanhnuailiana Hall tur phei chu engemaw harsatna avângin sak a la ni ta rih lo a ni

Rural Development Deptt. in Mizoram-a Community Hall a sak mêk zîngah Saikûti Hall, Lunglei a mi hi a ruahmanna a lian ber a. Kum 1988 atanga 1989-ah khan Estimate siam a ni a. Rs 97,76,000-a siam a ni a. Thil man to chho zêl avâng te in a sak hna buaipuitu P. W. D. in a Estimate hi tum thum zet an siam tha tawh a, hetiangin :-

Kum 1991 - 92-ah	Rs 1,45,00,000/- in
Kum 1994 - 95-ah	Rs 5,50,78,000/- in
Kum 1998 - 99-ah	Rs 8,85,40,000/- in

siam a ni.

Rural Development Deptt. hian Community Hall asakte hi kum khatah a sakna tûr sum a pe thei mai lo va. Kum tinin hna chhunzawm nan, Budget-ah an dah leh mai ṭhin a. Tichuan, Saikûti Hall sakna atan pawh hetiang hian Rural Development Deptt. aṭang chuan PWD ah sum a pe tawh a ni. :-

Kum 1989 - '90 -ah	Rs	9,00,000/-
Kum 1990 - '91 -ah	Rs	13,00,000/-
Kum 1991 - '92 - ah	Rs	14,00,000/-
Kum 1992 - '93 -ah	Rs	15,00,000/-
Kum 1993 - '94 - ah	Rs	15,00,000/-
Kum 1994 - '95 -ah	Rs	15,00,000/-
Kum 1995 - '96 -ah	Rs	55,00,000/-
Kum 1996 - '97 -ah	Rs	1,32,00,000/-
Kum 1997 - '98 -ah	Rs	80,00,000/-
Kum 1998 - '99 -ah	Rs	1,00,00,000/-
Kum 1999 - 2000- ah	Rs	70,00,000/-
Total	**Rs**	**5,18,00,000/-**

Tichuan Rural Development Deptt. chuan kum 1989 - 90 aṭanga kum 2000 thleng hian Rs 5,18,00,000/- (Chêng vaibelchhe 5, maktaduai khat leh nuairiat) ze Saikûti Hall sakna tan hian a sêng tawh nghe nghe a ni. Kum 2000 hnu lama senso hi chu kan ziak lut hman ta lo.

Hetih lai hian mi ṭhenkhatin Rural Development Deptt. in Saikûti Hall sak mêk hi hlâm chiah leh sak chhunzawm zêl tum lo ang hiala sawi an awm ni awmа hriat a ni a. Hei hi thu belchian dâwl lo a ni e. Tunah hian Rural Development Deptt. hian Community Hall sak lai mêk 40 a nei a, kum 1999 khan

heng Hall zawng zawng sakna a tan hian Rs 2,13,22,000/- a neih laiin Saikûti Hall sak nân hian Rs 1,00,00,000/- a pe a. Hall dang 39 zet sak nan hian Rs 1,13,00,000/- chauh pek ani thung. Kumin-ah pawh hian Deptt. in nuai 150 chuah Community Hall sak nân a neih laiin nuai 70 zet Saikûti Hall sak nâna a pe leh a ni. Tichuan Community Hall 40 sakna atana sum ruahman zawng zawng aṭanga zatve dawn lai hi kum tinin Saikûti Hall sak nan hian sen a ni ṭhin a ni.

"Mizoram khawpui lian ber dawttu Lunglei-ah hian Mizoram tana rotling leh tangkai tak tur, Saikûti Hall hi Rural Development Deptt. hian a ngai pawimawh hle a. Sak chhunzawm zêla sak zawh thuai pawh a tum a ni." tiin a chhuah a.

He thu chhuah aṭang hian Sorkar leh Deptt. a a mawhphurtu te'n an ngaihpawimawhzia leh an thawh dân tlangpui alang chiang hle a. Dem awm tumah an awm lohzia pawh alang bawk a. India Hmar chhak State zawng zawnga in sak hautak ber leh ṭha ber an tih ṭhin pawh hi a âwm rêng a ni. a va lawm awm em !

Mak ang reng tak pakhat chu kan pa rual lai. mahse kan thian bâwl ve tlat Serkâwn Concert-a tel awm hauh si lo. Pu Duhkapa'n an hla 'Serkawn' tih Pu Lalmama phuah chang hnihna-

"Sakhming chul thei lo Saikûti,
Zaituah thiam kan ngai ne maw,
Chhimtlang zaikung Lalthanzual pa
Zaitin belah kan vuahe" tih hi

ni 21. 10. 93 (Thrusday) khan chianglo riai hian min hrilh teh tlat a, mak ka ti ngei mai !

Vawikhat chu Lungtian, Vârtek khua a ka awm laı nı 20.8.1995 (Sunday) khan Pu Sânglûra (80) nen kan inkâwm a Kan ti ti kar lakah hla pakhat min hrilh a.

"Saikûti khuavelmah thangsela,
Hmartlang tinah Saiawia nu a thang lo ti u," tih hi

He hla hi Saiawia nu phuah ni maw, nge, midangin an phuah sak ni maw. A hla thu en chuan zawn chhuah har lêm âwm lo tak, mahse kan la hmu chhuak thei rih lo.

Saikûti Hall (Lungleia mi) hi North East Indian Hall lian leh changtlung leh daihzai ber a ni hial âwm e. A ruangâm kimtawi deuhin han tarlang ila :-

A dung ft 211 or 66 metres.

A vâng ft 92 inches 8 or 29 metres.

A sânzâwng ft 76 inches 8 or 24 metres.

Châwng 6 (ruk) a sak a ni.

Pindan (Room) 13 a awm a, chûngte cnu -

1) Ticket harlahna or lâkna.
2) Ticket hralhtute office.
3) Eletric khawl room.
4) Mipui inthiarna a lian 7 leh a te 10
5) Dist. Museum ft 80 Square.
7) Thawmhnaw dah lai lawkna Back Stage ft 40 x 20 ft
8) Dressing Room ft 40 x 20 ft
9) Rehearsal Room ft 40 x 20 ft
10) Chowkider Quarter ft 60 x 10 ft
11) Dist. Lıbrary (office) ft 80 x 40 ft

12) Ground Floor Vehicle Park - 40 dah theihna

13) Main Auditorium Hall with Balcony Seat a siam a ni

Vawikhat chu Aizawla ka kal ţumin Pu H. Lalrinthanga'n Pi Saikûti thlalâk nei niawmna an sawi a hriat thu min hrilh a. Khawchhe êm êm chungin ni 3 June, 1993 (Thrusday) chhûnah Bike in kan lêng chhuak a, Pi Thuamliani Buarpui Dâwrpui vengthar, Zâmtea inluahtu chu ka va pan a, kan lênglût a, kan lênchhan te sawiin kan inkâwm hlawm a. An bangah chuan thlalâk chu an lo thar thap mai a; thlalâk hmasa ber hnuaiah chuan,

SAIKUTI
Hla phuhthiam
1831-1921
D/o Thangâwna

Tin, thlâlâk hnuaiah hian,

Kan nghilh loh Zaikûng thlafam tawh hnu,
Ka sâwm vel e, an hlimthla rûnlûm mawi a'n,
Hringchan vângkhua a la cham zawng nên
V-II Copy right Reserved May 19, 1993 Aizawl

tiin an lo dah a, thlâlâk pawh chu kan siamtir ve ta nghe nghe a ni. Keini aiin an ngaisangin, an ngaihlû in an roh thiam mah âwm e. Vawi khat chu 1918 khan Rev. Tuahhrânga, Chanchin Ţha hrilin Kalemyo Biala Natmyaung-a a riah zânin Kâwl putar pakhatin :

Saikûti chuan ralah min rıng ve,
Chhâwn ka ngên e,
Leido lam thuamah kan phar dêr e

tih a lo sa pek a nih chu. He hla hi Mizorama ţhihna zuara a vah vel laia tlangvâl hovin an zirtîr a lo ni ve tlat mai. He tih lai hian amah Saikûti pawh a la dam nghe nghe a ni.

Vawi khat chu Yeotmala ka kal dâwnin ram buai zual laiin Military Convoy-ah kan kal a, Bûngtlângah kan châwl a, Motor aţang chuan ka zuangthla a Putar pakhat hian, "Tlangvâl, khawii khua nge i nih, ? min lo ti chawt mai a, kei chuan, "Thingsai" tiin ka chhang a, ani chuan," E,

Aichhung khua perpui zau zawng,
Zaleng lungrual zai vâwrna'

Pi Saikûti ten an lo tih hi maw ?" a han ti thuai a. A hla chu ka ziak sak duh avângin ka zawt nawn a, ka ziak zo va," Ka pu, tunge i hming ?' ka han ti a. "Pawikila," tiin min chhang thuai a. A ţawngkam leh a hmêlah lunglêng âwm takin a lang, Chawngtleng khua a ni.

Hemi hnu kum nga emaw lai hnuah Aizawl Dâwrpui veng, Zion Street lamah H. Khûma dâwrah ka lût a, ani chuan, "Khawii khua nge in nih ?" min lo ti a. Ka pu Thangchhûman, "Thingsai khua," a han ti a. Pu. H. Khûma chuan, "E,

Thingsai chhûmin kian zai a rêl lo ve,
A hmuaiah tiandâr a rûm vung e.

Pi Saikûti ten an lo tih khua hi maw ni?" a han ti a. a hla chu kan ziak a. An naupan laia Vângtlâng khuaa an awm laia an khuaa Thingsai khua va pêm, a thian Chala ten an sak ţhin a hriat anih thu min hrilh ta a. Amah H. Khûma (Hrangkhuma) hi chutih lai ni 17. 7. 1982 chuan kum 88 laia upa a ni tawh.

Kum 1979 September ni 5 vêl khân Pu H. Thangkima, Thingsai khua chu Samlukhai khuaa awm laiin Sailsûk khaw

nula Lalrinawmi nên an inneih dâwnin pa pakhat Chhanvela Sialsûk khuaa mi chuan, "A pasal tûr chu khawii khua nge ni?" a han ti a. "Thingsai khua," tiin an chhâng a, ani chuan-"

"E, Tûmtu Zopui Thingsai Vângkhua lal nân a ṭha e, Pi Saikûti ten an lo tih hi maw ?" a ti ve leh nghâl zat a ni.

Vawi khat chu Pu Aiburha te, Meitei leh Paihte ram inrina lai vêla an zin chu "Tawnglawn Khâm' an tih bulah an chawl a. Paihte pa pakhat châwl ve chuan, "Hei hi alâwm Saikûti, 'Tawnglawn Khâm hnuaiah' a lo tih chu" tiin a chawlhpuite chu a hrilh e mawlh mawlh a.

Khawvêl Indopui II-naa Thingsaia Sipai hotu lian awmte chuan Thingsai chanchin pawimawh deuh deuh an ziaknaah chuan Pi Saikûti hlaphuah thiam leh zaithiam anih thu hi an ziak theuh hlawm a.

Chungte chu :

1. Lt. Colonel Oats, Scots mi te.
2. Lt. Colonel Tweed, Scots mi te,
3. Lt. Colnel Parson, Australian mi te,
4. Brigadier PC Warrindin English mi te.

an ni a. Hêng mite hian Scotland-ah te, Australia-ah te, England-ah te an hâwn pui ta a ni. Thil vânneih thlâk tak mai chu- Thingsai lal nupate hi lehkhathiam hmasa English-a duh zawng zawng sawi thei an lo ni hlauh va, thil chiangkuang taka an hrilh thei hi a ni.

Ka lawm êm êm pakhat chu : "Lalpa Kohhran Thar, Khuangtuaha Pâwl, Chana Pâwl" tih lehkhabu Pu V. L Zaikima ziak, 5, May 1981 phek 93-ah chuan an thu inchhang-

Zawhna : Hmân lai kan Mizo hla phuah thiamte han sawi teh

u, an hming tal maw le.

Chhanna : Lo sawi ang hmiang, khai aw le-

Pi Hmuaki, Ngênte khua,
Buizova, Selesih.
Bâwkchuma, Zialung khua,
Saikûti, Thingsai khua,
Dârpâwngi, Saillukawt,
Awithangpa, Maubuang,
Kara-Dirialova inti, Aizawl, Thakthing veng.
Tuchhîngpa-Lalkhûma, Vanlaiphai.
Pu H. L. Nghâka, Aizâwl, Lower Khatla,
Ch. Khuangkûnga, Sihphîr Vengthar,
Kâwlnithanga, Baktawng, Dâwr Vêng,

tiin an dah khap mai nia.

SAIHNIANGI

1. Biahzai tuahthiam Sakhmingthang mi hril,
Zaivawra khaw lunglen hnêmtu;
Sakhmel dâr ang ka tawn ve hmain,
Lungrawn zamual min liam san, a pawi ber.

Ngaiin kan au che Saihniang,
Zainemin nau ang min awi rawh;
Biahzai tluanglam chhui dun turin,
Hlimten nang nen zaitin rem ka nuam e.

2. Sulhnu chhui leh sakhming hril changin,
Rauthla lengin kimtlang thual vel e;

Mahse tunah vai ang tham ral che,
Tiang renga khuanun kalsiam min rem le.

3. Zaikûngpui aw Saikût thang hlei hluan,
I zaiin khuavêl a nghawr dîm e;
Sakhming Chhura Lâwi ang i thanna,
Dairial chang mai tûran zawng ka phal lo.

He hla phuahtu hian Saihniang tih thupuia a hman hi, a hla chang tâwp ber, tlar hmasa bera 'Saikût' tia a rawn lam tak hi a ni ngei ang. A phuahtu kan zawng mêk a ni.

Copied by K. Pakunga
26. 12. 2002 (Thursday)

Ni 31. 1. 1980 (Thursday) a Saikûti thlân kan hmuh chhuah khân a ruh awm chhunte phawrh a ni a. Aizâwlah Mizoram State Museum-ah hun engemaw chen dah a ni a. Pem ang maia an lo dawngsawng chu Thingsai lam rilru a nuam ta lo va; tichuan Thingsaiah lâk lêt leh a ni a, Hetih lai vêl hian Pu F. Lalthanliana chuan he hla hi a phuah a ni. Pi Saikûti ruhte chu Y. M. A. Office Thingsaiah vawnthat rih a ni ta a ni.

XIII SAIKUTI

1. Kan lênna vângkhua khi chhaktiangah,
Sakhming than mawitu Saihniang zaituahthiam,
Duh rêng vâng nge tui ang i pêmsan tak mai hi,
Kîrtiang i rêl leh dâwn em ?

Tunah mi vangkhua i chang mai tur hi,
Kan phal lo che Saihniang, zaituahthiam,
Lamang let leh in maw kan chhuahtlang mual ngeiah,
Laikhum remin zâl leh mai rawh.

2. Han thlir ve teh i rauthla lêngin,
Zehlung i remna siahthing zarpui.saw;
A ai nêm duai tui ang i pêmsan tâk ni hian,
Fam hial a chang mai âwm e.

3. Sial ang i seilenna vângkhua a'n,
Theih chang ve se hringtiangah kîr leh la;
Puan ang hnâwla mi vângkhua an chan mai che hi,
Zaia chawi leh i nuam ngei ang.

